

Journal of Public Economy and Public Financial Management

Cilt: 1 | Sayı: 1 | Aralık 2021

Volume: 1 | Issue: 1 | December 2021

**Journal of Public Economy and
Public Financial Management**
Cilt: 1 | Sayı: 1 | Aralık 2021
Volume: 1 | Issue: 1 | December 2021

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Doç. Dr. Osman YILMAZ
Batman University

Dergi Editörü / Journal Editor

Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA
Süleyman Demirel University

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. Düriye TOPRAK
Mehmet Akif Ersoy University

Dr. Ceyda ŞATAF
Süleyman Demirel University

Dr. Ferhan ÇAKIR
Pamukkale University

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors

Doç. Dr. Mustafa ASLAN
İstanbul Gelişim University

Dr. Mehmet Akif COŞKUN

Grafik ve Tasarım / Design

Fatih KAYA

Bu dergi "Akademik Çalışmalar Grubu" çatısı altında yayınlanmaktadır.

www.journals.academicianstudies.com/jpepfm

Bilimsel Hakem ve Editör Kurulu /
Scientific Referee and Editorial Board

Prof. Dr. Asuman ALTAY,
Dokuz Eylül University

Prof. Dr. Zeynep ÖZTÜRK,
Dokuz Eylül University

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Adem BABACAN,
Cumhuriyet University

Prof. Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN,
Afyon Kocatepe University

Doç. Dr. Derya YAYMAN,
Akdeniz University

Prof. Dr. Hakan AY,
Dokuz Eylül University

Doç. Dr. Dilek GÖZE KAYA,
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Düriye TOPRAK,
Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Harun YENİÇERİ,
Bandırma Onyedi Eylül University

Doç. Dr. İclal ÇÖĞÜRCÜ,
Karamanoğlu Mehmetbey University

Prof. Dr. Kamil TÜĞEN,
Dokuz Eylül University

Doç. Dr. İpek TÜRKER,
İstanbul University

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Mustafa ASLAN,
İstanbul Gelişim University

Prof. Dr. Nilüfer AVŞAR NEGİZ,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Osman YILMAZ,
Batman University

Prof. Dr. Ramazan ERDEM,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL,
Harran University

Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA,
Süleyman Demirel University

Doç. Dr. Serdar YAY,
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Şirvan ŞEN DEMİR,
Süleyman Demirel University

Dr. Ceyda ŞATAF,
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Ufuk KARADAVUT,
Karabük University

Dr. Ertan BECEREN,
Süleyman Demirel University

Dr. İsmail BAŞARAN,
Manisa Celal Bayar University

Dr. Kürşad ÖZKAYNAR,
Cumhuriyet University

Dr. Nihat ALTUNTEPE,
Isparta Uygulamalı Bilimler University

Dr. Selim KANAT,
Süleyman Demirel University

Dr. Ferhan ÇAKIR,
Pamukkale University

Prof.Dr. Avdhesh S. JHA,
India CVM University

Assist. Prof., Manish Nandkishor GUPTA,
India Government Engineering College

Assist. Prof. Nandkishor Tulshiram
PIMPALKAR,
Waymade College Of Education

Assist. Prof.Preeti SHRIVASTAVA,
Mukesh Patel School of Technology
Management and Engineering, Mumbai,
India

Dr. Pg Mohd Auza'e Pg ARSHAD,
Management, Marketing, Hospitality,
Consumer Behavior, Promotional
Strategy, Malaysia Kelantan University

Dr. Logaiswari INDIRAN,
Department of Business Administration,
Malaysia Teknologi University

Dr. Arjeta HALLUNOV,
Finance-Bank Finance-Accounting,
Aleksandër Moisiu University

Dr. Esther Ranmilowo ADERINTO,
Energy Economics, Environmental Eco-
nomics, Development, Economics, Lead
City University

Dr. Anjali DAVE,
Novant Health Presbyterian Medical
Center

Dr. Mariam SETAPA,
Malaysia Teknologi University

Dr. Chiragbhai Mahendrabhai DARJI,
India Waymade College of Education

Dr. Javaria NASIR,
Pakistan University of Agriculture, Faisa-
labad

Dr. Vivekanand JHA,
Indira Gandhi National Open University

İÇİNDEKİLER

KAMU İÇ BORÇ STOKU VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 1980-2020 TÜRKİYE ÖRNEĞİ Emrah NOYAN - Aylin İDİKUT ÖZPENÇE	1
İNGİLTERE’DE SAĞLIK HARCAMALARI VE COVID-19 Onur ERGENAY - Ceyda ŞATAF	10
FİNANSAL KRİZLER VE MALİYE POLİTİKASININ ÖNEMİ Ferhan ÇAKIR	28
KENTSEL MEKÂNLARA DUYULAN AİDİYET HİSSİNİN KADINLARIN SİYASAL/ YÖNETSEL KATILIMINA ETKİSİ: BATI KARADENİZ BÖLGESİ’NDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI Seda TAPDIK	52
MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE TEMALARININ ALGILANMASINA YÖNELİK TEORİK BİR ÇALIŞMA: ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ SÜTÇÜLER PROF. DR. HASAN GÜRBÜZ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ Yusuf YILDIRIM	70

KAMU İÇ BORÇ STOKU VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 1980-2020 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Emrah NOYAN¹ Aylin İDİKUT ÖZPENÇE²

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 05.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 28.12.2021

Atıf/©: Noyan, E. İdikut Özpençe, A. (2021). Kamu İç Borç Stoku ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2020 Türkiye Örneği. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 1-9

Özet

Ekonomik büyüme milli gelirdeki net artış olarak ifade edilebilir. Ekonomik büyüme birçok makroekonomik göstergeden etkilenebilecek bir husustur. Bunlardan birisi de iç borçlanma olarak karşımıza çıkmaktadır ve kamu kesimi yer ve zaman bakımından denkleştirme için iç borçlanmaya sıklıkla başvurmaktadır. Bu alanda teorik olarak temelde iki görüş mevcuttur. İç borçlanmaya ilişkin literatürde yaygın görüş iç borçlanmanın ekonomik büyümeye etki etmeyeceği şeklindedir. Diğer görüş ise kamu kesiminin iç borçlanmaya başvurması durumunda dışlama etkisinin oluşabileceğidir. Fakat ekonomide her zaman geçerli kuralların temini oldukça güçtür. Bu sebeple çalışmada Türkiye’de iç borçlanmanın ekonomik büyümeye etkisi basit doğrusal regresyon ile analize tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kamu İç Borçlanması, Dışlama Etkisi.

JEL Kodları: E6, O0, O1

THE RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC DOMESTIC DEBT STOCK AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF 1980-2020 TURKEY

Citation /©: Noyan, E. İdikut Özpençe, A. (2021). Kamu İç Borç Stoku ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2020 Türkiye Örneği. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 1-9

Abstract

Economic growth can be expressed as the net increase in national income. Economic growth is an issue that can be affected by many macroeconomic indicators. One of these is domestic borrowing, and the public sector frequently resorts to domestic borrowing for balancing in terms of space and time. There are basically two views in this field. The common view in the literature on domestic borrowing is that domestic borrowing will not affect economic growth. The other view is that if the public sector resorts to domestic borrowing, crowding out may occur. However, it is very difficult to obtain the rules that are always valid in the economy. For this reason, the effect of domestic borrowing on economic growth in Turkey was analyzed with simple linear regression.

Keywords: Economic Growth, Public Domestic Borrowing, Crowding Out.

JEL Classification: E6, O0, O1

1 Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksekokulu, enoyan@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-4482-0110>)

2 Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aidikut@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-4087-5202>)

1. GİRİŞ

Kamu kesimi faaliyetleri veya kamunun ekonomideki payı değişken bir unsurdur. 1929 yılında yaşanan kriz sonucunda klasik iktisadi ekol yaygınlığını kaybetmeye başlamıştır. Klasik iktisadi ekolün öğretilerine karşıt olarak ortaya çıkan Keynesyen iktisat ekonomiyeye yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Keynesyen iktisadi ekol ile kamunun ekonomideki payının artırılması savunulmuştur. Kamu kesiminin ekonomideki payının artırılmasında başat unsur ise dış borçlanma olarak kabul edilmiştir. Kamunun ekonomideki payı dış borçlanma ile artırılmış ve çarpan mekanizması yoluyla ekonomik büyüme teşvik edilmiştir.

Kamu kesiminin faaliyetlerinin çeşitlenmesi kamunun ekonomideki payının artmasına yol açmıştır. Bu durumun yanı sıra kamu kesimi faaliyetlerinin artması kamunun borçlanma gereğini de artırmıştır. Kamu kesimi iç piyasadan veya dış piyasadan borçlanması farklı amaçlara haiz olabilmektedir. Dış borçlanmaya genellikle büyük çaptaki yatırımların finansmanı için başvurulmaktadır. Dış borçlanma ülkede tasarrufların artışına yol açtığı için yatırımları teşvik etmesi muhtemeldir. Bu durumun yanı sıra genellikle hazinenin nakit dengesinin sağlanması için başvuru iç borçlanma ülke içindeki kaynakların el değiştirmesine yol açmaktadır.

İç borçlanma literatürde ekonomik büyümeye etkisi olmayan yalnızca kaynakların el değiştirmesine yol açan bir unsurdur. Bu durumun yanı sıra kamu kesiminin iç borçlanma yoluyla elde ettiği geliri kanalize ettiği harcama kalemleri iç borçlanmanın etkilerini değiştirebilecektir. Bu durumun yanı sıra yaygın olan görüş iç borçlanmanın uzun dönemde enflasyona yol açmasıdır. İç borçlanmanın enflasyona yol açmasına ilişkin de borçlanmanın sağlandığı kaynak önem arz etmektedir. Kamu kesiminin iç borçlanma yoluyla elde ettiği geliri kanalize ettiği harcamalar özel sektörün dışlama derecesini de belirlemektedir. Özel sektörün dışlanması ise ekonomik büyüme üzerinde negatif bir baskı oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada 1981-2015 verileriyle bu durumun varlığı araştırılmıştır.

2. BORÇLANMAYA İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

Borç kavramının temel anlamı ödünç alınmış iktisadi unsurlardır. Ödünç alınan iktisadi unsurların tarafları ise karşımıza borçlanmayı gerçekleştiren kesimi çıkarmaktadır. Bu noktadan hareketle borç alma fiilini gerçekleştiren tarafın kamu olması kamu borcu kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kamu borcu kavramsal olarak tüm kamu kurumlarının borçlanmasını ifade etmektedir. Kamu borcu ekonomik etkileri sebebiyle literatürde önemli bir konu olup gelişen koşullar neticesinde farklı türleri oluşmuştur (Carina, 2013: 31-32).

Kamu kesimi borçlanması literatürde birçok görüşü bünyesinde barındıran bir konu olup teorik çerçevede iktisadi ekoller borçlanma kavramına farklı görüşler geliştirmiştir. Adam Smith'in öncülüğündeki Klasik iktisadi ekol borçlanmanın ekonomiyeye zarar vereceğini savunmuştur. Klasik iktisadi ekolün temel felsefesinde yer alan tam istihdam ve piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesi borçlanma kavramını gereksiz kılmaktadır. Öte yandan Adam Smith borçlanma konusunda yalnızca savaş veya ulusal bir felaket yaşanması durumunda olumlu bakarken böyle bir durumda bile piyasanın liberal düzeninin bozulmaması için borçlanmanın uzun vadeli gerçekleştirilmesini savunmuştur. Bu durumun yanı sıra Klasik iktisadi ekole göre kamu kesiminin borç stokunu artırması özel teşebbüsün tasarruflarını azaltacak ve bu durum sonucunda özel teşebbüs yatırımcıları dışlanacaktır (Tsoulfidis, 2007: 3-4).

Klasik iktisadi ekolün borçlanmaya karşı çıkmasındaki temel unsur kamu kesiminin gelir kapasitesini yalnızca ekonomik aktörlerin vergi kapasitelerine bağlı görmesidir. Bu sebepten dolayı borçlanma kamu

kesiminin fazladan gelir elde etmesine yol açacak ve piyasadaki liberal düzen bozulacaktır. Klasik iktisadi ekol borçlanma sonucunda elde edilecek olan gelirin verimli bir alanda kullanılarak gelecek nesillere refah artışı sağlanabileceğini göz ardı etmişlerdir. Bu şekildeki yaklaşımlarının temelinde kamu kesiminin borçlanma yoluyla elde ettiği gelir verimli alanda kullanılmaması durumunda ve faiz ödemeleri sürecinde kamunun gelir kaybı yaşayacağıdır (Şeker, 2006: 76).

Neo-Klasik yaklaşım borçlanmaya ilişkin klasik iktisadi ekolün öğretilerini matematiksel olarak ele almış ve belirli varsayımlar geliştirmiştir. Bireylerin yaşam sürelerinin sınırlı olduğunu ve rasyonel olduklarını savunan neo-klasik yaklaşıma göre borçlanma ve vergi arasında bir etkileşim bulunmaktadır. Neo-klasik yaklaşıma göre kamu kesiminin gerçekleştireceği uzun dönemli bir borçlanmanın faiz yükü gelecek nesillere bırakılacaktır. Gelecek nesillere bırakılan faiz yükünün ödenmesi ise gelecekte vergilerin artırılması ile mümkün olacaktır. Bu durumdan dolayı borçlanmaya ilişkin görüşleri uzun dönemli borçlanmanın gelecek nesillerin sermaye stokunu azaltma etkisi göstereceğidir (Kayrakçı, 2006: 37).

Vergi ve borçlanma arasındaki ilişkiye yöneik geliştirilen bir diğer yaklaşım ise Ricardo Eşdeğerlik Teorisidir. İlgili teoriye göre kamu kesiminin borçlanma yoluna başvurması faiz yükü sebebiyle gelecekte vergilerin artırılmasını gerektirecektir. Kamu kesiminin borçlanma yoluyla harcama yapmasının özel kesim tasarruf fazlasına bağlı olması uzun dönemde faiz oranlarını, para talebini veya yatırımları etkilememektedir. Bu sebepten dolayı bu yaklaşıma göre vergi ve borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi aynıdır. Öte yandan kamu kesiminin borç stokunu artırmasının özel teşebbüslerin servetleri üzerinde bir etki oluşturmayacaktır ve bu sebepten fiyatlar genel düzeyi, faiz oranı ve üretim kapasitesi etkilenmeyecektir (Ulusoy & Erdem, 2014: 124).

Kamu kesimi borçlanmasına literatürde birbirlerine zıt görüşler bulunmakla beraber klasik iktisadi ekolün aksine kamu borçlanmasına olumlu yaklaşan akım Keynesyen iktisadi yaklaşımdır. Keynesyen iktisadi ekole göre harcamalar akım değişkendir. Kamu kesiminin borçlanma yoluyla gelir elde etmesi ve elde edilen bu gelirin piyasaya aktarılması piyasada bir canlanmaya yol açacak ve kendisinden daha büyük çapta gelir etkisi meydana getirecektir. Çarpan ve hızlandırıcı modeller sonucunda kamu kesiminin borçlanma yoluyla piyasaya fon sunması ekonomik büyümeyi tetikleyici bir unsurdur. Klasik iktisadi ekole göre kamu kesiminin piyasadaki borçlanması piyasadaki likiditeyi azaltıcı etki yapacaktır. Keynesyen iktisadi ekole göre ise kamunun borç stokunu artırması sonucunda gelir kalemleri zaruri olarak azalma göstermeyecek ve harcama kalemleri de bu durumdan etkilenmeyecektir (Çataloluk, 2009: 249).

Keynesyen iktisadi ekolün kamu borçlanmasına ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olmasının temelinde 1929 yılında yaşanan kriz yer almaktadır. Kriz öncesinde hakim olan Klasik iktisadi akıma göre ekonomi kamu müdahalesi olmaksızın tam istihdam düzeyindedir. Yaşanan gelişmeler kamu müdahalesi olmadan ekonominin her zaman tam istihdamda olamayacağını göstermiştir. Bu durum sonucunda keynesyen iktisadi yaklaşım kamu müdahalesini gerekli görmüş ve kamu müdahalesi için borçlanma olağan bir kamu geliri haline dönüşmüştür (Aspromourgos, 2014: 1).

2.1. Ekonomik Büyüme ve Kamu Borçlanması

Ekonomik büyüme teorik olarak milli gelirdeki net artışı ifade etmektedir. Ekonomik büyüme milli gelirdeki değişime bağlı olmakla beraber negatif yönde, pozitif yönde veya stabil şekilde gerçekleşebilir. Ekonomik kalkınma kavramından daha spesifik bir alanı işaret eden ekonomik büyüme kavramı iktisat literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Öte yandan üretim faktörlerinin mevcut kapasitesine

ve verimliliklerine bağlı olarak değişim gösteren ekonomik büyüme birçok ülke de öncelikli iktisadi amaçlar arasında yer almaktadır (Haller, 2012: 66).

Ekonomik büyüme ve borçlanma arasındaki ilişki Keynesyen iktisadi ekol ile literatüre taşınmıştır. Keynesyen ekonomiye göre ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde sağlanmasının temelinde kamu müdahalesi yer almaktadır. Kamu kesiminin müdahalesi Harrod-Domar tarafından incelenmiş olup dış borçların tasarruf kapasitesini olumlu etkileyerek ekonomik büyümenin sağlanabileceği ortaya koyulmuştur. Tasarruf kapasitesinde meydana gelecek artış yatırımları teşvik ederek ekonomik büyüme sağlayacaktır (Kamacı, 2016: 167).

2.1.1. Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme ve borçlanma arasındaki ilişki yaygın olarak dış borçlanma üzerinden kurulmaktadır. Teorik olarak iç borçlanmanın milli gelir üzerine etkisi olmayacağı görüşü yaygındır. Dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamada zamanlar arası borçlanma modeli, borçla büyüme modeli ve sürdürülebilirlik yaklaşımları kullanılmaktadır (Bilginoğlu & Aysu, 2008: 4-12).

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki literatürde pozitif yönlü ilişkiye sahip ekonomik unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın temelinde gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme çabaları için dış kaynak kullanımının fon maliyetini düşürmesinden kaynaklanmaktadır. Dış borçlanma sonucunda elde edilen kaynakların verimli alanlarda kullanılması borç değerinden daha fazla bir çıktı oluşturacaktır ve bu durum sonucunda ekonomik büyüme gerçekleştirilecektir. Öte yandan dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik çarpıcı bir yaklaşım bulunmaktadır. Yüksek düzeyde dış borçlanma düşük ekonomik büyüme gerçekleştirecektir şeklinde literatürde yer alan bu yaklaşım optimal borç stokunun aşılması sonucunda gerçekleşecektir (Pattillo vd., 2002: 2).

Keynesyen iktisadi akım ile olağan bir kamu gelirin dönüşen borçlanma, Harrod-Domar'ın ekonomik büyüme üzerine borçlanmanın etkilerini yeniden değerlendirmesi ile literatürde daha fazla yer edinen ekonomik büyüme ve dış borç ilişkisi zamanla başka iktisatçıların konuyu değerlendirmesi ile daha da derinleşmiştir. 1966-1979 yılları arasında Chenery ve Strout Harrod-domar modelini yeniden incelemiş ve iki açık yaklaşımını geliştirmiştir. Söz konusu yaklaşım geliştirmekte olan ülkelerdeki dış ticaret aşığı ve tasarruf açığına vurgu yaparak dış borçlanmanın geliştirmekte olan ülkeler açısından gerekliliğini ortaya koymuştur. Geliştirmekte olan ülkelerin yapılarında bulunan bu iki açık dış borçlanma yoluyla döviz girişi sağlanarak karşılanabilecektir. Dış borçlanma yoluyla tasarruflarda artış meydana gelecek ve bu durum sonucunda yatırımlar dolayısıyla ekonomik büyüme teşvik edilecektir (Çöğürücü & Çoban, 2011: 136).

2.1.2. İç Borçlanma ve Ekonomik Büyüme

Kamu kesimi dış borçlanmanın yanı sıra sıklıkla iç borçlanma yoluna da başvurmaktadır. İç borçlanmaya başvurulmasının temelinde hazinenin nakit dengesinin sağlanması yer almaktadır. Hazine yer ve zaman bakımından uyumsuzluk yaşamakta olup bu uyumsuzluğun giderilmesinde başvuru temel yol iç borçlanmadır. Öte yandan kamu kesimi farklı amaçlarla iç borçlanmaya başvurabilmektedir. Finans piyasalarının liberalizasyonunun sağlanması, kamu açıklarının giderilmesi, dış piyasadaki borçlanmanın maliyetli olması gibi nedenlerle kamu kesimi iç borçlanmaya başvurabilir.

Kamu borçlanması üzerine gerçekleştirilen çalışmalar Barro'nun Ricardocu Denklik Teoremini ele alması sonucunda yaygınlık kazanmıştır. Sonraki yıllarda gerçekleştirilen çalışmalarda ise iç borçlanmanın ekonomik değişkenler üzerinde ne gibi etkiler meydana getireceği hususuna yer verilmiştir. Kamu

kesiminin başvuracağı iç borçlanmanın ekonomik büyümeden ziyade makroekonomik değişkenleri etkileyeceği yaygın bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun yanı sıra kamu kesiminin iç borçlanmadan sağlayacağı kaynağı özel teşebbüs yatırımlarını tamamlayıcı şekilde kullanması olumlu bir durumu ifade ederken kamu kesiminin öze teşebbüsle rekabet oluşturacak alanlara yatırımda bulunması özel teşebbüsü dışlama etkisi meydana getirecektir (Doğanalp, 2015: 185).

İç borçlanmanın ekonomik etkileri değerlendirildiğinde yaygın görüş iç borç stokunun artırılmasının faiz ve enflasyon üzerine etki oluşturmasıdır. Kamu kesiminin iç piyasadan kaynak sağlaması faiz oranlarını yükseltebilir. Öte yandan kamu kesiminin iç borç stokunu artırması ekonomide enflasyona yol açabilir. İç borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik çerçevede etkisiz olarak değerlendirilmektedir. Bu durum ülkeden ülkeye farklılık arz edebilecektir. Ülkeler arası yapısal farklılık olması sebebiyle iç borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yönlü veya pozitif yönlü çıkabilir (Kanca, 2017: 48-52).

Kamu kesiminin borçlanma yoluna başvurmasının temelinde birçok sebep yer alabilir. Düşük vergileme veya çok yüksek düzeyde kamu harcaması veya hazinenin nakit dengesinin sağlanması gibi birçok neden kamu borç stokunu artırıcı etki yapabilir. Ekonomik büyüme ve borçlanma arasındaki ilişki dikkate alındığında bu durum belirli varsayımlara dayanmaktadır. İç borçlanmanın gerçekleştirilmesi sonucunda meydana gelecek etkiler birçok şekilde optimize edilebilmektedir. İç borcun alınacağı yerden kullanılacağı harcama kalemine kadar her şey iç borçlanmanın yaygın etkilerini değiştirebilmektedir. Bu noktadan hareketle yaygın görüş iç borçlanmanın ekonomik büyümeye etki etmesinden çok ekonomik değişkenleri etkilemesi literatürde yaygın görüş olmuştur (Tülümce & Yavuz, 2017: 1036).

Literatür

John C. Anyanwu ve Andrew E. O. Erhijakpor 2004 yılında yaptıkları çalışmada 1970-2003 verileriyle Nijerya için ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Elde edilen bulgular ışığında yatırımların verimlilik düzeyinin artırılmasını yatırımların iyileştirilmesini önermişlerdir.

Isaya Maana vd. 2008 yılında Kenya için 1996-2007 verileriyle regresyon modeli oluşturmuşlardır. Gerçekleştirdikleri çalışmada Kenya için iç borçlanmanın özel sektörü dışlamasına ilişkin hiçbir kanıt bulamamışlardır. Bu durumun yanı sıra iç borçlanmanın ekonomik büyüme üzerine pozitif yönlü fakat önemsiz derecede etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

2013 yılında Nüket Kırıcı Çevik ve Mehmet CURAL 1989-2012 verileriyle Türkiye için iç borçlanma, dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Granger nedensellik testi kullanılan çalışmada ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

James Ochieng Babu vd. 2015 yılında Doğu Afrika Topluluğu ülkelerini kapsayan panel veri analizi yapmışlardır. 1990-2010 yılları arası verilerin kullanıldığı çalışmada ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Temel GÜRDAL ve Hakan YAVUZ 2015 yılında 1990-2012 verileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada Türkiye için iç borçlanma ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme testi uygulamıştır. İlgili yıllar arasında ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında pozitif yönlü bir etkileşim tespit edilmiştir.

3. AMPİRİK UYGULAMA

Çalışmada 1981-2015 yılları arasındaki Kamu net iç borç stoku verileri ve GSYH verileri kullanılmıştır.

Yöntem olarak basit doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır. Basit doğrusal regresyon modeli için veriler sınamaya tabi tutulmuş ve elde edilen sonuçlara göre veri yapısı değiştirilmiştir. İlk olarak ham veriler kullanılarak kurulan model EKK varsayımlarını ihlal etmiştir. Daha sonra birinci farkı alınan veriler için basit doğrusal regresyon modeli kurulmuştur. Birinci fark verileriyle oluşturulan basit doğrusal regresyon modeli de EKK varsayımlarını ihlal etmiştir. Daha sonra verilerin log değeri ile yeniden model kurulmuştur ve log değeri ile oluşturulan model EKK varsayımlarına uygun çıkmış ve çalışma bu model üzerinden sonuçlandırılmıştır.

Ham verilere yönelik kurulan modele ilişkin bulgular;

	White Test	Breusch-Godfrey LM Test	Jarque-Bera Test
Olasılık Değerleri	0,0000	0,0000	0,0028

Birinci farkı alınan verilerle kurulan modele ilişkin bulgular;

	White Test	Breusch-Godfrey LM Test	Jarque-Bera Test
Olasılık Değerleri	0,0498	0,9045	0,9996

Yukarıdaki bulgular değerlendirildiğinde kurulan iki modelin de EKK varsayımlarını ihlal ettiği gözlemlenmektedir. Bu durum sonucunda logaritmik verilerle basit doğrusal regresyon modeli yeniden kurulmuştur. Oluşturulan modelin tahmin sonuçları aşağıdaki şekildedir;

Logaritmik değeri alınan verilerle kurulan modele ilişkin bulgular;

	White Test	Breusch-Godfrey LM Test	Jarque-Bera Test	
Olasılık Değerleri	0,3289	0,6373	0,9628	
	Katsayılar	Standart Hata	T-İstatistik	Olasılık
Sabit	0,0489	0,0159	3,0610	0,0040
İç Borç	-0,1519	0,0806	-1,8840	0,0672

Logaritmik değerlerle oluşturulan model EKK varsayımlarına uygun bir sonuç göstermektedir. Bu noktadan hareketle oluşturulan regresyon modeli aşağıdaki şekildedir.

$$\Delta\% (\text{GSYH}) = 0,0489 - 0,151 \Delta\% (\text{İç Borç}) + \epsilon_i$$

Yukarıdaki regresyon denklemi değerlendirildiğinde İç borç stoku ve GSYH arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme birçok ülkede önemli ekonomik amaçlar çerçevesinde yer almaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanması ekonomideki kaynakların miktarında veya verimliliklerinde artışla mümkündür. Keynesyen iktisatla birlikte kamunun ekonomideki payı artış göstermeye başlamıştır. Kamunun ekonomideki payının artırılması kamu kesiminin faaliyetlerinin çeşitlenmesine yol açarken kamunun kaynak ihtiyacında da artışa yol açmıştır. Kamu kesiminin kaynak ihtiyacının artması ise kamu borçlanmasını artırmıştır. Kamunun artan borç stoku ise ekonomide bir dizi yeni gelişmelere yol açmış ve ekonomik büyüme ve borçlanma literatürde geniş bir alana sahip olmuştur.

Kamu kesiminin borçlanmaya başvurması dış borçlanma veya iç borçlanma şeklinde gerçekleşmektedir. Dış borçlanma yaygın olarak ekonomik büyümeyi teşvik edici bir yapıya sahiptir. Dış borçlanmanın

verimli alanlarda kullanılması ekonomik büyümeyi teşvik edebileceği gibi tasarruflarda artış oluşturacağı için ekonomik büyüme dolaylı olarak da teşvik edilecektir. İç borçlanma ise literatürde ekonomik büyümeye etkisiz olarak değerlendirilmektedir. İç borçlanma kaynakların el değiştirmesine yol açmaktadır. Bu durumun yanı sıra iç borçlanma sonucu elde edilen gelirin kanalize edildiği harcama kalemi özel sektörün dışlanma derecesine etki etmektedir. Dışlama etkisinin oluşması ise ekonomik büyümeye negatif baskı oluşturmaktadır.

Çalışmada 1981-2015 verileri kullanılarak iç borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Ekonomik büyüme ve iç borçlanma arasında negatif bir ilişki bulunması iç borçlanmanın özel teşebbüste dışlama etkisi oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda uygulanacak politikaların revize edilerek özel sektör üzerindeki dışlama etkisinin azaltılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anyanwu J. C. & Erhijakpor A. E. (2004). "Domestic Debt and Economic Growth: The Nigerian Case", <https://www.researchgate.net/publication/263662283> (05/052018).
- Aspromourgos T. (2014). "Keynes, Lerner, and The Question of Public Debt", *History of Political Economy*, 46, 3.
- Babu J. O. vd., (2015). "Effect of Domestic Debt on Economic Growth in the East African Community", *American Journal of Research Communication*, Volume: 3, Issue: 9, 73-95.
- Bilginoğlu M. A. & Aysu A. (2008). "Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, ss: 1-23.
- Carina C. R. (2013). "Public Debt: Structure and Characteristics Romania's Case", *Annals Economy Series*, 3.
- Çataloluk C. (2009). "Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 21, ss: 240-258.
- Çevik N. K. & Cural M. (2013). "İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, Sayı: 165.
- Çöğürçü İ. & Çoban O. (2011). "Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* Cilt: 13, Sayı: 21, ss: 133-149.
- Doğanalp N. (2015). "Kamu İç Borcu ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, ss: 181-188.
- Gürdal T. & Yavuz H. (2015). "Türkiye'de İç Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2012 Dönemi Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1.
- Haller A. P. (2012). "Concepts of Economic Growth and Development Challenges of Crisis and of Knowledge", *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(1).
- Kamacı A. (2016). "Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi", *International Journal of Cultural and Social Studies*, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Kanca O. C. (2017). "İç Borçlanma, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye için Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2014)", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 54, Sayı: 627.
- Kayrakçı H. B. (2006). *Türkiye'de Kamu Borçlanma Politikası ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı İlişkisi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Maana I. vd., (2008). "Domestic Debt and its Impact on the Economy-The Case of Kenya", In 13th Annual African Econometric Society Conference in Pretoria, South Africa from 9th to 11th July.
- Pattillo C. A. vd., (2002). "External Debt and Growth", No: 2002-2069, International Monetary Fund.
- Şeker M. (2006). "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri", *Sosyo Ekonomi*, 3, 3.

- Tsoufidis L. (2007). "Classical Economists and Public Debt", International Review of Economics, 54.
- Tulumce S. Y. & Yavuz E. (2017). "Türkiye'de Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB Özel Sayısı.
- Ulusoy A. & Erdem H. F. (2014). "İç Borçlanma ve Enflasyon Etkileşimi: Türkiye Örneği", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 22.

İNGİLTERE’DE SAĞLIK HARCAMALARI VE COVID-19¹

Onur ERGENAY² Ceyda ŞATAF³

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 07.12.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 22.12.2021

Atıf/©: Ergenay, O. Şataf, C. (2021). İngiltere’de Sağlık Harcamaları ve COVID-19. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 10-27

Özet

Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan sağlık krizi, sağlık sistemleri üzerindeki yükün önemli ölçüde artmasına yol açarken küresel ekonomi için de bir krizi beraberinde getirmiştir. 2020 yılı küresel ekonomide bir daralma ile son bulurken sağlık harcamalarında artış görülmüştür. Özellikle vaka sayılarının yüksek olduğu ülkelerdeki sağlık sistemleri adeta bir sınav vermiştir. Bu ülkelerden biri olan İngiltere, sağlık sistemi kapasitesi ve sağlık harcamaları bakımından bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İngiliz Ulusal Sağlık Hizmetleri (National Health Services), finansmanı genel bütçe vergileri ile sağlanan, tüm vatandaşları kapsayan ve ücretsiz olarak sağlık hizmetleri sunumu gerçekleştiren Beveridge tipi sağlık sistemidir. Ulusal Sağlık Hizmetleri, sağlık hizmetlerinin tüm aşamalarından sorumlu ve yetkili kurumdur. Sağlık göstergelerindeki olumlu görünüm İngiliz sağlık sisteminin etkin ve başarılı olduğunu göstermektedir. Ülkedeki sağlık harcamalarına bakıldığında ise sağlık harcamalarının önemli bir kısmını ise kamu sağlık harcamalarının oluşturduğu görülmektedir. Covid-19 sürecinde sağlık harcamaları önemli ölçüde artarken, kamu sağlık harcamaları bu artışın sürükleyicisi olmuştur. Diğer taraftan, bölgesel sağlık eşitsizlikleri ve nüfusa oranla azalan hastane yatağı sayısının sorun teşkil ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Sağlık Harcamaları, Covid-19, Sağlık Hizmetleri.

JEL Kodları: I13, I18, H51

THE RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC DOMESTIC DEBT STOCK AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF 1980-2020 TURKEY

Citation /©: Ergenay, O. Şataf, C. (2021). İngiltere’de Sağlık Harcamaları ve COVID-19. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 10-27

Abstract

While the health crisis that emerged due to Covid-19 caused a significant increase in the burden on health systems, it also brought a crisis for the global economy. The bumpy 2020 has ended with a contraction in the global economy, and an increase in health expenditures has been observed. Especially in countries where the number of cases is high, the health systems have been tested. England as one of these countries, is the subject of this study in terms of health system capacity and health expenditures. The British National Health System (NHS) is a Beveridge-type health system that is financed by general budget taxes, covers all citizens and provides health services free of charge. The British National Health System is the responsible and authoritative institution for all stages of health care. The positive outlook in health indicators shows that the British health system is effective and successful. Considering the health expenditures in the country, it is seen that a significant part of the health expenditures consists of public health expenditures. While health expenditures have increased significantly during the Covid-19 process, public health expenditures have been the driver of this increase. On the other hand, it is seen that the decreasing number of hospital beds in proportion to the population and regional health inequalities cause problems.

Keywords: Economic Growth, Public Domestic Borrowing, Crowding Out.

JEL Classification: E6, O0, O1

1 Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yazılan “Sosyal Refah Devleti Çerçevesinde Sağlık Harcamaları ve Covid-19 Sürecinde Seçilmiş Ülke Örnekleri” isimli yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı, yl1930214025@stud.sdu.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-6480-0808

3 Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, ceydasataf@sdu.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-7112-6546

1. GİRİŞ

Tarih boyunca çok sayıda salgın hastalık insanlığı tehdit etmiştir. Bu hastalıklardan bazıları çok sayıda insanın ölümüne yol açarak tarihte kalıcı izler bırakmıştır. Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan sağlık krizi, kısa sürede bir pandemi halini alarak milyonlarca insanın ölümüne yol açarak tarihteki yerini şimdiden almıştır. Diğer taraftan, virüse karşı alınan önlemlerin büyüklüğü hem ulusal hem de küresel düzeyde ekonomileri derinden sarsmıştır. Sağlık hizmetleri kapsamında yapılan sağlık harcamaları ise bu süreçte belirleyici rol oynayan alanlardan biri olmuştur. Covid-19 ile mücadele sağlık harcamalarında önemli bir artışa neden olmuştur. Bu artışın büyük bir kısmı kamu sağlık harcamalarından kaynaklanmıştır.

Çalışmada öncelikle Covid-19’un neden olduğu salgın hastalık neticesinde ortaya çıkan pandemi süreci ile bu sürecin etkileri ele alınmıştır. Daha sonra süreci daha iyi anlayabilmek adına sağlık hizmetleri ve sağlık harcamaları hakkında açıklayıcı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte seçili ülkelerdeki sağlık harcamalarının yıllar içindeki seyri verilmiştir. Böylece çalışmanın asıl konusunu oluşturan İngiltere’deki sağlık harcamalarını daha iyi yorumlayarak karşılaştırma yapmak daha anlamlı olacaktır. Daha sonra İngiltere’nin Covid-19 süreci ele alınmıştır. Bir ülkenin sağlık sisteminin işleyişini anlamak sağlık harcamalarını anlama ve yorumlamada fayda sağlamaktadır. Bu nedenle İngiltere’nin sağlık sistemi olan Ulusal Sağlık Hizmetleri (Naitonal Health Services) ele alınmıştır. Son olarak İngiltere’de gerçekleşen sağlık harcamaları farklı değişkenler ile birlikte verilerek yorumlanmıştır.

En fazla korona virüs vakası görülen ülkelerden olan İngiltere, sahip olduğu sağlık sistemi ile diğer merkez kapitalist ülkelerden farklı bir yapıdadır. Bu nedenle bu çalışma kapsamında İngiltere incelenmek istenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 sürecinde önemi daha iyi anlaşılan sağlık hizmetleri ile bu hizmetler kapsamında yapılan sağlık harcamalarını inceleyerek sağlık sistemlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymak, ulaşılan sonuçlar doğrultusunda literatüre katkı sağlamaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Temelde “hastalığın olmaması” olarak nitelendirilen sağlık kavramı, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Sağlık, yalnızca hastalığın ya da sakatlığın bulunmaması demek olmayıp; aynı zamanda bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden de tam bir iyilik durumudur” (Çelik, 2011: 25). Sağlıklı olmak ise temel bir insan hakkı olarak kabul görmektedir (Metin, 2017: 46). Sağlığın bir insan hakkı olarak kabul görmesi zaman içinde devletlere birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Kişilerin ve toplumların sağlıklı olmasını sağlamak ve sürdürmek, hastalık vb. durumlarda da gerekli tedavi ve bakım hizmetlerini bir sağlık sistemi çerçevesinde yerine getirmek devletlerin sorumluluğu haline gelmiştir. Bu durum sağlık hizmetleri kavramı ile açıklanabilir. Dünya Sağlık Örgütü sağlık hizmetlerini şu şekilde tanımlamıştır: “Belirli sağlık kuruluşlarında değişik tıp sağlık personelinden yararlanarak toplumun gereksinim ve isteklerine göre değişen amaçları gerçekleştirmek ve böylece kişilerin ve toplumun sağlık bakımını her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinliklerle sağlamak üzere ülke çapında örgütlenmiş kalıcı bir sistemdir” (Yazgan, 2009: 31). Dolayısıyla sağlık hakkının devlete yüklediği sorumluluk, sağlık hizmetlerinin organize bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır.

Sağlık hizmetleri hem devlet hem de piyasa tarafından sunulan bir hizmet türüdür. Ancak günümüzde sağlık hizmetlerinin ağırlıklı olarak devlet tarafından sunulduğu ve finanse edildiği görülmektedir. Sağlık hizmetlerinin finansmanında dört farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar; doğrudan finansman (cepten ödemeler), vergiler yoluyla finansman, özel sağlık sigortası ve sosyal sağlık sigortasıdır. Doğrudan finansman yönteminde kişiler aldıkları sağlık hizmeti karşılığında doğrudan cepten ödeme

yapmaktadırlar (Çelik, 2011: 194). Vergiler yoluyla finansmanda devlet genel bütçe gelirleri ile sağlık hizmetleri için finansman sağlamaktadır (Mutlu ve Işık, 2012: 295). Özel sağlık sigortası, sağlık hizmeti talep edenler ile sağlık hizmeti sunanlara özel sağlık kuruluşları tarafından aracılık edilmesi yoluyla sağlık hizmetleri finansmanının gerçekleşmesidir. Bu yöntemde özel sağlık kuruluşları üçüncü taraf ödeyici olarak da adlandırılmaktadır (Çelikay ve Gümüş, 2010: 189). Sosyal sağlık sigortası, işçi ve işverenlerin prim ödeyerek, devletin genel bütçe yoluyla katkı sağlayarak finanse edilen yöntemdir (İstanbuluoğlu vd., 2010: 92).

Sağlığın korunması ve iyileştirilmesi için gerçekleştirilen bütün koruma, bakım, tedavi, geliştirme vb. harcamalar sağlık harcaması olarak tanımlanmaktadır. Sağlık harcamaları hem kamu hem de özel sektör tarafından yapılmaktadır. Merkezi yönetim, mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumu tarafından yapılan sağlık harcamaları kamu sağlık harcamalarını oluşturmaktadır. Hane halkı cepten ödemeleri, özel sağlık sigortası kapsamında yapılan ödemeler, işletmelerin çalışanlarına yönelik gerçekleştirdiği ödemeler ile gönüllü kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen ödemeler ise özel sektör kamu harcamalarını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2020: 60). Sağlık harcamaları değerlendirilirken kamu ve özel sağlık harcamaları önem arz etmektedir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı, kişi başına yapılan sağlık harcaması miktarı gibi göstergeler de sağlık harcamalarını değerlendirmede kullanılan göstergelerdir. Tablo 1. de gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının GSYH payı gösterilmiştir.

Tablo 1. Gelişmiş Ülkelerde Sağlık Harcamalarının GSYH Oranı

	1970	1980	1990	2000	2010	2019	2020
Avusturya	4,8	7	7,7	9,2	10,2	10,4	11,5
Almanya	5,7	8,1	8	9,9	11,1	11,7	12,5
İtalya	-	-	7	7,6	8,9	8,7	9,7
Güney Kore	2,6	3,4	3,6	3,9	5,9	8,2	8,4
Norveç	4	5,4	7,1	7,7	8,9	10,5	11,3
İsveç	5,4	7,7	7,2	7,3	8,3	10,9	11,4

Kaynak: (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2021a)

Tabloda görüldüğü üzere gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının GSYH oranı sürekli artış göstermiştir. 50 yıllık süreçte 2-3 katına kadar yükselmiştir. Ancak 2020 yılında Covid-19 nedeniyle çok daha fazla artış görülmektedir. Avusturya'da 2019 yılında %10,4 olan sağlık harcamalarının GSYH oranı, 2020 yılında %1,1 artışla %11,5 olmuştur. Benzer şekilde Almanya'da %0,8, İtalya'da %1, Norveç'te %0,8 ve İsveç'te 0,5 artış yaşanmıştır. Güney Kore'de sağlık harcamalarındaki artışın düşük kalması ise vaka sayılarının diğer ülkelere göre çok düşük olması ile ilgilidir. Kamu sağlık harcamaları, 2020 yılında meydana gelen bu artışın sürükleyicisi olmuştur. Covid-19 sürecinde yaşanan ekonomik küçülmeler yaşanmasına karşın ilaç, aşı, tedavi gibi çok sayıda maliyet kalemi nedeniyle sağlık harcamalarında artış meydana gelmiştir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatür incelendiğinde İngiltere’de sağlık hizmetleri ve sağlık harcamaları çerçevesinde çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Covid-19 sürecinde İngiltere fazlaca çalışma konusu edilen ülkelerden olurken, ülkedeki sağlık hizmetleri ve sağlık harcamalarının Covid-19 ile birlikte değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur.

Belek (2001) çok sayıda ülke ile birlikte İngiltere sağlık sistemi ve sağlık harcamalarını incelemiş, merkez kapitalist ülkeler arasında en çok kamu sağlık harcaması oranına sahip ülkenin İngiltere olduğunu belirtmiştir.

Oliver (2005), İngiltere Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) hakkında yaptığı çalışmada sistemin tarihi gelişim sürecini incelemiş, 1980’li yıllardaki neoliberal sağlık politikalarından bahsetmiştir.

Gorsky (2008) tarafından yapılan çalışmada İngiltere Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) değerlendirilmiş, devletin sağlık alanındaki hakimiyeti ortaya koyulmuştur.

Güngör (2017) İngiltere’nin günümüzdeki liberal anlayışa evrilmesi sürecinde rol oynayan hükümet değişikliğini değerlendirmiştir.

Eke ve Kişi (2019) İngiltere Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) hakkında yaptığı çalışmada sistemin genel işleyişi ve anlayışından bahsetmiştir.

Petrie ve Norman (2020) İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılma süreci olan Brexit üzerine yaptıkları çalışmada Brexit’in İngiliz ekonomisine olumsuz etkilerini ortaya koymuşlardır.

Aydoğdu vd. (2021) Covid-19 ile ilgili çalışmalarında İngiliz hükümetinin aldığı mali önlemleri ortaya koymuş ve salgınla mücadeledeki sürü bağıışıklığı politikasını değerlendirmişlerdir.

Tunç ve Yazar (2021) çalışmalarında İngiliz Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) ve ortaya çıkış süreci ve gelişiminden bahsederek sistemin temel prensiplerinin değişmediğini belirtmişlerdir.

4. COVID-19 HASTALIĞI VE PANDEMİ SÜRECİ

Yeni korona virüs ya da SARS-CoV-2 olarak da isimlendirilen Covid-19, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Vuhan Eyaleti’nde ortaya çıkarak kısa sürede Dünya geneline yayılmış ve bir pandemiye dönüşmüştür.⁴ 2019 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan korona virüs, 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanırken 2021 yılı itibarıyla küresel düzeyde etkisini sürdürmektedir. SARS CoV-2 virüsünün neden olduğu hastalığın yarasa ve pangolinlerden insanlara geçtiği tahmin edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Kısa sürede bir sağlık krizine dönüşen Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı Dünya genelinde 11 Kasım 2021 itibarıyla 5 milyonu geçerken 251 milyonun üzerinde doğrulanmış vaka bulunmaktadır (World Health Organization [WHO], 2021a).

Covid-19 hastalığının hızla yayılması ve çok sayıda vaka ile ölümlere neden olması, devletleri ve başta Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere çok sayıda uluslararası kuruluşu harekete geçirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü bu sağlık krizi sebebiyle pandemi ilanı yaparken, devletler sınırlarını kapatmış ve zorunlu karantina uygulamaları arka arkaya gelmiştir. Eğitime ara verilmesi, çevrimiçi (online) eğitim, maske zorunluluğu, ülke içi ve ülkeler arası seyahat yasakları gibi çok sayıda önlem de korona virüs ile mücadele amacıyla uygulamaya alınmıştır. Ancak hastalığın yayılım hızının ülkeden ülkeye

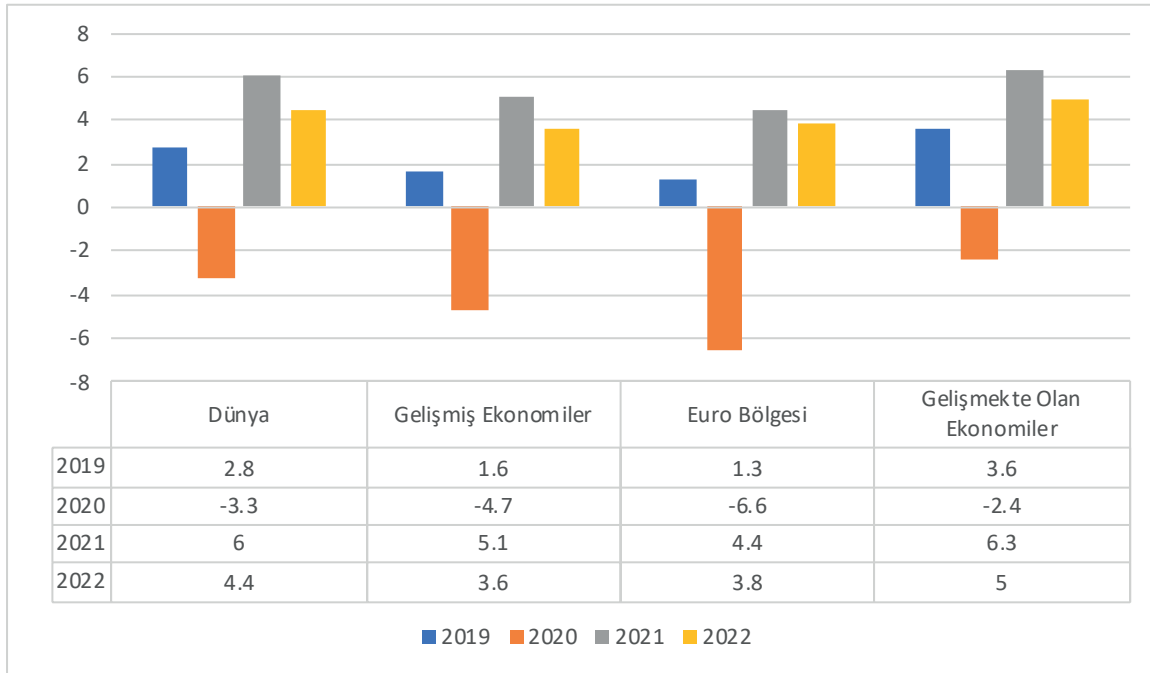
⁴ Belirli bir alanda, belirli bir grup insan arasında, belirli bir süre boyunca beklenenden daha fazla vaka görülmesi salgın ya da epidemi olarak tanımlanmaktadır. Pandemi ise birçok ülkede, küresel düzeyde yaygın olarak görülen salgındır.

değişmesi nedeniyle virüsle mücadele politikaları doğrultusunda alınan önlemler de farklılaştırmıştır. Diğer taraftan başlatılan aşı çalışmaları olumlu sonuçlanmış ve aşılamanın başlaması ile vaka sayıları düşüşe geçmiştir. Kasım 2021 itibarıyla tüm dünyada 7 milyar dozdan fazla aşılama yapılmıştır (WHO, 2021a). Ancak virüsün çeşitli mutasyonlar geçirmesi nedeniyle Covid-19 sağlık krizi insanlığı etkilemeye ve ciddiyetini korumaya devam etmektedir.

Covid-19 hastalığı sadece insan sağlığını tehdit etmekle kalmayıp ekonomi, sosyal yaşam ve daha birçok alanda insanlık üzerinde yıkıcı etkiler doğurmuştur. Sağlık sistemleri bu süreçte çökme noktasına gelirken, var olan sağlık krizi küresel çapta bir ekonomik krize dönüşmüştür. Ekonomik birimlerin tümü bu krizden etkilenirken tüketim öncelikleri, alışkanlıkları ve biçimleri de dönüşüme uğramıştır. Ulaşım ve turizm gibi sektörler başta olmak üzere çok sayıda sektörün krizden sarsılması, pandemi yasakları sonucu yaşanan çalışma kayıpları, aşı ve ilaç çalışmaları için gereken kaynaklar gibi nedenler ekonomik müdahaleleri zorunlu kılmıştır. Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar yaşanan kriz dalgasını önlemek adına sahip oldukları ekonomik araçları hızlı ve etkin şekilde uygulamaya koymaya başlamışlardır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar yüksek meblağlarda paketler devreye sokmuştur. Hükümetler de korona virüs ile mücadele için aynı şekilde paketler hayata geçirirken bu paketlerin miktarı Amerika Birleşik Devletleri için 2 trilyon Dolar, Almanya için 880 milyar Dolar, İngiltere için 430 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Aydoğdu vd., 2021: 167). Bütün bu tedbirlere rağmen yaşanan sağlık krizinin neden olduğu ekonomik kriz neticesinde Dünya, ekonomik küçülme, işsizlik ve yoksulluk dalgası ile sarsılmıştır. Pandemi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik krizin en önemli göstergelerinden biri olan ekonomik büyüme oranları Grafik 1. de gösterilmiştir.

Grafik 1. Dünya Geneline Ekonomik Büyüme

Kaynak: (International Monetary Fund [IMF] World Economic Outlook, 2021)

Görüldüğü üzere Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan pandemi sürecinden Dünya ekonomisi derinden etkilenmiştir. Dünya genelinde 2020 yılında %3,3 oranında ekonomik küçülme yaşanırken, mevcut krizden gelişmiş ekonomiler ve özellikle Euro Bölgesi daha derinden etkilenmiştir. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa gibi gelişmiş ekonomilerdeki vaka sayılarının yüksekliği daha sert tedbirleri de beraberinde getirmiştir. Bu tedbirlerin yanı sıra uluslararası mal ve ticaret hacminde 2020 yılında %8,5 oranında küçülme meydana gelmiştir (IMF, 2021). Dolayısıyla Dünya ekonomisine yön veren gelişmiş ülkelerde krizin etkileri daha derinden hissedilmiştir. 2020 yılı istihdam kayıpları da krizin büyüklüğünü ortaya koyan önemli bir göstergedir. 2020 yılında 114 milyon kişilik istihdam kaybı yaşanmış ve bu da çalışma saatlerinin %8,8’inin kaybına tekabül etmiştir. Bu kayıp 3,7 trilyon Dolara ve 2019 küresel gelirinin %4,4’üne karşılık gelmektedir (International Labour Organization [ILO], 2021). Salgının seyrinin uzun vadede nasıl ilerleyeceği öngörülemezken, 2020 yılında yaşanan ekonomik küçülmenin 2021 ve 2022 yıllarında yeniden pozitif büyümeye döneceği tahmin edilmektedir.

Pandemi sürecinin ekonomik etkilerinin yanı sıra, eğitim ve sosyal yaşama da etkileri ciddi boyutlarda olmuştur. Salgın önlemi olarak okulların kapatılması nedeniyle 2020 yılında ortalama 49 günlük eğitim kaybı yaşanmıştır (IMF, 2021). Başta karantina önlemleri olmak üzere salgına karşı alınan tüm önlemler sonucunda insanların evlerinde uzun vakitler geçirmek zorunda kalması, hastalık korkusu ve sürecin yarattığı diğer olumsuzluklar ise hem psikolojik hem de sosyal açıdan insan hayatını olumsuz yönde etkileyen gelişmelere neden olmuştur. Dolayısıyla devam eden Covid-19 sürecinin kişisel, toplumsal ve küresel anlamda çok yönlü bir tahribata neden olduğu söylenebilir.

5. İNGİLTERE’DE COVID-19

Covid-19 sürecinden önemli ölçüde etkilenen ülkelerden biri de İngiltere⁵ olmuştur. Pandemi başlangıcından itibaren geline süreçte Ekim 2021 itibariyle 67 milyonluk nüfusa sahip ülkede 8 milyonun üzerinde Covid-19 vakası görülürken 137 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Mevcut vaka sayıları ile İngiltere’nin en çok vaka görülen dördüncü ülke konumunda olduğu görülmektedir (WHO, 2021b). Aşılamanın başlamasından bu yana 50,4 milyonu ilk doz, 47,9 milyonu ikinci doz ve 11,8 milyonu üçüncü doz olmak üzere toplamda 108 milyon doz aşı uygulanmıştır (Government of the United Kingdom, 2021).

Pandemi sürecinin başlarında İngiliz hükümetinin uyguladığı salgın politikası diğer ülkelerden farklı ve dikkat çekici olmuştur. Dünyadaki diğer ülkeler sıkı önlemler alırken İngiltere salgın önlemlerini düşük tutarak “sürü bağışıklığı” anlayışı ile hareket etmiştir. Böylece toplumun zaman içinde virüse karşı bağışıklık geliştirmesi amaçlanmıştır. Ancak bu strateji başarısızlıkla sonuçlanmış, vaka ve ölüm sayıları hızla artmıştır (Aydoğdu vd., 2021: 169).

İngiltere’de parlamento Covid-19 tedbirleri kapsamında 26 Mart-21 Nisan 2020 tarihleri arasında kapatılmış, kapanmadan önce iki önemli kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlardan ilki Acil Durum Fonu Kanunu olup, Covid-19 kapsamında hükümete bir önceki döneme göre %48’e kadar ek harcama olanağı sağlamıştır. İkincisi Koronavirüs Kanunu olup; sağlık sisteminin kapasitesini yükseltmek, sağlık çalışanlarının iş yükünü azaltmak, sosyal teması azaltmak, salgın nedeniyle hayatını kaybedenlerin defin işlemlerini yürütmek ve yurttaşlara destek sağlamak için hükümete verilen yetkileri kapsamaktadır (Şahin İpek ve Acar, 2021: 165-166). İngiliz hükümeti tarafından alınan mali önlemler 350 milyar Sterlin olarak açıklanmıştır. Bu miktar 430 milyar Dolar ve İngiltere’nin GSYH büyüklüğünün %13’üne tekabül etmektedir. Söz konusu miktar aynı zamanda kamu sağlık harcamalarının 1,5 katından daha

5 Bu çalışmada İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’dan oluşan Birleşik Krallık ile İngiltere terimi aynı anlamda kullanılacaktır.

yüksektir. Böylece Almanya ve İtalya ile birlikte sağlık harcamalarından fazlasını pandemi için kullanan üçüncü ülke İngiltere olmuştur (Aydoğdu vd., 2021: 167-169).

İngiliz ekonomisi, korona virüs sürecinden Dünyanın geri kalanı gibi önemli ölçüde etkilenmiştir. Covid-19 sürecinin İngiliz ekonomisine etkilerini doğru değerlendirebilmek için İngiliz ekonomisinin salgın öncesi durumunu ele almak yerinde olacaktır. Şüphesiz İngiliz ekonomisi açısından son dönemlerdeki en önemli gelişmelerden biri “Brexit” olarak ifade edilen Avrupa Birliği’nden ayrılma süreci olmuştur. 2016 yılında yapılan referandum sonucunda alınan karar doğrultusunda 31 Ocak 2020 tarihinde İngiltere resmen Avrupa Birliği’nden ayrılmıştır. Sonrasında ise belirsizlikler artmış, yatırımlar ve verimlilikte düşüş meydana gelmiştir. Ülkedeki bağımsız ekonomi araştırma enstitüsü National Institute of Economic and Social Research (NIESR) tarafından yapılan araştırmalar sonucunda İngiltere’nin AB’den ayrılmaması durumunda daha yüksek GSYH’ye sahip olacağı ortaya konulmuştur (Petrie ve Norman, 2020: 12). AB ile yapılan ticaret hacmi de ayrılık sonrası dönemde önemli ölçüde düşüş göstermiştir. 2021 yılının ilk üç ayındaki ticaret hacmi 2018 yılının ilk üç ayına göre %23,1 azalmıştır. Bu azalmanın süresi ve pandemi ile ilgisi ilerleyen süreçte daha iyi anlaşılacaktır (Watson, 2021).

Covid-19 ise İngiliz ekonomisi üzerinde daha büyük bir tahribata neden olmuştur. 2019 yılında %1,7 büyüyen İngiliz ekonomisi 2020 yılında %9,7 küçülmüştür (Office for National Statistics). Bu oran gelişmiş ekonomilerin ortalaması olan %4,7’den çok daha büyük bir oran olarak göze çarpmaktadır. Kişi başı gelir 2019 yılındaki 49363 Dolar seviyesinden 2020’de 45944 Dolar seviyesine gerilerken, işsizlik 2019’da %3,8 olarak ölçülürken 2020 yılında %4,6’ya yükselmiştir. 2019 yılında %2,3 olan bütçe açığı ise 2020’de %12,2’ye yükselmiştir (OECD, 2021b).

6. İNGİLTERE SAĞLIK SİSTEMİ (NHS)

İngiltere’de sağlık sistemini Ulusal Sağlık Hizmetleri-National Health Services (NHS) oluşturmaktadır. Vergilere dayalı bir sistem olan NHS, Beveridge tipi bir sağlık sistemi olarak da tanımlanmaktadır. William Beveridge tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası planlanan ve sosyal yapının bir parçası olarak ortaya çıkan NHS bir kanun olarak 1946 yılında kabul edilmiş ve 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. Zaman içinde yaşanan hükümet ve politika değişimleri ile dönüşüm geçiren bu sistem vergilere dayalı, ulusal bir sistem olma özelliğini büyük ölçüde korumuştur (Tunç ve Yarar, 2021: 191-192). Tüm vatandaşların birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanabildiği NHS, sağlık hizmetlerinin tüm aşamalarından sorumlu ve yetkili kurumdur (Gülay, 2017: 23). Buradan hareketle genel ve kapsayıcı bir tanımla NHS, 1948 yılında Beveridge Raporu’na dayanarak kurulan, tamamına yakını genel bütçeden finanse edilen ve bütün vatandaşlara ücretsiz olarak hizmet sunan İngiltere sağlık sistemidir (Özçelik, 2020: 1163).

NHS, hayata geçirildikten sonra uzun bir dönem büyüme ve gelişme göstermiştir. 1979 yılına gelindiğinde iktidara gelen Margaret Thatcher hükümeti diğer birçok alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de önemli değişiklikleri hayata geçirmek istemiştir. Özel sağlık sigortası bu dönemde NHS’ye alternatif olarak düşünülmüş ancak bu köklü değişim gerçekleşmemiştir (Oliver, 2005: 76). Onun yerine sağlık hizmetlerinde rekabetin arttırılması amacıyla düzenlemeler yapılmış, NHS yönetimindeki kurumların özel işletmelere dönüştürülmesi sağlanmıştır (Tunc ve Yarar, 2021: 192). Yani bu dönemde NHS piyasaya açılmıştır. Ancak gerçekleştirilen düzenlemeler ve yapılan değişiklikler beklenildiği kadar maliyetlerde azalma ve verimlilik artışı sağlamamıştır (Belek, 2001: 177). 1997 yılında iktidara gelen İşçi Partisi ve sonrasındaki hükümetler döneminde de NHS’nin yapısı ve işleyişinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlar genel olarak NHS bütçesinin kullanımı, nüfus ve bölgelere göre hizmetlerden

yararlanma biçimleri ile maliyetler ve harcamalar kapsamındaki değişiklikler olmuştur. 2010 yılında meydana gelen hükümet değişikliği ile NHS’de yeniden yapısal değişikliklere gidilmiş, bu da sağlık hizmetleri memnuniyeti üzerinde olumsuz etki yapmıştır. İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılması olarak ifade edilen Brexit sürecinin de yaşanması ile ülkenin sağlık sisteminin bu durumdan olumsuz etkileneceği ve finansman sorunları ile karşı karşıya kalacağı öngörülmektedir (Eke ve Kişi, 2019: 2702). Ancak kurulduğu tarihten itibaren NHS’nin temel yapısı değişmemiş, genel, kapsamlı ve ücretsiz sağlık hizmeti sunma anlayışı korunmuştur. Bunun en önemli göstergesi özel sağlık sigortasının hiçbir dönemde nüfusun %12’sinden fazlasını kapsamaması, yani kamu sağlık hizmetlerinin her dönemde sağlık sisteminin sürükleyicisi olmasıdır (Gorsky, 2008: 438).

NHS; tüm vatandaşları kapsama, ücretsiz olma ve vergilerle finansmandan oluşan üç ana ilke üzerine kurulu bir sağlık sistemidir. Sistemin işleyişi ise aşağıda sayılan maddeler doğrultusunda sağlanmaktadır:

- Ödeme gücü dikkate alınmaksızın tüm vatandaşlara sağlık hizmeti sağlanması,
- Hastanelerin kamulaştırılması,
- Hastane doktorlarının birer maaşlı çalışan statüsüne getirilmesi fakat bir taraftan NHS hastaneleri ile özel bürolarda pratik yapmalarının sağlanması,
- Genel pratisyenlerin bağımsız yüklenici olmalarına müsaade edilmesi,
- Vatandaşların özel sigorta sahibi olmalarına müsaade edilmesi,
- Doktorların klinik kararlarına etki etmemesi adına sağlık hizmetlerinin hastaların gelir düzeyine göre sunulmasından kaçınılması (Eke ve Kişi, 2019: 2693).

İngiltere’de sağlık sisteminin ne derece başarılı olduğunu görebilmek adına birtakım sağlık göstergelerine bakmakta yarar vardır. İlk olarak doğumda beklenen yaşam süresi olarak ifade edilen ortalama insan ömrüne bakıldığında Dünya ortalaması 73 yıl iken İngiltere için bu süre 81,4 yıldır. Bu ortalama ile İngiltere’nin 25. sırada olduğu görülmektedir (WHO, 2021c). Diğer taraftan Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan Evrensel Sağlık Kapsamı Endeksi de (UHC), ülkenin sağlık sistemini değerlendirmede belirleyici bir etkiye sahiptir. Evrensel Sağlık Kapsamı Endeksi; üreme, anne, yeni doğan ve çocuk sağlığı, hizmet kapasitesi ve erişimi, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar gibi 14 göstergeye bakılarak hesaplanan, sağlık hizmetleri ve sağlık sistemlerinin başarısını ortaya koyan önemli bir göstergedir (WHO, 2021d). Bu endekse göre İngiltere’nin 87 puan ile tüm ülkeler arasında beşinci sırada olduğu görülmektedir (WHO, 2021e). Tüm bu açıklamaların ışığında İngiltere’nin etkin, köklü ve başarılı bir sağlık sistemine sahip olduğu söylenebilir. NHS kapsamında “Ulusal Sağlık Hizmetleri bütün vatandaşlara aittir” anlayışı İngiliz sağlık sisteminin başarısında önemli bir etkidir. Aynı zamanda kurulduğu günden bu yana sağlık sistemindeki temel anlayış ve işleyişin değişmemesi de diğer bir önemli etken olmuştur (Tunç ve Yazar, 2021: 194). Dolayısıyla İngiltere’de sağlık hizmeti kullanıcılarının da hizmetlere kolay erişim, sağlık göstergelerindeki iyi sonuçlar açısından NHS ve kapsamındaki sağlık hizmetlerinden memnun olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bölgesel düzeyde bakıldığında bazı bölgeler için sağlık eşitsizliği söz konusu olup giderilmesi gereken önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır (Özçelik, 2020: 1182).

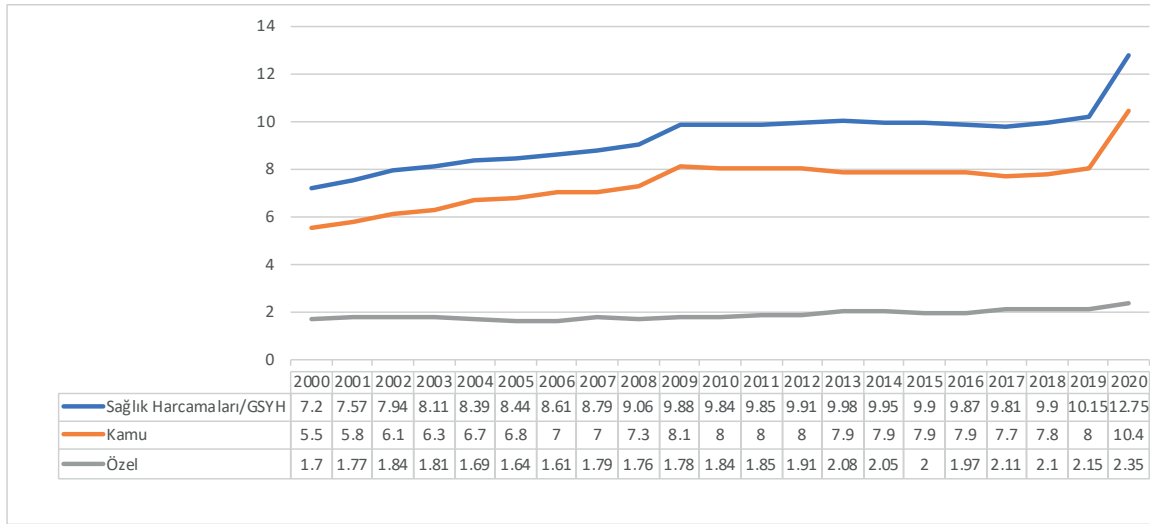
7. İNGİLTERE’DE SAĞLIK HARCAMALARI

İngiltere’de sağlık harcamalarının finansmanın çoğunluğu genel bütçeden yani vergilerden sağlanmaktadır. Finansmanın geri kalanı cepten ödemeler, birtakım tedavi ve ilaçlar için ödenen katkı payları ile geliri

belirlenen bir limitin üzerindeki alandan alınan ulusal sigorta katkılarından meydana gelmektedir (Gülay, 2017: 25). Sağlık harcamalarında kamu payının yüksek seyrettiği İngiltere, merkez kapitalist ülkeler arasında bu alanda ilk sıradadır (Belek, 2001: 187).

İngiltere’de sağlık harcamaları 1970 yılında GSYH’sinin %4,5’ine tekabül ederken sonraki beş yıl boyunca hızlı bir artış göstermiş ve 1975 yılında %5,5 seviyesine ulaşmıştır. Bu beş yıllık süre içinde sağlık harcamalarında kamunun payı da %87’den %91,1 düzeyine yükselmiştir. Sonraki yıllarda sağlık harcamaları artmaya devam ederken kamu kaynaklarının payı ise azalma göstermiştir. Bu azalmada dönemin sağlık politikalarındaki değişimler sonucu özel sektör sağlık harcamalarındaki artışın etkili olduğu söylenebilir. 1995 yılına gelindiğinde sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı %6,9’a yükselirken kamu sağlık harcamalarının payı %84,4’e gerilemiştir (Belek, 2001: 187). Sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı 2009 yılına kadar devam etmiş, daha sonraki yıllarda ise seyrini korumuştur (OECD, 2021c). İngiltere’de gerçekleşen sağlık harcamalarının finansmanına ve çeşitli göstergelere göre seyri aşağıdaki grafikler üzerinden değerlendirilecektir.

Grafik 2. İngiltere Sağlık Harcamaları/GSYH

Kaynak: (OECD, 2021c verilerinden derlenerek oluşturulmuştur)

Grafik 2. de görüldüğü üzere İngiltere’de sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı 2000-2009 yılları arasında %2,68 artış göstermiştir. Sonraki yıllarda Covid-19 krizine kadar seyrini korumuş, Covid-19 ile birlikte 2020 yılında önemli bir artış göstermiştir. 2019 yılında %10,15 olan sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı 2020 yılında %2,6 artarak %12,75 düzeyine yükselmiştir. Kamu sağlık harcamalarının GSYH içindeki oranı ise toplam sağlık harcamaları ile benzer bir seyir izlemiştir. Covid-19 ile birlikte kamu sağlık harcamalarının payı da önemli oranda artmıştır. 2019 yılında %8 olan kamu sağlık harcamalarının GSYH oranı 2020 yılında %2,4 artarak %10,4 olmuştur. Özel sağlık harcamalarının GSYH payı düşük olmakla beraber yıllar içinde artan bir seyir izlemiştir. 2000 yılında %1,7 iken 2019 yılında %2,15 olarak ölçülmüştür. 2020 yılında ise %0,2 artışla %2,35 olmuştur. Görüldüğü üzere GSYH içinde kamu sağlık harcamaları özel sağlık harcamalarına kıyasla çok daha yüksek bir orana sahiptir. İngiltere’de gerçekleşen sağlık harcamalarının ne kadarının kamu ne kadarının özel sağlık harcaması olarak yapıldığını görmek adına bu finansman kaynaklarının toplam sağlık harcaması içindeki oranlarına bakmakta yarar vardır. Kamu ve özel sağlık harcamalarının oranları Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 2. İngiltere Sağlık Harcamalarının Kamu ve Özel Finansman Oranları

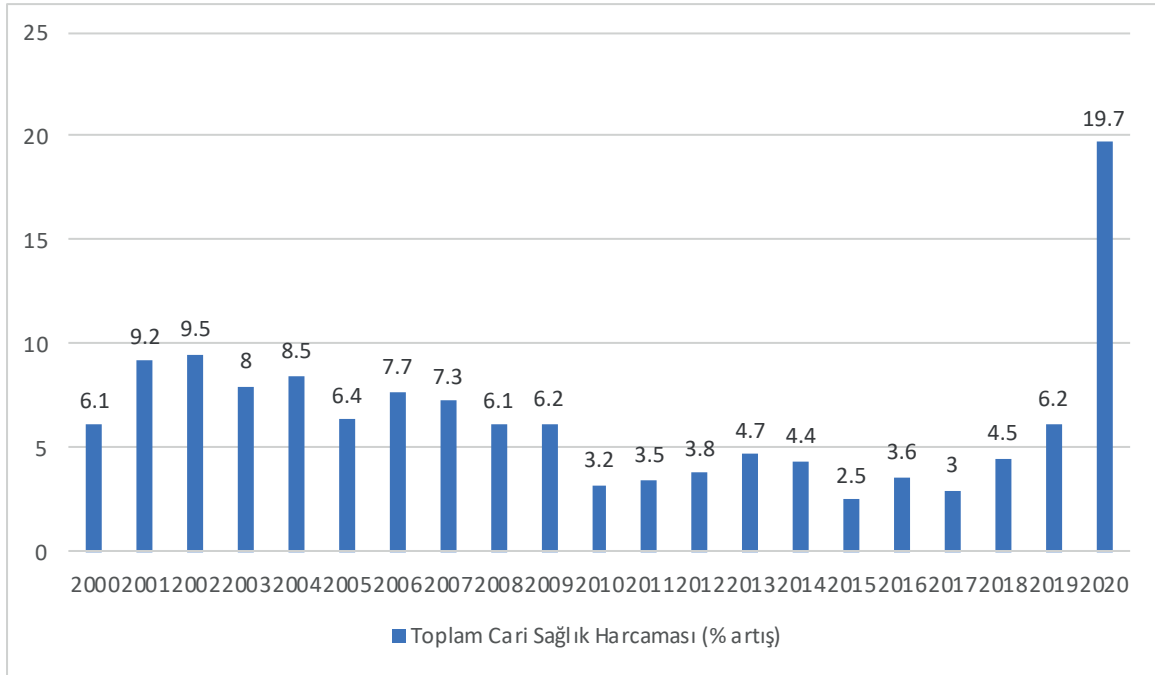
Yıl	Kamu	Özel
2000	%76,3	%23,7
2001	%76,1	%23,9
2002	%77	%23
2003	%78,1	%21,9
2004	%79,7	%20,3
2005	%80,8	%19,2
2006	%81,6	%18,4
2007	%80	%20
2008	%81,1	%18,9
2009	%82,3	%17,7
2010	%81,7	%18,3
2011	%81,4	%18,6
2012	%80,7	%19,3
2013	%79,3	%20,7
2014	%79,4	%20,6
2015	%79,4	%20,6
2016	%79,6	%20,4
2017	%78,9	%21,1
2018	%78,5	%21,5
2019	%78,5	%21,5
2020	%81,7	%18,3

Kaynak: (OECD, 2021e)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere İngiltere'deki sağlık harcamalarının büyük bölümü kamu kaynakları ile yapılmaktadır. Kamu sağlık harcamaları, 2000 yılında toplam sağlık harcamalarının %76,3'ünü oluştururken özel sağlık harcamaları %23,7 olarak ölçülmüştür. 2009 yılında %82,3 ile en yüksek seviyesine ulaşmış, daha sonra düşüşe geçmiştir. 21 yıllık süreçte söz konusu düşüş büyük olmamakla birlikte 2019 yılında %78,5 ile nispeten düşük gerçekleşmiştir. Korona virüsün yol açtığı pandemi süreci ise kamu sağlık harcamalarında önemli bir artışa neden olmuştur. 2020 yılında bir önceki yıla göre %3,2 artış göstererek %81,7 olarak gerçekleşmiştir.

İngiltere'de 2020 yılında hem toplam sağlık harcamalarının hem de kamu sağlık harcamalarının GSYH payının artmasının yanı sıra kamu sağlık harcamalarının özel sağlık harcamalarına göre de arttığı görülmektedir. 2020 yılı özelinde bu artışın ne kadar reel bir artış olduğu ise önemli bir sorudur. Çünkü tüm ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de 2020 yılı ekonomik küçülme ile sonuçlanmıştır. Ekonomik küçülmenin etkisi göz ardı edilememekle birlikte sağlık harcamalarında cari olarak da önemli bir artış yaşanmıştır. İngiltere'de toplam cari sağlık harcamalarının yıllar içindeki seyri Grafik 3. de gösterilmiştir.

Grafik 3. İngiltere'de Toplam Cari Sağlık Harcamalarındaki Büyüme

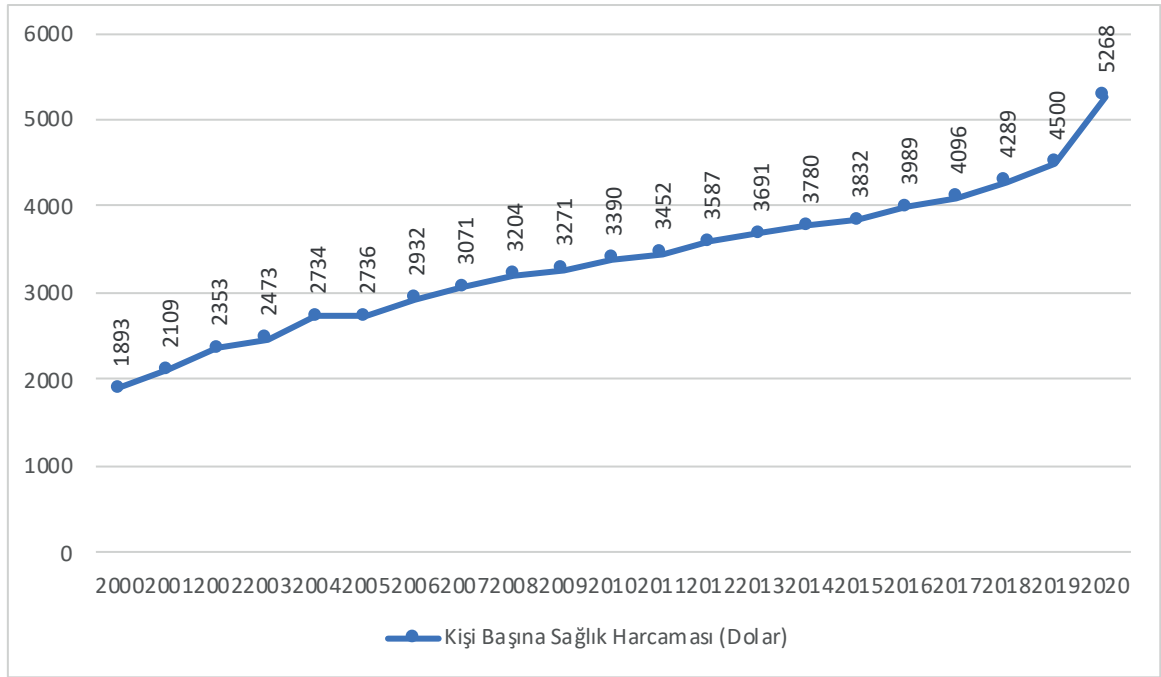

Kaynak: (Office for National Statistics, 2021)

Grafik 3. te görüldüğü üzere İngiltere'de toplam cari sağlık harcamaları 2001 ve 2002 yıllarında bir önceki yıla göre %9'un üzerinde artmıştır. 2008'de ortaya çıkan küresel çaplı kriz sonrası ise GSYH düşüşleri meydana gelmiş, bu düşüşle beraber sağlık harcamalarının da artış oranı düşmüştür. 2019 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre %6,2 artış düzeyine ulaşmıştır. 2020 yılında ise 2019 yılına göre %19,7 oranında büyük bir artış yaşanmıştır. 2020'deki %19,7 oranında yaşanan bu artış, 1997 yılından itibaren hesaplanan bu göstergedeki en büyük artış olmuştur. Söz konusu %19,7 oranındaki artış ile 2020 yılında 269 milyar Sterlin sağlık harcaması yapılmıştır. Bu miktarın 220 milyar Sterlin olan kısmı kamu sağlık harcamasıdır. Kamu sağlık harcamalarındaki yıllık artış ise %24,6 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sağlık harcamalarındaki artış Covid-19 ile doğrudan ilgilidir. Korona virüs testleri, aşılar, izleme faaliyetleri, sağlık çalışanları için sağlanan ilave koruyucu ekipmanlar gibi

çok sayıda harcama kalemi bu kapsamdadır.⁶ 2020 yılında 49 milyar Sterlin özel sağlık harcaması yapılmış, bu miktar 2019 yılına kıyasla %2 daha fazla olmuştur. Özel sağlık harcamalarının içinde önemli yere sahip iki kalem olan cepten ödemeler ve özel sağlık sigortalarına yapılan harcamalar da 2019’a kıyasla değişim göstermiştir. Cepten ödemeler 2020 yılında %4 artarken özel sağlık sigortalarına yapılan harcamalar %23 azalmıştır (Office for National Statistics, 2021). Tüm bu açıklamalardan hareketle İngiltere’de Covid-19 nedeniyle 2020 yılında sağlık harcamalarının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu artışı sağlayan başlıca finansman kaynağı ise kamu sağlık harcamaları olmuştur. Toplamda 269 milyar Sterlin olarak gerçekleşen sağlık harcamalarının kişi başına ne kadar olduğu ve yıllar içindeki seyri Grafik 4. de gösterilmiştir.

Grafik 4. İngiltere’de Kişi Başına Sağlık Harcamaları

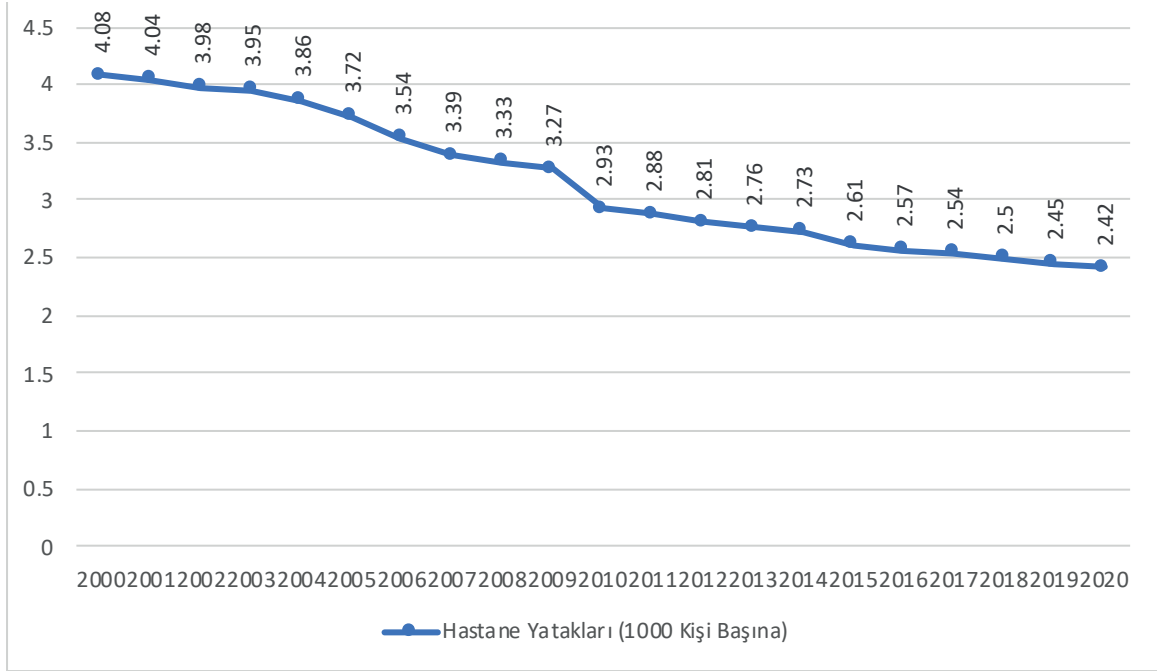

Kaynak: (OECD, 2021f)

Görüldüğü üzere 2000 yılında 1893 Dolar olan kişi başına sağlık harcaması miktarı sonraki yıllarda istikrarlı bir seyirle artmaya devam etmiştir. 2017’de 4000 Dolar seviyesini geçmiş, 2019’da 4500 Dolar olmuştur. 2020 yılında ise 768 Dolar artarak 5268 Dolar olmuştur. Başka bir ifadeyle, 2020 yılında Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan ve büyük çoğunluğu kamu sağlık harcamalarından kaynaklanan sağlık harcamalarındaki artış kişi başına 768 Dolar olmuştur.

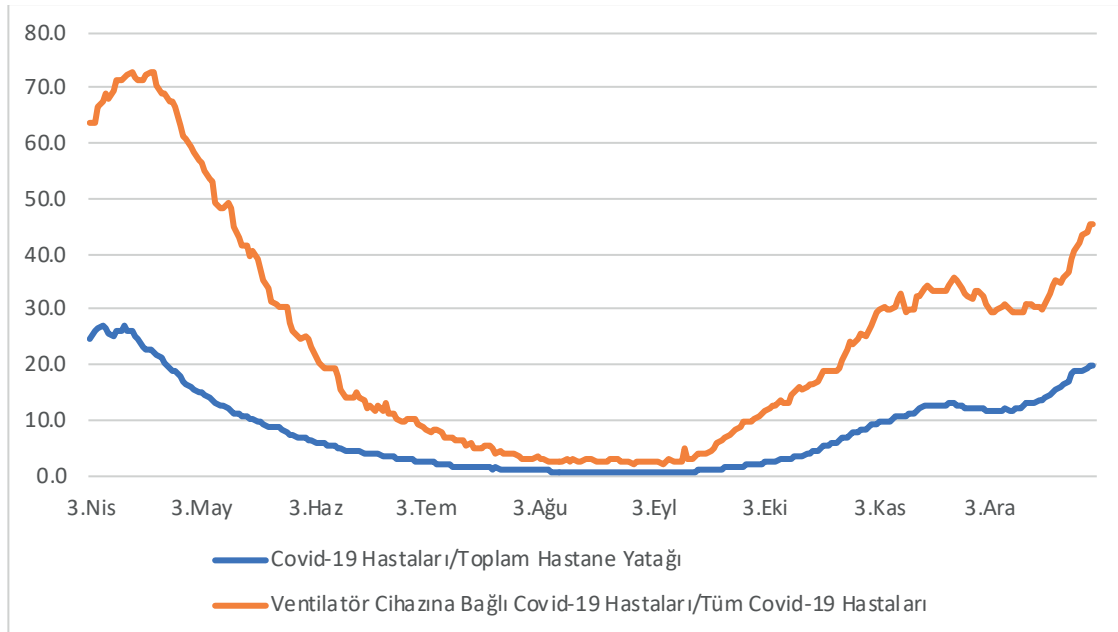
Hastane yatakları, sağlık sisteminin kapasitesini ölçmede önemli bir göstergedir. İngiltere’de 1000 kişi başına hastane yatağı kapasitesi yıllar içinde düşüş göstermiştir. Söz konusu gösterge Grafik 5. de gösterilmiştir.

⁶ Aşılarla yapılan harcamalar yalnızca 2020 yılında dağıtımı yapılan aşıları kapsarken, sonraki yıllar için yapılan aşı tedariki hariç tutulmuştur.

Grafik 5. Hastane Yatakları (1000 Kişi Başına)

Kaynak: (OECD, 2021g)⁷

Görüldüğü üzere İngiltere’de 1000 kişi başına hastane yatak sayısı her yıl düşüş göstermiştir. 2000 yılında 1000 kişi başına 4,08 yatak kapasitesi varken 2020 yılında 2,42 yatağa düşmüştür. Bu durum sağlık sisteminin kapasitesi açısından sorun teşkil etmektedir. Covid-19 hastalarının kullandığı hastane yatağı oranları ise duruma farklı bir perspektif sunmaktadır. 3 Nisan 2020 ile 31 Aralık 2020 arasında İngiltere’deki Covid-19 hastalarının kullandığı hastane yatağı oranları Grafik 6. da gösterilmiştir.

Grafik 6. Covid-19 Hastaları Tarafından Kullanılan Hastane Yataklarının Oranı

Kaynak: (Office for National Statistics, 2021)

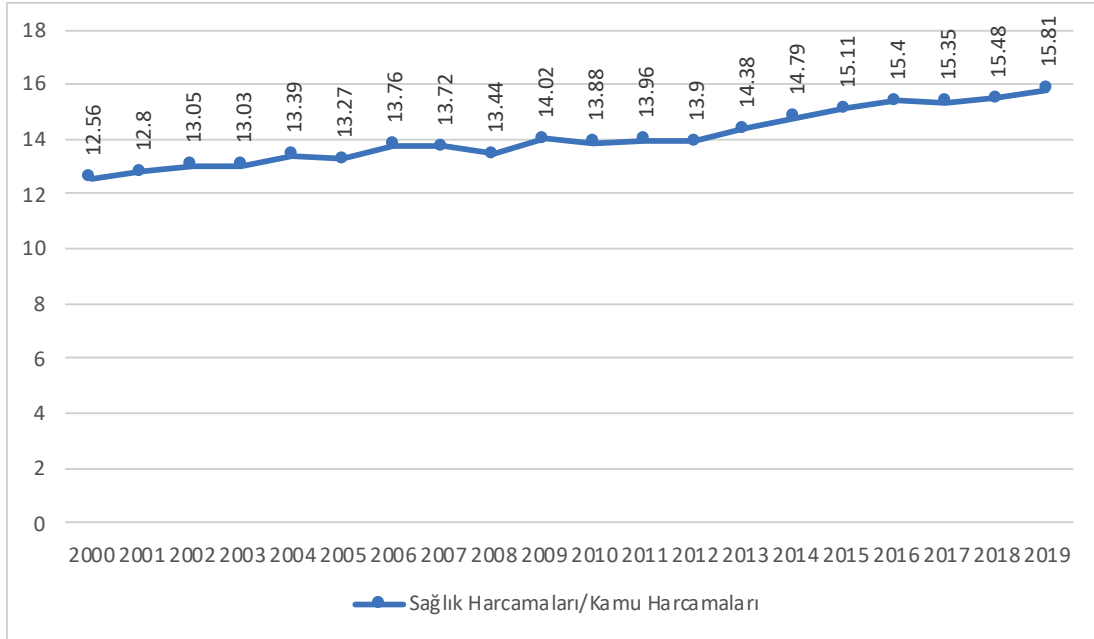
⁷ 2018,2019 ve 2020 yılına ait veriler tahmini olarak yayınlanmıştır.

Grafikte görüldüğü üzere İngiltere’de, Covid-19 krizinin ilk zamanlarında hastane yataklarının %20-30 arası Covid-19 hastaları için kullanılmıştır. Salgının seyrinin yavaşlaması ile bu oran azalarak Ağustos ayında %1’in altına inmiştir. Eylül sonrasında hastane yataklarında tedavi gören hasta sayısı yeniden artışa geçmiştir ve 2020 sonunda %20’ye yükselmiştir. Grafikte verilen tarih aralığındaki ortalaması ise %7,8 olmuştur. Ventilatör cihazına bağlı Covid-19 hastalarının tüm Covid-19 hastalarına oranına bakıldığında, salgının başlarında %70’in üzerinde bir oran görülürken vaka sayısının düşmesiyle %3’ün altına inmiştir. Eylül sonrasında ise Covid-19 hastalarına paralel olarak artışa geçmiştir ve %45 düzeyine çıkmıştır. Grafikte verilen tarih aralığındaki ortalaması ise %24,1 olmuştur.

7.1. İngiltere’de Kamu Harcamaları İçinde Sağlık Harcamalarının Yeri

İngiltere’de kamu harcamaları diğer gelişmiş ülkelerin çoğuna kıyasla az da olsa düşüktür. Bunun temel nedeni, 1979 yılında iktidara gelen Margaret Thatcher hükümetinin uyguladığı neoliberal politikardan kaynaklanmaktadır. Keynesyen politikaların terk edildiği bu dönemle birlikte para arzını, vergileri ve kamu harcamalarını sınırlayan bir politika izlenmiştir (Güngör, 2017: 2-3). Kamu harcamaları için de sosyal harcamaların da azaldığı bu dönemle beraber İngiltere’ye piyasa temelli politikalar hâkim olmuştur. Ancak kamu harcamaları özellikle 2000’li yıllarla birlikte yeniden yükselişe geçmiştir. 1999 yılında %35,1 olan kamu harcamalarının GSYH oranı 2005 yılında %41’in üzerine çıkmıştır. 2019 yılında ise %40,3 olarak ölçülmüştür (OECD, 2021h). Sağlık harcamalarının kamu harcamaları içindeki yeri ise yıllar içinde artış göstermiş olup Grafik 7. de gösterilmiştir.

Grafik 7. İngiltere’de Sağlık Harcamalarının Kamu Harcamalarına İçindeki Payı (%)

Kaynak: (OECD, 2021h) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.⁸

Grafikte görüldüğü üzere, İngiltere’de sağlık harcamalarının kamu harcamaları içindeki payı inişli çıkışlı seyrine rağmen yıllar içinde artış göstermiştir. 2000 yılında %12,56 olan söz konusu oran 2009 yılında %14 düzeyinin üstüne çıkmıştır. 2019 yılında ise %15,81 düzeyine kadar yükselmiştir. Dolayısıyla İngiltere’de sağlık harcamalarının kamu harcamaları içindeki yerinin artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

⁸ 2020 yılına ait henüz yayınlanmamış olup son yıl verisi olarak 2019 verilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan sağlık krizi, milyonlarca vaka ve ölüme sebep olurken küresel düzeyde bir ekonomik krizi de kısa sürede tetiklemiştir. Ülkelerin ve uluslararası kuruluşların devreye soktuğu mali paketler yeterli olmazken çok sayıda ülke 2020 yılını ekonomik küçülme ile kapatmıştır. Kamu harcamalarındaki artış bütçe açıklarına sebep olurken istihdam, bütçe dengesi gibi makroekonomik göstergelerde bozulmalar meydana gelmiştir. Diğer taraftan, korona virüsle mücadele kapsamında sağlık harcamalarında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Çoğu ülkede bu artışın sürükleyicisi kamu sağlık harcamaları olmuştur.

Başlarda sürü bağışıklığı politikası uygulayan İngiltere’de vaka sayıları hızla tırmanışa geçmiş ve böylece İngiltere en çok vaka görülen ülkelerden biri haline gelmiştir. İngiliz hükümetinin bu politikadan vazgeçip önlemleri sıkılaştırmasının yanı sıra aşı çalışmalarının olumlu sonuçlanması ile aşılamanın başlaması vaka sayılarının düşmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, İngiltere’de Covid-19 ile mücadele kapsamında büyük miktarda mali paket açıklanmıştır. Ancak 2020 yılı İngiliz ekonomisi için ekonomik küçülmenin yanında işsizlik ve bütçe açığı artışı gibi sorunlarla son bulmuştur.

İngiltere’de sağlık harcamalarının büyük bölümü kamu sağlık harcamalarından oluşmaktadır. Covid-19 ile birlikte sağlık harcamalarında ciddi bir artış meydana gelirken, kamu sağlık harcamaları bu artışın tamamına yakını oluşturmuştur. Söz konusu artış hem GSYH’ye oranla hem de miktar olarak önceki yıllardaki artıştan çok daha fazla olmuştur. Genel olarak bakıldığında hem NHS açısından hem de Covid-19 sürecindeki sağlık harcamaları açısından olumlu ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kişi başına düşen hastane yatağı sayısında yıllar içinde meydana gelen azalma önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Farklı bölgeler arasındaki sağlık eşitsizliklerinin Covid-19 sürecinde artması ise ayrı bir sorun teşkil etmektedir. İngiliz sağlık sisteminin çeşitli kuruluşlar tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda başarılı olduğu görülmektedir. Covid-19 sürecinde kamu sağlık harcamalarındaki önemli artış karşısında özel sağlık harcamalarının aynı şekilde artmaması ise devletin bu alanda sorumluk aldığı düşüncesi ile olumlu olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, Brexit sonrasında İngiltere’de sağlık sistemi adına olumsuz beklentilerin olması dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

- Aydoğdu, A., Yorulmaz, M. & Kıraç, R. (2021). Covid-19’A Karşı Alınan Ekonomik Önlemlerin Büyüklüklerinin Değerlendirilmesi: Amerika, Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal Health Sciences*, 7(1), 161-175.
- Belek, İ. (2001). *Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlığın Ekonomi Politikası*. İstanbul, Sorun Yayınları.
- Çelik, Y. (2011). *Sağlık Ekonomisi*. Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Çelikay, F. & Gümüş, E. (2010). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 177-216.
- Eke, E. & Kişı, M. (2019). Geçmişten Günümüze İngiltere Sağlık Politikaları: Ulusal Sağlık Sistemi Odaklı Güncel Bir Perspektif. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 2687-2707. DOI: 10.26466/opus.548218
- Gorsky, M. (2008). The British National Health Service 1948–2008: A Review of the Historiography. *Social History of Medicine*, 21(3), 437-460. DOI: 10.1093/shm/hkn064
- Government of the United Kingdom. (2021). 12 Ekim 2021 tarihinde <https://coronavirus.data.gov.uk/details/vaccinations> adresinden alındı.
- Gülay, A. (2017). Türkiye’de Sağlık Sisteminin Finansmanı ve İngiltere ile Karşılaştırılması. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12), 17-37.
- Güngör, K. (2017). Thatcher’ın Temel Maliye-Ekonomi Politikaları ve Birleşik Krallık’taki Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 1-20. DOI: 10.17494/ogusbd.371325
- International Labour Organization (ILO). (2021), ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition Updated estimates and analysis. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf adresinden alındı.
- International Monetary Fund (IMF). (2021), *World Economic Outlook: Managing Divergent Recoveries*. Washington, DC, April. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021> adresinden alındı.
- İstanbuluoğlu, H., Güleç, M. & Ođur, R. (2010). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri. *Dirim Tıp Gazetesi*, 85(2), 86-99.
- Metin, B. (2017). Sağlık Hakkı. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4(1), 46-50. DOI: 10.5455/sad.13-1489085317
- Mutlu, A., & Işıık, A. K. (2012). *Sağlık Ekonomisine Giriş*. Bursa, Ekin Kitabevi.
- Office for National Statistics. (2021). 5 Kasım 2021 tarihinde Office for National Statistics: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/healthcaresystem/bulletins/healthcareexpenditureukhealthaccountsprovisionalestimates/2020> adresinden alındı.
- Oliver, A. (2005). The English National Health Service: 1979-2005. *Health Economics*, 14(S1), S75-S99. DOI: 10.1002/hec.1029

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021a), 25 Ekim 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/chart/6w1O> adresinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021b), 25 Ekim 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/chart/6uOF> , <https://data.oecd.org/chart/6uOG> ve <https://data.oecd.org/chart/6uOD> adreslerinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021c), 26 Ekim 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm> adresinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021d), 29 Ekim 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/chart/6tYq> ve <https://data.oecd.org/chart/6tYn> adreslerinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021e), 1 Kasım 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/chart/6tYp> adresinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021f), 3 Kasım 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm#indicator-chart> adresinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021g), 5 Kasım 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/healthqt/hospital-beds.htm> adresinden alındı.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021h). 18 Kasım 2021 tarihinde Organisation for Economic Co-operation and Development: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm> adresinden alındı.
- Özçelik, E. (2020). İngiltere’de Sağlık Sistemi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(28),1152-1184. DOI: 10.31589/JOSHAS.374
- Petrie, K. & Norman, A. (2020). *Assessing the economic implications of coronavirus and Brexit*. London: Social Market Foundation.
- Şahin İpek, E. A. ve Acar, İ. A. (2021), Covid-19 Salgını ve Bütçe Yönetimi: Seçilmiş Ülke Örnekleri Çerçevesinde Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, İ. A. Acar, & B. Açıkgöz içinde, *Pandemi Ekonomisi* (s. 153- 188). Bursa: Dora Yayınevi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). 5 Ekim 2021 tarihinde T.C. Sağlık Bakanlığı: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı.
- Tunç, S. & Yazar, O. (2021). Sağlıkta Dönüşüm Politikalarında Türkiye ve İngiltere Karşılaştırması. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 8(3),184-196. DOI: 10.17261/Pressacademia.2021.1456
- Watson, R. (2021), Brexit: Birleşik Krallık’ta referandum sonrası 5 yılda neler değişti?, 26 Ekim 2021 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57576648> adresinden alındı.

World Health Organization (WHO). (2021a), 11 Kasım 2021 tarihinde World Health Organization: <https://covid19.who.int/> adresinden alındı.

World Health Organization (WHO). (2021b), 11 Kasım 2021 tarihinde World Health Organization: <https://covid19.who.int/table> adresinden alındı.

World Health Organization (WHO). (2021c), 1 Kasım 2021 tarihinde World Health Organization: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-\(years\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-(years)) adresinden alındı.

World Health Organization (WHO). (2021d), 3 Kasım 2021 tarihinde World Health Organization: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4834> adresinden alındı.

World Health Organization (WHO). (2021e), 3 Kasım 2021 tarihinde World Health Organization: <https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/uhc-index-of-service-coverage> adresinden alındı.

Yazgan, M. (2009). Sağlık İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Sağlık Hizmeti Sunan ve Sağlık Hizmeti Alan Taraflarca Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, F. M. (2020). Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kamu Mali Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.

FİNANSAL KRİZLER VE MALİYE POLİTİKASININ ÖNEMİ

Ferhan ÇAKIR¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 12.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 29.12.2021

Atıf/©: Çakır, F. (2021). Finansal Krizler ve Maliye Politikasının Önemi. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 28-51

Özet

Ekonomiler geçmişten günümüze çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmış, krizlerden çıkış amacıyla para ve maliye politikalarına başvurmuştur. Krizlerin ortaya çıkış nedenlerinin farklı olması, hangi politikaların hangi zamanlama ile uygulanacağını belirlemektedir. Öte yandan özellikle 1980 sonrası krizler küresel ölçekte yaşanmakta ve ekonomik ağların birbiriyle sıkı ilişkisinden dolayı kısa sürede tüm ekonomileri etkileyebilmektedir. Çalışmada 1929 büyük dünya buhranından günümüze krizler ele alınmış, krizlerle mücadelede maliye politikası uygulamaları incelenmiştir. Büyük buhran ile başlayan Keynesyen maliye politikaları petrol krizini takip eden on yıllar boyunca popülerliğini kaybetmiş fakat 2008 küresel krizi ile para politikasının yetersizliği anlaşılacak maliye politikası uygulamalarına zorunlu bir dönüş yaşanmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde Covid 19 pandemisi kaynaklı enflasyon artışları ve büyüme beklentilerine yönelik düşüşler hükümetleri genişletici maliye politikası uygulamalarına sevk etmektedir. Özetle denilebilir ki maliye politikası ekonomik krizlerden çıkış amacıyla uygulanan en temel politika olma özelliğini korumaktadır. Günümüz küresel ekonomik sisteminde sermaye hareketlerinin serbestliği ve finansal piyasaların birbirine olan bağımlılığı düşünüldüğünde maliye politikalarının para politikaları ve finansal yapı ile uyumlu olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Maliye Politikası, Mali Önlemler

FINANCIAL CRISES AND THE IMPORTANCE OF FINANCIAL POLICY

Citation /©: Çakır, F. (2021). Finansal Krizler ve Maliye Politikasının Önemi. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 28-51

Abstract

Economies have faced various crises from the past to the present and have applied to monetary and fiscal policies in order to get out of the crises. The different reasons for the emergence of crises determine which policies will be implemented and with what timing. On the other hand, especially the post-1980 crises are experienced on a global scale and can affect all economies in a short time due to the close relationship of economic networks with each other. In the study, the crises from the great world depression of 1929 to the present were discussed, and the fiscal policy practices in the fight against crises were examined. Keynesian fiscal policies, which started with the Great Depression, lost their popularity during the decades following the oil crisis, but with the 2008 global crisis, the inadequacy of monetary policy was understood, and there was a forced return to fiscal policy practices. In the current period, inflation increases due to the Covid 19 pandemic and decreases in growth expectations prompt governments to implement expansionary fiscal policies. In summary, it can be said that the fiscal policy remains the most basic policy implemented to get out of the economic crisis. Considering the freedom of capital movements and the interdependence of financial markets in today's global economic system, fiscal policies should be compatible with monetary policies and financial structure.

Keywords: Crise, Fiscal Policy, Fiscal measures

¹ Öğr. Gör. Dr. Ferhan ÇAKIR, Pamukkale Üniversitesi Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksekokulu, Maliye Programı, ferhanberkay@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0936-3345

GİRİŞ

Ekonomik krizler ekonominin tarihi kadar eski dönemlere dayanmakla birlikte piyasa sisteminin hemen hemen tüm dünyada uygulanan bir sisteme dönüşmesi ile krizlere eğilim artmıştır. Kapitalizmin ilk büyük krizi olarak kabul edilen 1929 krizi on yıl gibi uzun bir süre tam anlamıyla aşılamamış, küresel nitelikli bir kriz olmamakla birlikte bir dünya savaşına neden olmuştur. 1929 krizi döneminde Keynes'in durgunluktan çıkış için kamunun talep yaratıcı yönde politika izlemesine ilişkin teorisinin uygulamaya geçirilmesi ile bir anlamda modern maliye politikası vücut bulmuştur.

Krizlerden çıkışta kamunun talep yaratma gücünü temel alan Keynesyen maliye politikaları farklı iktisatçılar tarafından süreç içerisinde geliştirilmiş ve fonksiyonel maliye anlayışına dönüşmüştür. 1973 petrol krizini takip eden süreçte neo-liberal politikalara geri dönüş dönemine kadar tüm dünyada farklı yoğunluklarda olmakla birlikte Keynesyen maliye politikalarının hâkim olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde küresel ekonomik yapı ise yaşanan krizlerin dünya ölçeğinde hızla yayılmasına neden olmaktadır. Günümüz kapitalist sistemi içerisinde finansal krizlerin sıklaşması ve geçmişten farklı olarak küresel ölçekte yaşanıyor olması krizlerle mücadelede izlenen para ve maliye politikalarında farklılıklar yaratmaktadır. Küresel düzende, 1997 yılında yaşanan finansal ağırlıklı Asya krizi Türkiye ve Rusya gibi bazı ülkeler kriz yaşamış olmakla birlikte küresel bir krize dönüşmeden atlatılabilmiş ve fakat 2006 yılında başlayan dalgalanma ile büyük bir küresel finans krizine dönüşmüştür. Kriz dönemlerinde genellikle vergilerin artırılması, harcamaların azaltılması ve para arzının düşürülmesine yönelik para ve maliye politikaları tavsiye edilmekle birlikte özellikle 2008 krizi ile genişletici maliye politikalarının özellikle resesyon ve durgunluk dönemlerinde toplam talep ve ekonomik faaliyetlerin etkilenmesinde daha etkili olduğu görülmüştür. Bazı kesimlerin "Keynesyen Rönesans" olarak adlandırdığı bu gelişmede kuşkusuz krizden çıkış için devreye sokulan mali paketlerin etkinliği ön plandadır. 2019 yılı aralık ayında başlayan Covid-19 pandemisinin neden olduğu küresel durgunluk da benzer şekilde para politikası tedbirleri yanı sıra genişletici maliye politikası önlemleri ile stabilize edilebilmiştir.

1.EKONOMİK KRİZ

Ekonomik faaliyetler tarihsel süreç içerisinde çeşitli dengesizlikler içerisine girebilmiş, bazı durumlarda bu dengesizlikler krizlere dönüşmüştür. Tarihçesi milattan öncesi dönemlere kadar uzanan ekonomik krizler özellikle merkantilist dönemi takip eden süreçte dünyada ekonomik faaliyetlerin artması, para-kredi mekanizmalarının hızlanması, sanayileşme gibi gelişmelere paralel olarak sıklıkla gözlenen bir iktisadi olgu niteliğindedir.

1.1.Ekonomik Kriz Kavramı

Kriz kavramı sosyal bilimler alanında "aniden meydana gelen kötüye gidiş yönlü gelişme", "buhran", "büyük sıkıntı", "bunalım" gibi kelimelerle eş anlamlı kullanılmıştır. Ekonomik kriz, finansal kriz, siyasi kriz, hükümet krizi gibi kavramlar bilimsel literatürde sıklıkla karşılaşılan kavramlardır. Kriz kelimesinin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte kavramsal olarak belirleyici özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Aktan ve Şen, 2001: 1225);

Önceden öngörülemeyen ya da bilinmeyen gelişmelerin makro açıdan devlet, mikro açıdan şirketleri önemli düzeyde etkileyen sonuçlar yaratması, rutin sorunlar kriz değildir,

Kişiler ve organizasyonlar için tehlikeli olmaları yanı sıra yeni fırsatlar da yaratabilmektedirler. Bu açıdan krizler tümüyle negatif özellikli değildir,

Krizler bulaşıcı özelliktedirler. Herhangi bir sektör ya da organizasyonda ortaya çıkan kriz kısa sürede diğerlerini etkisi altına alabilmektedir,

Krizlerin süresi kısa ya da uzun olabilir, önemli olan krize karşı zamanında tedbir alınıp alınmamış olmasıdır.

Ekonomide krizden bahsedildiğinde anlaşılması gereken şeyle ilgili bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazıları resesyonu, bazıları durgunluğu, bazıları enflasyonu, bazıları deflasyonu kriz olarak tanımlamaktadır. Hangisinin ekonomik krizi ifade ettiği ile ilgili bir fikir birliği olmamakla birlikte her birinin kesin olarak neyi ifade ettiği konusunda da fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir ekonomik kriz şirket yatırımlarının ve tüketici talebinin düşüşü, işsizliğin yükselmesi ve kişi başı refahın düşüşü ile başlayabilmekte, bu duruma finansal alanda hisse fiyatlarındaki düşüşler ve yerli paranın değer kaybı eşlik edebilmektedir. Bazen ise krizler direkt finansal alanda başlayıp reel kesime yayılmaktadır. Derin bir ekonomik kriz oluştuğunda ise resesyon ve borç ödeyememe durumları yaşanabilmektedir (Eğilmez, 2020:48).

Bu çerçevede ortaya çıkış noktalarına göre ekonomik krizleri “reel sektör krizleri” ve “finansal krizler” olarak iki grupta ele alabiliriz. Reel sektör krizleri mal ve hizmet piyasalarında enflasyon, işgücü piyasalarında işsizlik krizleri olarak ortaya çıkmaktadır. Finansal krizler ise bankalar, sigorta şirketleri, factoring, leasing, fon yönetim şirketleri gibi mali piyasalarda yer alan kurumlarda başlayan krizlerdir.

Eğilmez (2020) krizleri kapsamı açısından ele almaktadır. Buna göre krizler ulusal, bölgesel ve küresel olmaktadır. Kapitalizmin küreselleşmesinden önceki krizler genellikle ulusal ölçekli olmuştur. Ülke ekonomisinin ve dünya ticaret hacmindeki payının küçük oluşu krizin o ülkeyle ilişkili ülkelerle sınırlı kalmasına olanak sağlamaktadır (Örneğin 2001 Türkiye krizi). Bir ülkede başlayan ekonomik krizin kimi zaman ilişkili ülkelere sıçrayarak bölgesel bir krize dönüşme durumu da gözlenmektedir. Bölgesel krizlere yakın geçmişte yaşanan 1997 Asya krizi gösterilebilir. Kriz, Singapur ve Hong Kong’a da sıçramıştır. Küresel ekonomik krizler ise sermayenin serbestçe hareket etmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte büyük ekonomilerde çıkan krizlerin küresel alana yayılmasıdır. Örneğin 2007 ABD mortgage kredi krizinin İngiltere’ye sıçraması, 2008 ikinci çeyreğinde küresel bir krize dönüşmesi (Eğilmez, 2020: 52-53)

1.2.Ekonomik Kriz Kuramları ve Modellemeleri

19.yüzyılda günümüzdeki spesifik anlamına kavuşan ekonomik kriz olgusu başta reel sektör krizleri niteliğinde olduğu için alandaki kuramsal çalışmalar da reel sektör krizleri üzerine yoğunlaşmıştır. 1980’li yıllar sonrası finansal küreselleşme hareketleri ile ekonomik krizlerin para krizleri niteliğine bürünmüş ve kuramsal çalışmalar da bu yönlü gerçekleştirilmiştir.

1900’lü yılların başlarında iktisadi krizlerin spesifik olarak ele alındığını belirtmek güçtür nitekim krizler ekonomik konjonktür teorilerinde iktisadi dalgaların çöküş evresi olarak değerlendirilmiştir. A.Smith ve Mill gibi iktisatçıların inceleme alanları normal durumlar ve uzun dönemli dengeler olmuş, çalkantılar ve krizler ikincil planda kalmış ya da yeri geldiğinde kısaca değinilen potansiyel dengesizlik durumları olarak görülmüştür. Bu dönem kuramcılarında Juglar, Sismondi ve Marx’ın ekonomik krizlerle ilgili görüşleri dikkat çekicidir.

Juglar krizleri hastalıklara benzetmiş, ticaret ve sanayinin egemen olduğu toplumların bir koşulu kabul etmiştir. Ekonomideki refah dönemleri düzenli ve ritmik bir biçimde krize dönüşecek, atlatılacak ve yeniden refah dönemlerine dönecektir. Yatırım ve üretimdeki artışlara paralel bir talep artışı

yaratılamaması durumunda genişleme konjonktüründen sert kopmalar yaşanacak, kar beklentilerinin azalması borsa çöküşlerini beraberinde getirecek, üretim, karlar, satın alma gücü ve talep zincirleme bir şekilde düşecektir. Bu durum krizdir. Öte yandan Sismondi ve Marx burjuva ve proleter sınıfların çıkar çelişkilerinin iktisadi krizlerin temel nedeni olduğunu savunurlar. Marx'a göre kapitalist bir sistemdeki kriz düşen kar oranlarından ve eksik tüketimden kaynaklıdır. Malların üreticilerin tüketicilere doğrudan tüketim için değil satış için üretilmesi paranın işin içine girmesine ve dengesizliklere neden olur (Yılmaz vd., 2005: 78-79) 1929 krizini sürecinde eserini kaleme alan Keynes ise krizlerle mücadelede maliye politikasının etkin olarak niçin kullanılması gerektiğini analiz etmiş ve görüşleri başarılı ile uygulanagelmıştır.

Kapitalist sistemin küreselleşmesi ile özellikle 1990'lı yıllardan itibaren finansal krizlerin sıklığı artmış ve dikkatler bu kriz türü üzerine yoğunlaşmıştır. Para krizleri, bankacılık krizleri, dış borç krizleri ve sistematik finansal krizler gibi farklı şekillerde görülebilen finansal krizlerin ortaya çıkış nedenleri genelde üç başlıkta toplanabilir (Karaçor vd., 2016: 8-10);

Finansal Liberalizasyon; özellikle gelişmekte olan ülkelerin uluslararası finansal faaliyetleri ülkelerine çekmek amacıyla başta bankacılık sistemi olmak üzere finansal alandaki yasal düzenlemeleri gevşetmesi bu ülke ekonomilerini daha kırılgan bir yapıya dönüştürmüştür.

Sabit Döviz Kuru Sistemleri; gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istikrar politikalarının sabit döviz kuruna (döviz çapası) bağlanması ya da dövizin değerinin yapay olarak baskılanması gibi durumlarda yerli paranın aşırı değerlenmesi dış talebi arttırarak dış ticaret açığı yaratmakta, yüksek hacimli dış açıklar ise ülkelerin rekabet gücünü azaltarak ekonomik daralmaya yol açmaktadır.

Makro Ekonomik Nedenler; tüm sisteme etki eden finansal krizlerin temelinde genelde makroekonomik dengesizlikler yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin 1990'lı yıllardan bu yana ekonomik büyümelerini dış kaynağa bağlamış olmaları bu ülkelerin bağımsız para ve maliye politikası uygulamalarını engellemektedir. Öte yandan bankacılık sektörü krizlerinin temel nedeni makroekonomik dengesizlikler olarak görülmektedir. Emlak fiyatlarındaki değişimler, faiz oranı yükselişleri, döviz kurundaki düşüşler vb. bankacılık sektörünü doğrudan etkileyebilmektedir.

Ekonomik krizler çoğu zaman kuramsal açıdan derinlemesine ele alınmış bir konu olmamakla birlikte küresel kapitalist aşama ile sayıları ve sıklıkları artan finansal krizleri analiz etmeye yönelik modeller geliştirilmiştir. Zaman içerisinde birinci, ikinci ve üçüncü nesil krizler olarak adlandırılan modellemeler yaşanmış olan krizleri analitik bir yaklaşımla ele almaktadır.

Krugman (1979) ve Flood ve Garber (1984) yılında birinci nesil kriz modellemelerine ilişkin çalışmalarda bulunmuşlardır. Modeller temelde krizleri oluşturan makroekonomik faktörlere yöneliktir, makro ekonomik politikalar ile sabit kur sistemindeki uyumsuzluklar çerçevesinde şekillenmektedir. Sabit döviz kuru sistemi söz konusu olan yapılarda döviz rezervlerinin erimesine ve devalüasyona neden olan uygulamalara odaklanır ve sorunun temelinde bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesini görür. Bu tür bir finansman yöntemi sabit döviz kurunu çökertmekte, döviz rezervlerinin kritik eşik altına inmesi yatırımcıları spekülasyon alanlarına yönlendirerek krizlere yol açmaktadır (Karaçor vd., 2016: 16). Bu krizlerin bir diğer nedeni zayıf bankacılık sistemine kaynak yaratmak amacıyla iç kredi hacminin genişletilmesidir (Ural, 2003: 14). Birinci nesil kriz modellemeleri 1973 petrol krizini takip eden süreçte 1982 Meksika moratoryumu ile ivme kazanan Latin Amerika ülkelerinin dış borç ve ödemeler dengesi krizlerine yönelik geliştirilmişlerdir (Gür ve Tosuner, 2002: 14).

İkinci nesil kriz modellemeleri Obsfeld (1994) öncülüğünde oluşturulmuştur. Birden fazla dengenin

olabileceğine dikkatleri çeken ikinci nesil modellemelerin temel ayırt edici yönü beklenen ve gerçekleşen ekonomik gelişmeler arasındaki fark ve etkileşimlerin birinci nesil krizlerdeki yapısal sürdürülemez politika nedenlerine bir anlamda eklenerek genişletilmesidir. Şöyle ki, ikinci nesil modellerde piyasadaki spekülasyon beklentilerinin hükümetlerin davranışlarına bağlı olduğu, hükümetlerin de benzer şekilde bu davranışlardan etkilenerek tavrını ona göre belirlediği bir ekonomik yapıda normalde oluşmama ihtimali olan bir krizin beklentiler nedeniyle oluşma ihtimali söz konusudur (Gür ve Tosuner, 2002: 15). Özetle denilebilir ki ikinci nesil krizlerin ana düşüncesi piyasa beklentilerinin makroekonomik politika kararları üzerinde doğrudan etkili olmasıdır.

Birinci ve ikinci nesil modellemeler 1997 Asya krizini açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Kendi kendini besleyen spekülasyon saldırıları olarak nitelendirilebilen üçüncü nesil kriz modellemelerinde bulaşma etkisi ön plana çıkmaktadır ve işsizlik, istihdam, sendikalar ve ücretler, ahlaki tehlike ve tersine seçim gibi asimetrik bilgi modelleri mevcuttur. Krugman (1998) “ahlak riski” ve Sachs (1998) “finansal atak” çalışmaları bu konudaki önderlik etmektedir.

Üçüncü nesil modeller Asya krizi bağlamında bankacılık ve finans sektörünü ön plana çıkartmakta, bankacılık krizleri ve para krizlerinin birbirini tetiklediğini ve bir tür kısır döngü oluşturduğunu temel almakta, ayrıca yayılma sistemini açıklamaya çalışmaktadır. Finans sektöründen kaynaklanan sorunlar devalüasyonlara yol açabilmekte, banka pozisyonlarına zarar vermektedir ve süreç bir kısır döngüye dönüşür. Dışsal faktörleri ön plana çıkartan çalışmalar ise gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizlerden hareketle dışsal faktörlerin belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin (yatırım ve sermaye küreselleşmesi) sanayileşmiş ülkelerde yaşanan iktisadi durumların gelişmekte olan ülkelerdeki krizleri tetiklediğini savunmaktadır (Yılmaz vd., 2005: 93)

1.3.Tarihsel Süreçte Ekonomik Krizler

Tarihsel süreçte krizler genellikle ekonomik sistemler büyük çaplı dönüşümlerin içine girdiğinde oluşmuştur. Örneğin 1873 tarihli uzun depresyon merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçiş sürecinde yaşanan sıkıntılarla ilişkilidir. Ticari kapitalizm olarak nitelendirilebileceğimiz merkantilist dönemden sanayiye dayalı kapitalist yapıya geçişte kurallar ve denetimler gecikmeli olarak gelişmeleri takip etmiş, bu sürede krizler oluşmuştur. Sanayileşmeye dayalı üretimden elde edilen aşırı arzın denizaşırı ülkelere satılması ile kriz sonlanmıştır. 1929 krizi de benzer şekilde bir dönüşüm sürecinde yaşanmıştır. Bu dönemde dünya ticaret hareketleri serbestleşmiş ve finansal kapitalizme geçiş başlamıştır. 2008 küresel krizi de kapitalizmin küreselleşmesinden kaynaklanmıştır. Sermaye hareketleri serbestleşmiş ve dünya tek bir ticari alana dönüşmüştür. Tüm bu dönüşümler yaşanırken kuralların ve denetimin değişen yapıya hızlıca uyum sağlayamaması krizlerin nedenleri ile ilgili ortak bir sonuçtur (Eğilmez, 2020: 52)

Türkiye ekonomisi 1980 sonrası liberalleşme hareketleri ile farklı bir ekonomik sisteme geçiş yapmıştır. 1980 öncesi dönemde ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası, dış ticarete korumacılık, sabit kur sistemi, fiyat ve faiz kontrolleri ile tanımlanabilecek bir ekonomik yapı söz konusudur. Gerek 1980 öncesi dönemde yaşanan krizler gerekse 1980 sonrası krizler incelendiğinde krizin kaynağı dış dünya ile bağlantılı olabileceği gibi ülke içi nedenlerden de kaynaklanmıştır. Örneğin 1929 Büyük buhranı, İkinci Dünya Savaşı, 1990-1991 Körfez Savaşı dış gelişmelerin etkisi ile meydana gelmişken, 1958 krizi ve devalüasyonu, 1979 kriz ve devalüasyonu, 1994 kriz ve devalüasyonu, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ülke içi ekonomi yönetimi hatalarından dolayı oluşmuştur (Eğilmez, 2021: 212).

1.3.1.XIX.Yüzyıl Krizleri

Ekonomik krizlerin tarihçesini milattan önceki dönemlere kadar götürmek mümkün olmakla birlikte bizim tanımladığımız anlamdaki krizler 19.yüzyıl itibariyle yaşanmaya başlamıştır. 19.yüzyıl krizlerine kısaca değinirsek (Aktan ve Şen, 2001: 5);

1825 Krizi; İngiliz yatırımcı ve bankaların Latin Amerika ülkelerindeki yatırımlarında izledikleri politikaların başarısızlığı sonucu İngiltere’de kredi hacmi daralarak İngiliz sanayisini zor duruma sokmuş ve ödemeler bilançosuna ciddi zarar vermiştir,

1836 Krizi; İngiliz yatırımcı ve bankaların ABD’deki yatırım politikalarındaki hatalar ve demiryolu inşaatı ile ilgili mali işlemler krize neden olmuş, kriz Fransa ve Belçika gibi ülkelere sıçramış, sonuç itibariyle kapitalizme muhalif bir grubun ortaya çıkması söz konusu olmuştur,

1847 Krizi; İngiltere’de demiryolu spekülasyonu sonucu başlayan bir krizdir. ABD ve Fransa’ya kadar etkileri hissedilmiştir. İngiltere Merkez Bankası kriz sonucunda sterlin konvertibilitesini geçici süre askıya almıştır,

1857 Krizi; Avustralya ve ABD’de bulunan altın madenlerinin spekülatif hareketlere yol açması sonucu oluşmuş, ABD ve Avrupa ülkeleri krizden ciddi etkilenmiştir,

1866 Krizi; ABD ve İngiltere’de demiryoluna yüklü yatırımlar yapan bir bankanın iflasıyla başlamış, diğer Avrupa ülkelerine de tedricen yayılmış ve zincirleme iflaslar yaratmıştır.

19.yüzyıl krizleri içerisinde en geniş kapsamlı olan ve kapitalizmin yarattığı ilk ciddi kriz olarak nitelendirilen 1873 krizidir. “Uzun Depresyon” adıyla anılan kriz 1896’ya kadar (I. Dünya Savaşı) sürmüş, kimi yorumculara göre bu uzunluk I. Dünya Savaşı’na neden olmuştur. 1873 yılı 9 Mayıs tarihinde Viyana Borsası’nın çökmesi panik yaratmış, kısa sürede sistemik bir krize dönüşmüştür. Krizin çıkış nedeni ile ilgili olarak ekonomi tarihçelerinin farklı görüşleri mevcuttur. Çoğunluk krizin çıkış nedenini Fransa-Prusya Savaşı sonrasında Fransa’nın Almanya’ya ödemek zorunda olduğu tazminata bağlamaktadır. Kimi yorumcular ABD’nin krizden etkilenmesini ABD’nin iç savaş sonrası altına bağlı sıkı para politikası izlemesine bağlamaktadır. Monetaristler ise paranın değerini belirleyen altın miktarında yaşanan kıtlığı krizin temel nedeni olarak görmektedir (Eğilmez, 2021: 116).

1.3.2.1929 Büyük Dünya Krizi

I. Dünya Savaşı sonrası savaştan galip çıkan ülkeler mağlup olan ülkelere ağır şartlar altında anlaşmalar imzalatmış, siyasi ilişkiler yanı sıra ekonomik ilişkileri de bir anlamda zora sokmuşlardır. I. Dünya Savaşı’nın ekonomilerde yarattığı tahribat ile uluslararası piyasalarda hızlı fiyat düşüşleri başlayarak 1921’de ilk kriz ortaya çıkmıştır. 1922-1927 döneminde kısmi durgunluklar yaşanmasına karşın olumlu gelişmeler yaşanmıştır². ABD’de 1927-1929 yılları arasında sanayi ve inşaat alanındaki yatırımların artışı %25’ler seviyesine yükselmiştir. Bu hızlı yükseliş kısa bir süre sonra durarak, sanayi üretiminde gerilemeler ve işsizlikte artışlar başlamıştır. Söz konusu gelişmelere paralel olarak New York borsasında işlem gören senetler aşırı değer kaybetmiş ve 1929 yılı sonbaharında Wall Street borsası çökmüştür (Ezer, 2010: 429).

² ABD, Avrupa’daki merkezi hükümet ve belediyelere yüklü miktarlarda yardımlar sağlamış, ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında ve kalkınma faaliyetlerinde kullanılmıştır.

New York borsasındaki çöküş ile başlayan 1929 krizi kısa sürede Avrupa'yı etkilemiş ve zamanla dünya ülkelere yayılarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Kriz ile üretim, istihdam ve milli gelirden önceden görülmemiş düşüşler yaşanmış ve bireylerin yaşam standartları ciddi derecede sarsılmıştır. Krizin etkileri doğal olarak her ülkede aynı olmamakla birlikte gösterge rakamları krizin derinliğini göstermektedir. Örneğin bu dönemde sanayi üretimi İngiltere'de %83,5, Fransa'da %71,6 ABD'de %53,8, Almanya'da %53,3, oranında düşmüştür. İşsizlik rakamları da buna bağlı olarak artmış, işsiz sayısı ABD'de 12 milyon, Almanya'da 6 milyon, İngiltere'de 2,6 milyon seviyesine ulaşmıştır. Krizle birlikte dünya ticaret hacmi hacimsel olarak %33, değer olarak %67 daralmıştır. Deflasyonist bir yapıda fiyatlar genel seviyesi de doğal olarak düşmüş, toptan eşya fiyat endeksi ABD'de %31,2, Almanya'da %30, İngiltere'de %33 oranında düşmüştür. Kriz, ABD tarihinde İç Savaş'tan sonra en büyük yıkıcı etki olarak kabul edilmektedir (Şen ve Kaya: 2015: 59).

Kapitalizmin en ağır krizi olarak nitelendirilen 1929 krizinin nedenleri irdelendiğinde parasal dengesizliklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Dönemin finansal yapısı incelendiğinde şu gelişmeler göze çarpmaktadır;

Birinci Dünya Savaşı'na girilirken ülkelerin çoğu para sistemlerini altın standardına göre yürütmüştür³. Birinci Dünya Savaşı sonrası yüklü miktarda paraya ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri karşılıksız para basmaya başlamışlar ve sonuçta doğal olarak yüksek enflasyon ile karşılaşmışlardır. Avrupa'da karşılıksız para basılması ve enflasyondaki artış yatırımcıları hala altın karşılığı para basmaya devam eden ABD'ye yönlendirmiştir⁴. ABD'ye olan bu yoğun akış ABD'de finansal balonların oluşmasına neden olmuştur. Özellikle borsada işlem gören hisselerin değeri normalin çok üstüne çıkmış ve halk da dahil yatırımcılar varlıklarını bu alana yığmışlardır. Hükümet ise altın girişini sürdürmek adına altın standardına devam etmiş ve deflasyonist politikalar izlemiştir. Deflasyonist politikaların yarattığı fiyat düşüşleri ile ekonomik faaliyetler gerilemeye ve Ekim 1929'da borsada düşüşler görülmeye başlamıştır. "Kara Perşembe" olarak bilinen 24 Ekim 1929'da borsada 4 milyar doların üzerinde kayıp yaşanmış ve krizde dört bin civarı banka batmıştır (Eğilmez, 2021: 121).

Söz konusu yıkım doğal olarak reel ekonomiye sıçramıştır. 1929-1932 yılları arasında dünya ticaret hacmi %60 seviyesinde gerilemiştir. Ülkeler ulusal paralarının değerini ekonominin belirsiz ortamından ve olumsuz akımlardan korumak amacıyla korumacılığa başlamışlardır. Korumacılık anlayışı ile ekonomiler tekrar dışa kapalı hale gelmişlerdir (Aktan ve Sakal, 2007).

Türkiye ekonomisi 1929 krizinden etkilenmiştir. Kurtuluş savaşından çıktıktan kısa bir süre sonra ağır bir dünya krizi ile karşılaşan ekonomide krizden en çok etkilenen kesim tarım kesimi olmuştur. Dünya pazarlarında hammadde ve tahıl fiyatlarında yaşanan düşüşler Türkiye'nin ihracat gelirlerini azaltmış ve tarımsal üretimde düşüşlere neden olmuştur. Artan benzin fiyatlarını düşük ürün fiyatları ile karşılayamayan çiftçiler makinalı tarım yapamaz hale gelmişlerdir. Trakya ve Ege bölgelerinde verimli tarım toprakları ekilememiş, boş kalmıştır. Benzeri sorunlar ticaret ve sanayi alanlarında da gözlenmiştir. 1929 bunalımının Türkiye ekonomisine başlıca etkileri, dış borç ödemelerinin ertelenerek ithalata kısıtlamalara gidilmesi, dünyada görüldüğü üzere Türkiye'de de tarım ürünleri fiyatlarında ve buna bağlı olarak ihracat gelirlerinde düşüşler, ithalatın gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan dövize ulaşımında sorunlar yaşanması olarak sıralanabilir (Ezer, 2010: 437-438).

3 Kâğıt para basımı ve döviz kurları altın üzerinden belirlenmiştir.

4 Öyle ki bu gelişmeler sonucunda dünya finans merkezi olma özelliği Londra'dan New York'a geçmiştir. Dünya altın servetinin %40'a yakını ABD'de toplanmıştır.

1.3.3.1973 Petrol Krizi

1973 petrol krizi, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği'nin (OAPEC⁵) Arap-İsrail savaşında⁶ İsrail ordusuna destek veren ABD'ye karşı petrol ambargosu koyması ile başlayan bir krizdir. Araplar kaybedilen Arap topraklarının geri kazanılması için yapılan savaşta petrolü siyasi bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Petrolün baskı aracı olarak kullanılmasında iki yöntem üretimi kısmak ya da fiyatların yükseltilmesidir. Arap ülkeleri genel olarak fiyat yükseltilmesini tercih etseler de Filistin halkının yasal hakları güvence altına alınana ve İsrail işgal ettiği topraklardan geri çekilene kadar üretimin her ay yüzde beş oranında azaltılmasını kararlaştırmışlardır (Öztürk & Saygın, 2017: 1-3).

Öte yandan 1973 petrol krizinin yaşanmasındaki temel faktör siyasi değil iktisadidir. 1970'lere kadar altın karşılığı ulusal parasını basan tek ülke konumundaki ABD, Ağustos 1971'de parasını altın standardından çıkarmış ve dalgalanmaya bırakmıştır. Takiben İngiltere ve diğer ülkelerin de altın standardından çıkması ile karşılıksız para basımı artmış, para değer kaybetmiştir. Petrolün değerinin ABD dolarına bağlı olması petrol ihracatçısı ülkelerinde reel gelirlerinde önemli azalmaya neden olmuştur. Bunun üzerine OPEC petrolün değerini altına bağladığını ilan etmiş, petrol fiyatları yükselmeye başlamıştır. Özetle denilebilir ki petrol krizi temelde sanal ekonomi reel ekonomi farklılığından dolayı meydana gelmiştir. Sanal ekonominin kâğıt para değerinin reel mal değerini belirleyemez duruma düşmesi sistemin bir anlamda otomatik düzenleme fonksiyonu ile kriz doğurmuştur (Eğilmez, 2020: 63-64)

Arap ülkelerinin petrol miktarını tedrici olarak azaltma kararı gelişmiş ekonomilerde büyük bir şok etkisi yaratmıştır nitekim maliyet artışları gündem gelmiştir. 1974 yılında petrol fiyatları %400 oranında artmış ve özellikle başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkeler ucuz petrol girdisine göre kurdukları sanayi üretim düzenlerinde geçmişe göre zarar etmeye başlamışlardır. Kârlarını ve ücretleri korumaya çalışan yapıda artan maliyetleri fiyata yansıtan enflasyonist bir süreç oluşmuştur. Öte yandan petrol önemli bir hammadde olması nedeniyle talebi az esnektir ve ülkeler petrolü satın almak mecburiyetinde oldukları için ülkeler kaynaklarından daha büyük payı petrole ayırmak zorunda kalmışlar, diğer mallara olan talebi kısmışlar, petrol ithalatçısı ülkelerin büyüme hızları düşmüş ve işsizlik artmıştır (Öztürk & Saygın, 2017: 3)

Tablo 1. 1973-1980 Dönemi GSYH Büyüme Oranları (%)

Yıllar	ABD	Birleşik Krallık	Almanya	Fransa	Japonya	Hollanda	İtalya	DÜNYA
1973	5,6	6,5	4,7	6,3	8,0	5,4	7,1	6,4
1974	-0,5	-2,4	0,8	4,2	-1,2	3,4	5,5	1,9
1975	-0,1	-1,4	-0,8	-0,9	3,0	0,0	-2,0	0,9
1976	5,3	2,9	4,9	4,3	3,9	4,4	7,1	5,2
1977	4,6	2,4	3,3	3,4	4,3	2,5	2,5	3,9
1978	5,5	4,1	3,0	3,9	5,2	2,6	3,2	4,0
1979	3,1	3,7	4,1	3,5	5,4	2,0	5,9	4,1
1980	-0,2	-2,0	1,4	1,5	2,8	1,3	3,4	1,9

Kaynak: Öztürk ve Saygın (2017), s.7'den, www.worldbank.org

5 OAPEC, OPEC üyesi ülkeler ile Mısır ve Suriye'den oluşmaktadır. OPEC 1960 yılında beş büyük petrol üreticisi Suudi Arabistan, Kuveyt, Venezuela, İran ve Irak'tan oluşmaktadır.

6 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye İsrail'e saldırmış ve Arap-İsrail savaşını başlatmıştır.

Petrol krizinin kısa vadeli etkileri Avrupa’da hissedilmekle birlikte küresel çapta da ciddi sonuçlar doğurmuştur. Dış borç ödemelerinde sorun yaşamaya başlayan sanayileşmiş ülkelerin ithalatlarını azaltmaya başlamaları bu ülkelere hammadde ve ara malı ihracatı yapan gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkilemiş, ekonomileri borçlanmaya ihtiyaç duyan bu ülke grubunda da bir resesyon başlamıştır. 1973 krizinin Avrupa’da tek Pazar fikrinin oluşumuna öncülük ettiği düşüncesi savunulmuştur (Örki, 2019: 6).

1973 krizinin Türkiye’ye etkisi başlangıçta yoğun olarak hissedilmemiştir. Dünya genelinde ham petrol fiyatları üç katına çıkmasına karşın 1977 yılı sonuna kadar ithalatın kısıtlanmasına yönelik ciddi önlemler alınmamıştır. İthalat artışı mevcut rezervlerin kullanılması, krediler ve kısa vadeli borçlanma gibi yöntemlerle finanse edilmiş, 1975 ve 1976 yıllarında %8 oranında büyüme kaydedilmiştir. (Demir, 2009:217) 1978 yılında yaşanan ikinci petrol krizi ise Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Döviz yetersizliği sorunu baş göstermiş, petrol ihtiyacı özel piyasalardan karşılanmıştır (Demir, 2009:220).

1.3.4.1997 Asya Krizi

1997 Asya krizi, 1997 yılı yazı başında Tayland’da başlayan, kısa süre içinde Endonezya ve Güney Kore gibi bölge ülkelerini etkileyen ve takip eden yılda Rusya’ya sıçrayan bir finansal krizdir. 1990’ların ortalarına kadar sağlıklı bir ekonomik görünüme sahip olan Asya ülkeleri (Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore) 90’ların ortasından itibaren artan cari açıklarını kapatmak yerine finanse ederek sürdürülebilir konumda tutmaya çalışmışlar fakat finansal bir krize dönüşen bir sürecin içerisine girmişlerdir.

Asya krizi, 1997 yılı başından itibaren yoğunlaşan spekülasyon baskılarından dolayı para birimini (baht) 2 Temmuz tarihi itibarıyla dalgalanmaya bırakması ve akabinde IMF’ye başvurulması ile başlamıştır. Tayland’da büyüme ve ihracat düşmüş, işgücü maliyetlerindeki yükseliş nedeniyle rekabet gücünün düşmesi durumun şiddetini arttırmıştır. Süreç sonunda bankacılık sektöründen kaynaklı yabancı sermayenin güven kaybı artmıştır. Spekülasyon atakları ileri aşamalarda Endonezya, Malezya, Filipinler, G.Kore gibi ülkelere yönelmiş, Ekim 1997’de Endonezya, Kasım 1997’de G.Kore, IMF’ye başvurmak zorunda kalmışlardır. Krizin başlamasını izleyen altı aylık dönemde rating kuruluşları bölge ülkelerinin kredi notlarında büyük düşüşler yapmışlardır (Öztürk, 2003: 173-174)

Asya ülkelerindeki finansal serbestleşme ve deregülasyon döneminde ülkelere sermaye girişleri yükselmiş, artan sermaye kredi hacimlerini genişletmiştir. Kredilerin yüksek riskli ve verimsiz alanlara yönelmesi, ülkelerin düzenleme denetleme mekanizmalarının yetersizliği gerek kredi alanların gerekse verenlerin kredilerle ilgili düzgün değerlendirmeler yapamamaları asimetrik bilgi sorununu yaratmıştır. Öte yandan örtülü garantiler ahlaki riziko sorununu gündeme getirmiştir. Riskleri giderek yükselen bankalar döviz cinsinden kısa vadeli borçlanarak uzun vadeli kredi kullandırmaya başlamışlardır. Bilançoları bozulan bankaların finansal kırılganlığı giderek artmıştır (Karadağ, 2019: 136-137).

Üçüncü nesil bir finansal kriz olan Asya krizinde ülkelere sermaye girişini gerçekleştiren portföy sahiplerinin girişten daha hızlı bir şekilde panik kaçışları yapmaları krizi büyüten bir faktördür. Özetle denilebilir ki Asya krizi fon arz ve talep eden birimlerin yetersiz inceleme, denetleme, kısa sürede kazanç elde etme eğilimleri nedeniyle oluşmuştur ve panik kaçışları krizin boyutlarını derinleştirmiştir.

Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllarda iki büyük ekonomik kriz ile mücadele etmiştir. 1994 krizi ve 1990’lı yılların son döneminde baş gösteren istikrarsızlık sürecini takip eden 2000-2001 finansal krizleridir. Türkiye 1980 öncesi yaşadığı makro ekonomik sorunları 24 Ocak 1980 IMF istikrar tedbirleri uygulamaları ile kısmen aşabilmiştir. Liberalleşme sürecinin bir parçası olarak 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılması (finansal liberalizasyon) TL’nin değerlenmesi, faizlerin

yükselmesi, sıcak para girişi için cazip bir ülke konumuna geçilmesi dış borçlanma limitlerini bir anlamda tüketmiş, dış borcun finansmanı için iç borçlanmaya başvurulmak durumunda kalmıştır.

1994 krizinin temelinde yatan neden kamu kesimi finansmanındaki hatalı uygulamalardır. Kamusal yatırım-tasarruf dengesizliğinin kamu borçlanma gereğini ciddi boyutlara ulaştırması ve Körfez krizinin etkilerini gidermek için hükümetin genişletici maliye politikası uygulayarak efektif talebi canlandırması krizin ana temalarıdır. Talep artışlarının sürekliliğinin sağlanması amacıyla döviz kuru baskı altına alınmış, KİT açıkları, terörle mücadelenin finansmanı, ücret artışları gibi konular kamu açıklarını arttırmıştır. Öte yandan ülkeye sermaye girişinde doğrudan yabancı yatırımlar mevcut konjonktürden dolayı çekimsiz kalmış, spekülasyon amaçlı (faiz-kur arbitrajı) sıcak para girişleri artış göstermiştir. O yıllarda mali piyasalara ilişkin kurumların ve yasal düzenlemelerin yeterli düzeyde olmayışı diğer bir deyişle sığ mali piyasalar para çıkışları söz konusu olduğunda 1994 krizinin oluşmasına ortam yaratmıştır. Kriz sürecinde TL devalüe edilmiş, bankalar açık pozisyonları nedeniyle dövize yönelmiş, merkez bankası rezervleri erimiş, enflasyon %106'ya, hazine bonosu faizleri %400'lere ulaşmıştır. Uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'yi riskli ülke ilan etmesiyle borçlanma maliyetleri artmış ve borç bulmak zorlaşmıştır. Nihayetinde 5 Nisan kararları alınmış ve kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Danışoğlu, 2007: 6-7).

Türkiye ekonomisi 1998 Asya krizinden olumsuz etkilenmesinin bir sonucu olarak 1999 yılından itibaren ciddi bir dış borç yükü, cari açık, enflasyon ve kamu açığı problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. 1999 yılında ağır bir ekonomik krizle birlikte %6,1 küçülen Türkiye ekonomisi 2000 yılında IMF denetiminde "Enflasyonu Düşürme Programı"nı uygulamaya koymuştur. Enflasyon kontrolünde talebin kısılanması temeline dayanan program üç yıllık dönemde enflasyonu tek haneli rakamlara indirerek reel faizleri düşürmek ve kamu finansman dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak hedefinde olmuş fakat en önemli eksikliği enflasyon düşürmeye odaklanması olmuştur. Nitekim uygulama sonucunda enflasyon yüzde 40'ların altına inmesine karşın döviz kurlarındaki artış enflasyonun çok altında kalmış, TL aşırı değerlendirilerek ihracatın ithalatı karşılama oranını olumsuz etkilemiştir. Dış ticaret açığının büyümesi mali piyasalarda likidite sıkışıklığına neden olmuş ve Kasım 2000 krizi yaşanmıştır. Kasım 2000 krizi mali piyasaları etkilemiş, programa olan güveni sarsmış, yarattığı belirsizlik IMF'nin ilave dış kaynak taahhüdü ile giderilmeye çalışılmış ancak Şubat 2001'deki siyasi gerilim derin bir ekonomik krize daha neden olmuştur. Şubat 2001'deki krizle uygulanabilirliğini kaybeden program, dövizin dalgalanmaya bırakılması ile döviz, faiz ve enflasyon patlamalarına neden olmuştur. Süreç içerisinde esnaf ve sivil toplum örgütlerinin tepkileri artmış, yeni bir program hazırlık çalışmaları başlamış ve elli gün sonra 14.04.2001'de "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" açıklanmıştır (Şamiloğlu, 2001: 84-93).

1.3.5. 2008 Küresel Krizi

2008 küresel krizi, 2007 yılında ABD emlak piyasasında başlayarak finansal alana sıçrayan, önemli finansal kuruluşların iflası ile derinleşen ve Avrupa başta olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan bir krizdir. 2008 krizi krediye ulaşım ve kredi güvenliğinde sorunlu bir yapı oluşturmuş, neden olduğu işsizlik ile toplam talep üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Yüksek işsizlik ve finansal sistemi istikrara kavuşturacak önlemler ve teşvik talebi, bütçe açıklarını korkutucu seviyelere yükseltmiş, tahvil piyasalarını ve bazı ülkeler için borçlanma maliyetlerinin tahammül edilemez seviyelere yükselmesine neden olmuştur (Romer, 2012: 1).

Krizin ortaya çıkış noktası ABD'li finans kuruluşlarının verdiği konut kredilerine dayanmaktadır. ABD konut piyasasına artan sermaye akışı konut kredisi maliyetlerini düşürmüş, fon arzı artmıştır. Piyasa söz konusu gelişmelerin rahatlığına kapılmış, kredi uygulamalarında kurallar gevşetilmiş,

yüksek risk grubunda yer alan subprime krediler hızla yaygınlaşmış ve konut fiyatları yükselmiştir. Yükselen konut fiyatları ise bireyleri iyimser beklenti içine sokmuş, kâr elde etme düşüncesiyle daha fazla konut kredisi talep etmeye başlamışlardır. Bu talep artışında FED'in faizleri %1 seviyesine kadar düşürmesinin de önemli rolü bulunmaktadır. Öte yandan kredi derecelendirme kuruluşları da beklentileri bu yöne kaydırmıştır. Bankalar daha fazla kredi verebilmek için giderek daha yüksek riskli gruplara kredi vermeye başlamışlardır. 2004 yılından itibaren ise FED enflasyonist endişelerle bir yıl içinde iki kez faiz arttırmış, değişken faizle borçlanan konut kredisi (mortgage) kullanıcıları taksitlerini ödeyemez duruma düşmüşler ve konut fiyatları düşmeye başlamıştır. 2007 baharında iflaslar ile başlayan kriz, 2008 yılı son çeyreğinde banka kurtarma operasyonlarıyla derinleşmiştir. Menkul kıymetler borsasındaki düşüşler, gelir ve servet daralması, özel tüketim harcamaları düşüşü ile reel sektör resesyona dönüşmüştür (Ay ve Uçar, 2015: 20-21)

Kriz ilerleyen aylarda Avrupa'ya sıçramış, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya gibi ülke ekonomilerinde ciddi resesyona neden olmuştur. Türkiye de benzer şekilde krizden etkilenmiş, kamusal tedbirlerle başvurarak resesyona aşılabılmıştır. 2008 krizi devlet müdahaleciliğinin ve küreselleşmenin hız kesmesi gerektiğinin gündeme gelmesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 2. 2000-2014 Büyüme Oranları (% GDP)

YILLAR	2000	2003	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	4,1	2,9	3,5	1,9	-0,1	-2,5	2,6	1,6	2,2	1,8	2,5
Birleşik Krallık	3,7	3,0	2,6	2,3	-0,2	-4,2	2,1	1,5	1,5	1,9	3,0
Yunanistan	3,9	5,8	0,6	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-10,1	-7,1	-2,5	0,5
İrlanda	9,4	3,0	5,7	5,3	-4,5	-5,1	1,8	1,1	-0,1	1,3	8,7
Portekiz	3,8	-0,9	0,8	2,5	0,3	-3,1	1,7	-1,7	-4,1	-0,9	0,8
İspanya	5,2	3,0	3,7	3,6	0,9	-3,8	0,2	-0,8	-3,0	-1,4	1,4
Dünya	4,5	3,1	4,0	4,4	2	-1,3	4,4	3,34	2,67	2,84	3,11

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart> (21.12.2021)

Küresel nitelikli bir finans krizi olan 2008 krizinden Türkiye de doğal olarak etkilenmiş ve fakat bu etkilenme reel sektörde daha belirgin olmuştur. ABD'de mortgage krizinin temel nedeni olan "subprime" kredilerin Türkiye gayrimenkul piyasasında yer almaması benzer sorunların yaşanmasını engellemiştir. Türkiye'nin 2008 krizinden finansal alanda ciddi boyutlarda etkilenmeme nedenleri arasında, yaşanan 2001 bankacılık krizi sonrası gerçekleştirilen düzenlemelerin sektörün kırılganlığını azaltmış olması ön plandadır. Bankacılık sektörü basel kriterlerini titizlikle uygulamış ve finansal istikrar sağlanmıştır. Türkiye 2008 krizinde finansal açıdan ciddi bir bunalım yaşamamasına karşın reel ekonomi açısından üretim düşüşleri ve işsizlik artışı ile karşılaşmıştır. Kriz sürecinde Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerdeki daralmalar, gelişmekte olan ülkeler için dış kaynak maliyetlerinin artışı ve kriz ortamının yatırımları düşürücü etkisi gibi etkenler ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir (Engin ve Göllüce, 2016: 38).

Tablo 3. Türkiye Ekonomisinin Küresel Kriz Sonrası Makro Ekonomik Göstergeleri (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9	4,0
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	-5,7	-5,3	-1,8	-6,1	-9,6	-6,1	-7,7	-5,5	-4,5
İşsizlik Oranı	9,2	10,0	13,1	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,2
Enflasyon Oranı*	8,4	10,1	6,5	6,4	10,5	6,2	7,4	8,2	8,8

Kaynak: http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik_gostergeler.html (29.04.2016)*(TÜFE Yıl Sonu)

Tablo 3. Türkiye'nin küresel kriz dönemi ve izleyen süreçteki temel makro ekonomik göstergelerini vermektedir. Türkiye'nin büyüme oranı krizin etkisinin görülmeye başladığı 2008 yılından itibaren düşmeye başlamış, 2009 yılında -4,8 seviyesine kadar düşmüştür. Sanayi üretimindeki düşüşler bu küçülmenin temel nedenidir. KDV ve ÖTV indirimlerini de içeren 6. kurtarma paketinin etkisiyle önemli bir iyileşme sağlanarak 2010 yılında büyüme oranı %9,2'ye yükselmiştir. Benzer şekilde işsizlik oranı 2009 yılında rekor seviyeye yükselmiş (%13,1), takip eden 2010 ve diğer yıllarda düşüşe geçmiştir. Krizin neden olduğu talep düşüşleri ve ekonomik daralma Türkiye'yi de etkilemiş, özellikle ihracata dayalı üretim yapan tekstil, beyaz eşya gibi sektörlerde işten çıkarmalar gözlenmiştir.

Enflasyon oranı krizin Türkiye'de hissedilmeye başlandığı 2008 yılında iki haneli rakama yükselerek %10,1 seviyesine ulaşmıştır. Takip eden süreçte (2011 hariç) tek haneli rakamlarda seyretmeye devam etmiştir. 2007 ve 2008 yılının ilk yarısında yüksek fiyatlı petrol ve emtia fiyatları dış kaynaklı enflasyona neden olmuştur. Petrol ve emtia fiyatlarının düşüş trendine girmesi ve 2009 yılında da bu trendin devam etmesi enflasyonun gerileme nedenleri arasındadır. Ayrıca kriz ortamından dolayı yaşanan talep düşüşleri de enflasyon oranının seyrinde etkilidir. Küresel kriz kaynaklı talep daralması yanı sıra küresel belirsizlik algısı ihtiyati tasarruf eğilimini arttırmış, iç talep daralmasında etkili olmuştur. Küresel krizden dış ticaret dengesi de etkilenmiştir. Özellikle en büyük dış ticaret ortağı olan ABD ve Avrupa Birliği'nin ekonomik durgunluğu 2009 yılında ihracatı geriletmiştir. Ayrıca dış talep düşüşleri üretimi ve dolayısıyla üretimde kullanılan ara malı ithalatını da azaltmış, bu durum dış ticaret dengesine yansımıştır.

1.3.6. Covid-19 Pandemisi ve Kriz

2019 yılı aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü kısa süre içerisinde küresel çapta yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir. 2020 senesinde aşı veya tam etkili bir tedavi yönteminin var olmaması hükümetleri eşine rastlanmamış bir takım sınırlama, kısıtlama önlemleri almaya mecbur bırakmıştır. Pandemi dolayısıyla sokağa çıkma yasakları, yüz yüze faaliyeti zorunlu olmayan işyerlerinin kapatılması, okulların kapatılması ve online eğitime geçiş, seyahat kısıtlamaları gibi tedbirlere başvurulmuş fakat salgının yayılması engellenememiştir. Söz konusu kısıtlamalar kısa vadede önemli ekonomik kayıplara neden olmuş, küresel üretim önemli ölçüde sekteye uğramıştır.

Covid-19 pandemisi geçmiş dönemlerde yaşanan salgınlardan farklı olarak sadece gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri değil, gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak tüm ülkeleri etkisi altına alarak belirsizlik ortamı yaratmıştır. Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus oranının yüksekliğine karşın

sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların yüksekliğinin salgının kontrol altına alınmasını ve ekonomik toparlanmayı kolaylaştıracağı varsayılmış, gelişmekte olan ülkelerde ise genç nüfus oranına karşın sağlık hizmetlerinin yeterli olmayışının salgının kontrolünü ve ekonomik toparlanmayı zorlaştıracağı varsayılmıştır. Gelişmiş ülkeler ekonomide oluşan sıkışıklığın aşılması amacıyla para ve maliye politikaları uygulamasına geçerek, destek paketleri açıklayarak işsizlik ve resesyona mücadele etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kaynakların yetersizliği nedeniyle gerekli tedbirleri yeterince alamamışlardır (Bingül vd. 2020; 197).

Covid pandemisinin kriz yaratıcı etkisi diğer krizlerden farklılık göstermektedir. Alışlagelmiş ekonomik krizlerde ciddi bir arz cephesi tıkanıklığı yaşanmamış, genellikle talep yönlü sıkıntılar ağır basmıştır. Covid 19 pandemisinde ise üretim tesisleri, işletmeler ve ticari alanlar üretime kapanmış, turizm, ulaşım sektörü gibi sektörler ise tamamen durmuştur. Pandeminin yol açtığı bu üretim düşüşü ekonomilerin arz yönünde ciddi kayıplara neden olmuştur. Covid pandemisi ile Çin ekonomisinin üretim, tedarik ve pazarlama zincirlerinde yaşanan olumsuzluklar dünya ekonomilerinde tedarik zinciri tıkanıklıklarına neden olmaktadır. Öte yandan büyümeleri büyük ölçüde sermaye girişine dayalı olan gelişmekte olan ülkeler bu dönemde yabancı sermaye girişlerinden yoksun kalmış ve hatta sermaye çıkışları yaşamışlardır.

Koronavirüsün yayılması borsa çöküşlerine, finansal volatilitenin artmasına, nominal faiz oranlarının düşmesine ve reel GSYİH'ya yansıdığı gibi reel ekonomi faaliyetlerinde daralmalara yol açmıştır. Bu şoklar ayrıca birçok ekonomistin yaklaşmakta olan küresel resesyona konusundaki endişelerini dile getirmesine neden olmuştur. COVID-19 salgını altında finansal piyasalardaki ülkelere özgü riskleri ve sistematik riskleri inceleyen Zhang vd. (2020) finansal piyasaların daha önce görülmemiş bir boyutta dramatik bir hareket izlediğini belirtmişlerdir. Araştırma bulguları, küresel piyasa risklerinin pandemiyle birlikte önemli ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Ülkeler bazında borsa tepkileri salgının ciddiyetiyle doğrudan bağlantılı bulunmuştur. Ayrıca pandemi ile ilişkili ekonomik kayıpların piyasalardaki volatilitiyi artırdığı ve piyasaların öngörülemez bir hale gelmesine neden olduğu belirtilmiştir. Kriz ortamları bazı sektörler ve kurumlar açısından fırsata dönüşebilir. Dünya genelinde negatif etki yaratan bu pandemide de bazı sektörler gerek satışlar bakımından gerekse varlık bakımından kısa sürede normalin üzerinde büyümeler göstermişlerdir (Karaca, 2020: 6).

2.EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELEDE MALİYE POLİTİKALARI

Kapitalist krizler geçmişi 19.yüzyılın ortalarına kadar uzanan iktisadi bir olgudur. Süreç içerisinde krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve sonuçlarında farklılıklar var olmasına karşın krizden çıkış amacıyla uygulanan politikaların başında maliye politikası yer almıştır. Krizler tarihi incelendiğinde hemen hemen tüm krizlerin resesyona (büyüme düşüşü, işsizlik artışı) dönüştüğü ve çıkış yolu olarak da piyasanın fonksiyonel bir şekilde canlandırılmasının tercih edildiği görülmüştür.

2.1.Maliye Politikalarında Değişim

Ekonomik krizlerin niteliğinin tarihsel süreç içerisinde değişime uğraması krizden çıkış amacıyla uygulanan maliye politikalarında da değişiklikler meydana getirmiştir. 1980 öncesi dönemlerde genellikle ödemeler dengesi ve dış borç krizleri şeklinde yaşanan krizler, 1980 sonrası dönemde gelişmekte olan ülke piyasalarında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve para birimlerinin konvetibl hale gelmesi ile finans krizlerine dönüşmüştür. Bu krizlerin genel ortak özelliği ise yerel finansal alandan kaçış ve dövize hücum şeklindedir (Ağcakaya ve Yücel, 2020: 218) Krizlerle mücadelede uygulanan ekonomi politikalarında da dönemin koşullarına uygun olarak politika tercihi değişimleri görülmüştür.

Örneğin kapitalizmin dünya çapında ilk büyük krizi olan 1929 büyük buhranı bir durgunluk krizidir ve Keynes'in telafi edici politika uygulaması ile kısmen aşılabılmıştır. 1973 petrol krizi ise Keynesyen politikaların sorgulanmasına ve terk edilmesine neden olmuş, neo-liberal ekonomi politikalarına geçiş sürecini başlatmıştır. 2000'li yıllarda ise finansal nitelikli krizlerin sıklıkla görülmesi ile aktif maliye politikalarına geri dönüşün gerekliliği gündemdedir. Kısacası, krizlerin olduğu ekonomik iklim krizlerden çıkış için kullanılan maliye politikalarının temel belirleyicisi konumundadır.

2.2.1. 1929 Krizinde Maliye Politikası Uygulamaları

1929 krizi derinliği ve etkileri açısından tarihteki en büyük krizlerden biridir ve Keynesyen teori iktisat literatürüne bu kriz sürecinde girmiştir. Klasik iktisadi yaklaşımın kamu müdahalelerine karşı negatif duruşu yerini telafi edici kamu müdahalelerin kaçınılmaz bir gereklilik olduğu düşüncesine bırakmıştır.

1929 krizinin çıkışında izlenen ekonomi politikasının etkisi büyüktür nitekim 1929 krizinin genel kabul gören üç ana iktisadi nedeni mevcuttur. Birincisi ABD ekonomisinin belli başlı birkaç holdingin tekelinde olması, ikincisi bankacılık sisteminde yeterli kontrol, denetim mekanizmalarının ve mevduat sigortası uygulamasının bulunmayışı, üçüncüsü ABD ekonomik sisteminin klasik iktisat olarak adlandırılan ve ekonomiye devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini savunan sistemde işleyişidir. Örneğin bu krizde kamu müdahale etmemiş, altın standardı sistemi ve para basılmasına karşıt bir politika izlenmiştir (Eğilmez, 2021: 122)

1929 buhranı ile dönemin entellektüelleri mevcut durumun klasik önermelerle çözülemeyeceğine inanmaya başlamışlardır. Mevcut klasik yaklaşımdaki mali denklik ve sıkı denk bütçe ile ekonominin kendi kendine dengeye geleceği görüşünün sorunların altında yatan ana neden olduğu inancı hâkim olmuştur. Kendisi de bir devlet adamı ve iktisatçı olan Keynes 1936 yılında yazdığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli kitabı ile kapalı bir ekonomide işleyişin nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Teori önce ABD'de, daha sonra İngiltere'de uygulanmıştır. 1940, 1950,1960'lı yıllarda Keynesyen iktisadi görüş hakimiyetini devam ettirmiştir.

Keynesyen teori arzın talep tarafından belirleneceği ve ekonomide milli gelir seviyesini belirleyen efektif talep düzeyi olduğunu savunur. Hane halkı ekonomik belirsizlik durumunda harcamalarını kısar ve birikimlerini ekonomiye aktarmaya çekinir. Bu durum ekonomik daralmaya ve milli gelirin düşmesine, akabinde gelir düşüşüne bağlı olarak talep düşüşleri ve fiyat düşüşleri yaratmaya başlar. Bu durumda devletin ekonomiye müdahalesi zorunludur. Devlet talebi uyuracak biçimde müdahalede bulunmalıdır. Keynesyen yaklaşım, ekonomide dengenin sağlanması için mali denklik anlayışını terk eder ve açık bütçe ile dengenin sağlanmasını savunur. Bütçe açığı -finansman kaynağına bağlı olmakla birlikte- çarpan ve hızlandıran mekanizmaları ile milli gelir artışı yaratacaktır. Özetle denilebilir ki Keynes durgunlukla mücadelede maliye politikası araçlarının etkin olarak kullanılmasını savunmaktadır ve bu süreç ekonomi tam istihdama ulaşana kadar devam etmelidir (Aktan ve Sakal, 2007:13-14).

Büyük buhran ile başta ABD olmak üzere çoğu ülke ekonomi politikalarında değişikliğe gitmiştir. Faiz oranları düşürülmüş, devalüasyonlar serbestleştirilmiş, fiyatlar genel düzeyi yükseltilecek talep ithal mallardan yerli mallara kaymıştır. İzlenen politikalar ile kamu harcamaları artmış, ABD ve İngiltere gibi krizden önce bütçe fazlası veren ülkeler kriz döneminde bütçe açığı vermişlerdir. Dönemin ABD başkanı Roosevelt tarafından "New Deal" olarak adlandırılan ekonomiyi canlandırma programı uygulanmıştır. Almanya'da yaşanan ekonomik çöküntü iktidar değişimine ve hatta rejim değişikliğine yol açmış, Hitler iktidara gelerek demokratik devlet anlayışını faşist bir devlet anlayışına dönüştürmüştür. İktisadi alanda ise başta altyapı ve silahlanma alanlarındaki kamu harcamaları artışı

ile işsizliği sıfıra indirmeyi ve istihdam oluşturmayı başarmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde silah fabrikalarının tam kapasite ile çalışarak ekonomiyi canlandırması büyük krizin maliyetini telafi etmiştir (Ağcakaya ve Yücel, 2016: 98-99).

ABD’de krizden çıkış amacıyla uygulanan kamu harcamaları artışına dayalı Keynesyen politikalar bir dereceye kadar amacına ulaşabilmiştir 1933 yılının ilk çeyreğinden itibaren kriz etkisi hafiflemeye başlamış, işsizlik dışındaki makroekonomik veriler önemli bir iyileşme göstermiştir. İşsizlik sorunu kriz dönemine nispetle hafiflese de tam olarak çözümlenememiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise artan işsizlik, gelir dağılımı bozulması, enflasyon yükselişi gibi gelişmelerle birlikte kamu harcamalarındaki artışı temel alan Keynesyen politikalar yetersiz kalmıştır. Fonksiyonel maliye yaklaşımı bu yetersizlik üzerine Abba Lerner tarafından geliştirilmiştir. Fonksiyonel maliye yaklaşımı devlete ekonomide daha aktif bir fonksiyon yüklemiş, fiyat istikrarı, tam istihdam gibi makroekonomik unsurların gerçekleştirilmesini devletin asli görevleri olarak tanımlamıştır. Fonksiyonel maliye yaklaşımı sadece durgunluk dönemleri için değil, enflasyonist konjonktürde de bütçe fazlası oluşturularak ekonomiyi müdahale edilmesini savunmaktadır (Şen ve Kaya, 2015: 64-67).

Türkiye, 1929 büyük ekonomik bunalımdan kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Bunalımdan çıkış için Keynes tarafından oluşturulan politikalar talep yönlü olmasına karşın Türkiye açısından önemli olan arz miktarını arttırmak olmuştur. Ekonomik bağımsızlık temelinde şekillenen cumhuriyet dönemi ekonomi politikası bu dönemde devletçilik yönlü gelişme göstermiştir. Sovyetler Birliği’nin planlı ekonomi modeli büyük dünya bunalımından etkilenmemiş, sanayileşme hızla gerçekleşmeye devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde başlayan Sovyetler Birliği ile yakınlaşmanın, Âli İktisat Meclisi, Planlama Komiteleri gibi uygulamaların Sovyetler Birliği’nden esinlenilerek gerçekleştirildiği söylenebilir. (Kepenek, 2019: 60-62) 1930 yılı başında hükümet ekonomik bunalıma karşı kamu harcamalarını kamu gelirlerine uygun olarak dengelemek ve ithalata sınırlama getirerek dış ticaretin fazla vermesini sağlamak gibi iki önlem almış ve sanayileşmesini devlet girişimleri ile gerçekleştirmiştir (Kepenek, 2019: 67)

2.2.2. 1973 Petrol Krizinde Maliye Politikası Uygulamaları

1973 petrol krizi ile dünya “Stagflasyon” kavramıyla tanışmıştır. Stagflasyon kısaca enflasyon ve işsizliğin birlikte görülmesi durumudur. Stagflasyonda talep düşüşleri beraberinde ekonomik yavaşlamayı ve büyüme düşüşlerini getirmektedir. 1973 petrol krizinde petrol fiyatlarındaki artış maliyet artışları yaratmış ve arzda daralma meydana getirmiştir. Enflasyon ve işsizliğin bir arada görülmesi durumu Philips eğrisi ile uyuşmayan bir durumdur ve o güne kadar uygulanmış olan Keynesyen ekonomi politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur.

Tablo 4. Gelişmiş Ülkelerde Enflasyon ve İşsizlik Oranları 1970-1980 (%)

	ABD		Birleşik Krallık		Japonya		Almanya	
	Enflasyon	İşsizlik	Enflasyon	İşsizlik	Enflasyon	İşsizlik	Enflasyon	İşsizlik
1970	5,8	4,93	6,4		6,9	1,15	3,5	0,43
1971	4,3	5,96	9,4	4,1	6,4	1,23	5,2	0,53
1972	3,3	5,62	7,1	4,3	4,8	1,42	5,5	0,71
1973	6,2	4,89	9,2	3,7	11,6	1,27	7	0,78
1974	11,1	5,59	16	3,7	23,2	1,38	7	1,67
1975	9,1	8,47	24,2	4,5	11,7	1,89	5,9	3,1
1976	5,7	7,72	16,6	5,4	9,4	2,01	4,2	3,09
1977	6,5	7,07	15,8	5,6	8,2	2,02	3,7	3,01
1978	7,6	6,07	8,3	5,5	4,2	2,24	2,7	2,89
1979	11,3	5,83	13,4	5,4	3,7	2,08	4	2,53
1980	13,5	7,14	18	6,8	7,8	2,01	5,4	2,47

Kaynak: Kaynak: Öztürk ve Saygın (2017), s.8'den, www.oecd.org , www.ons.gov.uk

OPEC'in 1973 yılında ihraç ettikleri petrol miktarını kısıtlaması ile petrol fiyatlarında yaşanan artış petrol tüketicisi ülkeler için önemli gelir kayıpları ve maliyet artışları yaratmış, OPEC ülkeleri ise gelirlerini arttırmışlardır. 1973 petrol krizi yarattığı hammadde fiyatları artışı sonucu uluslararası bir borç krizine dönüşmüştür. Borçlanmak zorunda olan gelişmekte olan ülkeler borçlarını ödeyememiş, gelişmiş ülkeler resesyona girmişlerdir. Resesyondan dolayı Keynesyen politikaları terk eden ülkeler, sıkı para ve maliye politikalarına geçmişler, bu politikalar küresel durgunluğu daha da arttırmıştır. Keynesyen politikaların krize engel olamaması bu politikaların terk edilmesine neden olmuştur.

Klasik iktisadi görüş bir anlamda yeniden canlanmış, bu çerçevede deregülasyonlar başlamıştır. Öncelikle devlet küçültülmeye çalışılmıştır. Özelleştirme çalışmaları başlamış, kamu harcamaları kısılmıştır. Finans alanında da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılmış, çok uluslu şirket sayısındaki artışlar görülmüş, işgücü piyasasında ücretlerin düşürülmüş ve esnek çalışma saatlerine geçilmiştir, emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime geçiş görülmüştür. Friedman'ın ekonomik görüşleri ABD'de Reagen ve İngiltere'de Thatcher tarafından uygulanmaya başlanmış, finans piyasasında denetimler ve kısıtlayıcı yasal düzenlemeler kaldırılmıştır. (Ay ve Uçar, 2015: 17-19).

Friedman bu dönemde Keynesyen politikaları özellikle ekonominin arz yönünü göz ardı etmekle suçlamış, ekonomik büyüme ve istihdam noktasında arzın talepten çok daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan Buchanan ve Tullock tarafından kamu tercihi teorisi ve anayasal iktisat yaklaşımı ile "devletin başarısızlığı" üzerine odaklanmışlardır. Gerek akademik alanda gerekse hükümetler pratiğinde maliye politikasına karşı geliştirilen eleştiriler ve negatif yaklaşım sadece kriz sonrası 70'li yıllar boyunca değil, 1980'ler ve 1990'lar boyunca da devam etmiştir.

2.2.3. 1997 Asya Krizinde Maliye Politikası Uygulamaları

1997 diğer krizi krizlerden farklı olarak makroekonomik yapısal dengesizliklerden kaynaklanmamıştır. Krizin ana nedeni finansal sistemdeki eksiklikler ve bu ülkelerdeki yönetim hatalarıdır. Krizin bir diğer özelliği bu boyutta bir kriz yaşanacağından önceden öngörülememiş olmasıdır. Kriz sonrasında

Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğunluğunun belirtildiği gibi tamamen esnek kur politikası uygulamadıkları gözlenmiştir. 1997 Asya krizi başlangıcında ülkeler içine girdikleri bunalımın farkındalığında olmadıklarına dair bir görünüm sergilemişlerdir. Bazı ülkeler ekonomik sıkıntıların nedeni olarak yabancı fonların (ırkçı ya da dini güdü gibi) farklı nedenlerle ülkeyi terk etmeleri olarak açıklamışlar, bir anlamda yabancı fonları suçlama eğilimine girmişlerdir (Öztürk, 2003: 174,183).

1990'ların başında Japonya ekonomisinin durgunluğuna girmesi maliye politikası ile ilgili tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir. 1997 Asya krizinin Tayland, Endonezya ve Kore'de resesyon yaratması ve ABD ve Avrupa'da 2000'li yılların başında resesyon belirtileri görülmesi genişletici maliye politikalarını yeniden gündeme getirmiştir. Avrupa ülkeleri maliye politikasının etkin kullanımına nispeten mesafeli durmakla birlikte ABD 2001 yılında baş gösteren resesyonla mücadelede vergi indirimlerini bir maliye politikası aracı olarak kullanmayı tercih etmiştir. İlerleyen yıllarda yaşanan küresel kriz ile maliye politikalarına keskin bir dönüş yapıldığı söylenebilir.

Türkiye ekonomisi 1998 Asya krizinden olumsuz etkilenmesinin bir sonucu olarak 1999 yılından itibaren ciddi bir dış borç yükü, cari açık enflasyon ve kamu açığı problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. Asya ülkelerinin finansal piyasalarının çıkış noktası olduğu bu kriz, yüksek oranlı devalüasyonlarla önlenmiş ancak Türkiye uyguladığı istikrar programlarından ötürü devalüasyona gitmemiştir. Sonuç olarak TL'nin aşırı değerlenmesi dış açıkları ciddi derecede arttırmış ve kriz ortamı yaratmıştır. 2000 yılı başlarından itibaren yaşanan istikrarsız süreç yeni maliye politikası önlemleri alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Özellikle yüksek enflasyonla mücadele amaçlı sıkı mali önlemlere ek olarak sıkı para politikası önlemleri alınmış, enflasyon oranı düşürülürken eş zamanlı olarak kamu açıklarının azaltılması hedeflenmiştir.

2.2.4. 2008 Küresel Krizde Maliye Politikası Uygulamaları

ABD'de 2007 yılında başlayan mortgage krizi ile finansal kurumlarda artan rehin ve icra durumlarına müdahale amacıyla FED bankalara iskonto penceresinden kullandığı borç verme faiz oranında düşüşe (%6,25'ten %5,75'e) gitmiştir. Faiz düşüşü likidite eksikliği ayağında kısmen etkili olsa da krizin büyüklüğü karşısında yeterli olmamıştır. ABD bankaları yüklü miktarlarda kredi kullanmalarına karşın krizin etkisinden kurtulamamışlardır. İlerleyen süreçlerde faiz indirimlerine devam edilmiş, enflasyonun kontrol altına alınması ve büyümenin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Faiz indirimleri olumlu sonuçlar vermelerine karşın aralık ayındaki 0,25 puanlık faiz indirimine ABD piyasaları yanı sıra Avrupa ve Asya piyasalarında olumsuzluklara neden olmuş, New York borsası başta olmak üzere menkul kıymetler borsalarında düşüşler gözlenmiştir (Engin ve Göllüce, 2016: 33) Faiz indirimine dayalı para politikası uygulamaları bir noktada tıkanmış diğer bir deyişle etkisizleşmiştir. Bu etkisizlik Keynes'in teorisinde belirttiği "Likidite Tuzağı" durumuna karşılık gelmektedir. Kriz ile mücadelede para politikasının etkisizliği ekonomi yönetimini yıllar sonra iradi maliye politikalarının kullanımına yönlendirmiştir. Bu yönlendirmede 2008 yılında Lehman Brothers'ın çöküşü etkili olmuştur.

Krizlerle mücadelede maliye politikası uygulanmasına çekingen yaklaşan IMF de bu süreçte maliye politikasına bakışını değiştirmiştir. IMF mevcut krizden çıkış için uygulanabilecek en uygun yöntemin mali genişleme olduğunu ilan etmiştir ve akabinde Nisan 2009'da G-20 zirvesinde ülkeler genişletici maliye politikası uygulanması yönünde uzlaşmaya varmışlardır. Krizin başlangıç aşamasında yani etkisinin ABD ile sınırlı olduğu aşamada ABD hükümeti mali genişleme paketleri uygulamış ve Avrupa Birliği ülkelerinin de desteğini almıştır. Krizle mücadelede öncelik kamu kaynaklarını kullanarak zor durumda olan banka ve diğer finansal kurumların kurtarılmasına verilmiştir. Bu şekilde finansal sistem rahatlatılmıştır. Krizin ilerleyen döneminde Avrupa'ya sıçraması ile Yunanistan, İspanya, İtalya,

Portekiz, İrlanda gibi ülkeler yeni mali politikalar uygulamaya koymuşlardır.

ABD ve Avrupa ülkelerinde uygulamaya konulan genişletici maliye politikalarında kamu teşvikleri önem arz etmektedir. ABD kongresi 780 milyar \$ tutarında teşvik paketini “Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası” olarak onaylamıştır. Kamu harcamaları ve transferlerinden oluşan paketin yanı sıra 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren 150 milyar dolarlık vergi iade uygulaması başlatılmıştır. ABD’nin kamu harcamalarını arttırıcı, vergileri düşürücü yöndeki genişletici maliye politikasının benzerini Avrupa ülkeleri de uygulamışlardır. İngiltere, Almanya ve Fransa da teşvik paketleri açıklamışlardır. İrlanda ve İspanya’da oluşan bankacılık krizlerinde hükümetler banka borçlarını üstlenmişler, AB bankacılık sektöründe düzenlemeler ve kontrollü maliye politikalarını içeren reforma gitmiştir. Vergi indirimleri ve kamu harcamalarında artış olarak şekillenen politikalar sonucunda daralan ekonomi, vergi tabanının küçülmesine neden olmuş, vergi indirimleri ile bazı ülkelerde kamu gelirleri düşmüştür. İşsizlikte artış ise transfer harcamalarını arttırmıştır. Uygulanan politikalar olumlu etkisini göstermiş, 2009 son çeyreğinden itibaren büyüme ivme kazanmıştır (Göze Kaya ve Kaygısız, 2015: 178-179).

Türkiye’de küresel krizin etkilerini hafifletmek amacıyla öncelikle para politikası tedbirlerine (likidite desteği kredileri, likidite maliyetini düşüren faiz indirimi vb) başvurulmuş, yetersiz kalması durumunda ise maliye politikası tedbirleri gündeme gelmiştir. Krizle birlikte ekonomide kapasite kullanım oranlarındaki düşüşler ve işsizlik oranları artışları hükümeti gelirler ve harcamalar politikası temelli önlemler almaya itmiştir. Merkez Bankası’nın faiz indirimi ve likidite desteği politikalarına ek olarak hükümet tarafından bazı sektörleri kapsayan KDV ve ÖTV indirimlerine gidilmiş ve Türkiye’yi dört bölgeye ayıran, bölgeler ve sektörler bazında uygulanacak olan teşvik paketi açıklanmıştır. Vergi indirimleri kısa sürede hedef sektörler açısından ilk etkisini göstermiş ve özellikle dayanıklı tüketim malı ve otomotiv sektöründe canlanmayı gerçekleştirmiştir. Krizden çıkış önlem paketinin harcamalar ayağında yatırımların canlandırılması amaçlanmıştır nitekim 2008 yılı son çeyreğinde kamu harcamalarındaki artışa karşın özel sektör yatırımlarındaki azalma büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları için pozitif etkileri düşünülerek kamu yatırımlarını önceliklendirmek ve kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların yüksek önceliğinin ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi benimsenmiştir. Kriz tedbirleri kamu maliyesi üzerine ek maliyetler oluşturmakla birlikte, ana hedefin ekonomiyi canlandırmak olduğu düşünüldüğünde bu önlemlerin yerinde olduğu görülmektedir (Karakurt, 2010: 186-189)

Türkiye’de küresel kriz sonrası uygulanan maliye politikaları nitelik açısından makro ekonomik dengeleri sağlamaya yönelik istikrar politikalarının devamıdır. 2006 yılından itibaren hissedilen iç talep daralması, sıcak para çıkışları, ihracattaki düşüşe bağlı olarak cari açık artışı ve diğer açıklardan kaynaklanan durgunluk süreci Merkez Bankası’nın faiz indirimi temelli para politikası ve vergi indirimlerine dayalı maliye politikası uygulamalarına rağmen engellenememiştir. 2008 yılında yürürlüğe giren teşvikler (otomobil, elektronik, konut alımlarında indirimler, KOBİ’lere yönelik teşvikler, Eximbank’a sağlanan sınırlı ihracat kredisi vb.) özel tüketim harcamalarında etkili olmuş, kamu açıkları ise harcama artışı ve vergi geliri düşüşüne bağlı olarak artış göstermiştir. 2009 yılında gelir arttırıcı politikalar hedefi ile mali disiplin korunmaya çalışılmıştır (Fırat, 2013: 309)

Tablo 5. Kamu Kesimi Finansman Dengeleri (2003-2014)

Yıllar	Konsolide Bütçe Giderleri (Bin TL)	Konsolide Bütçe Gelirleri (Bin TL)	Faiz Dışı Fazla (Bin TL)	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği /GSYH (%)
2003	140,454,842	100,250,427	18,404,748	7,3
2004	141,020,860	110,720,859	26,188,489	3,6
2005	146,097,573	137,980,944	37,562,903	-0,1
2006	178,126,033	173,483,430	41,320,106	-1,8
2007	204,067,683	190,359,773	35,044,981	0,1
2008	227,030,562	209,598,472	33,229,215	1,6
2009	268,219,185	215,458,341	440,050	5,0
2010	294,358,724	254,277,435	8,217,473	2,4
2011	314,606,792	296,823,602	24,448,368	0,1
2012	361,886,686	332,474,895	19,004,256	1,0
2013	408,224,560	389,681,985	31,443,475	0,5
2014	448,752,337	425,382,787	26,543,767	0,6

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html> (29.04.2016)

Tablo 5. 2002 sonrası bütçe dengelerini ve kamu kesimi borçlanma gereğine ilişkin temel gerçekleştirmeleri göstermektedir. 2000 ve 2001 krizleri sonrası izlenen sıkı mali politikalar sonucunda bütçe gerçekleştirmelerinde olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereği 2001 yılında GSYH'nın %12,1'i seviyesine kadar yükselmiş, takip eden yıllarda ise ciddi düşüşler görülmüştür. Süreç içerisinde faiz dışı fazla arttırılmaya çalışılmış, 2001 yılında 12.026.131 bin TL olan faiz dışı fazla 2006 yılında 421.320.106 bin TL'ye kadar yükselmiştir. Aynı yıl kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranı %-1,8 seviyesi ile en düşük değerine ulaşmıştır.

Söz konusu olumlu gelişmeler 2007 krizinin etkileri ile sektöre uğramaya başlamış, krizin etkilerinin en yoğun hissedildiği 2009 yılında faiz dışı fazla süreç içerisinde en düşük değerine (440.050 bin TL) düşmüş, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranı ise en yüksek değerine (%5) yükselmiştir. 2008 yılında kriz sonrası uygulanan politikalar ile süreç yeniden pozitif bir döneme girmiş ve özellikle 2010 sonrası dönemde yeniden disipline girmesi sağlanmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereği 2011 ve sonrasında GSYH'nın %1'ini geçmemiş ve faiz dışı fazla beklentiler yönünde gerçekleşmeye devam etmiştir.

2.2.5.Covid-19 Döneminde Uygulanan Maliye Politikaları

Covid-19 pandemisinde hükümetler kapanmaların etkilerini hafifletmek amacıyla gerek para gerekse maliye politikası araçlarını genişletici yönde ve koordineli bir biçimde kullanmak zorunda kalmışlardır.

Pandeminin ilan edildiği mart ayı içerisinde Merkez Bankaları faiz indirimine gitmişlerdir. ABD Merkez Bankası bu dönemde faiz oranını %0-0,25 aralığına çekmiştir. Süreç içerisinde belli başlı para politikası uygulamaları şunlardır; bankalara zorlayıcı düzenlemeler getirilmesi, süreçten etkilenen borçlulara anapara ve faiz moratoryumu, Merkez Bankalarının tahvil ve hisse senedi gibi APİ ile piyasalara likidite desteği vermesi, Merkez Bankalarının hızlı değer düşüşü yaşayan tahvil ve diğer menkul kıymetleri satın alması, bankalara, KOBİ'lere, sağlık sektörüne, kişi ve işletmelere sürekli kredi akışının sağlanması (Durmuş ve Şahin, 2020: 932). Süreç boyunca IMF krizden etkilenen ülkelere hızlı finansman desteği sağlamış, gelişmekte olan ülkeler bu destek ile stand-by anlaşmasına gitmeden

ve düşük faiz ile kredi olanaklarına kavuşmuştur.

Krizin etkilerini gidermek amacıyla uygulanan para politikaları tek başına yeterli gelmemiş, hükümetler Keynesyen maliye politikaları çerçevesinde mali canlandırma paketleri açıklayarak krizden çıkış bulmaya çalışmışlardır. Krizden etkilenen ve geleceği belirsiz olan hane halkı ve reel sektör para basımı ve negatif reel faizli krediler yanı sıra mali teşvik paketlerine ihtiyaç duymuşlardır. Hükümetler bu dönemde önemli büyüklüklerde mali teşvik paketleri açıklamışlardır. IMF, 11 Eylül öncesi ülkelerin küresel ölçekte COVID 19 pandemisine yönelik 11,8 trilyon dolar destek verdiğini, bunun 6 trilyon dolarının mali destek (ek harcamalar ve vazgeçilen kamu gelirleri), 5,8 trilyon dolarının kredi verme, emisyon vb. finansal desteklerden oluştuğunu açıklamıştır.

Tablo 6. Covid-19 Nedeniyle G-20 Ülkelerinin Mali Teşvik Paketleri (GSYİH)%

Ülke	Mali Teşvik Paketi/GSYİH (%)	Ülke	Mali Teşvik Paketi/GSYİH (%)
Japonya	21,1	Fransa	5
ABD	11	Almanya	4,9
Avustralya	9,9	İtalya	4,6
Kanada	9,8	Avrupa Birliği	4
Brezilya	8	Arjantin	4
Türkiye	5	Endonezya	3,9

Kaynak: Fırat, M. (2020) tarafından <https://www.statista.com/statistics/1107572/covid-19-value-g20-stimulus-packages-share-gdp/> (20.07.2020) adresinden alınarak düzenlenmiştir.

Örneğin Japonya'nın açıkladığı mali teşvik paketi GSYİH'nin %21,1'ine denk gelen bir oran ile birinci sıradadır. ABD %11, Fransa ve Almanya %5 ve %4,9, Avrupa Birliği %4, Türkiye %5 GSYİH oranlarında paketler açıklamışlardır. Uygulanan maliye politikası önlemleri harcama ve gelir yönlü şu şekildedir (Fırat, 2020:216-217);

Harcama Politikası, ABD, İngiltere, Almanya, Japonya'da düşük gelirli hane halkına nakit transferleri yapılmış ve işsizlik yardımları arttırılmış ve uzatılmıştır. Fransa, İngiltere, Kore, Singapur, İspanya, Japonya gibi ülkeler de karantinada olan vatandaşlarına ücret destekleri, firmalara sübvansiyonlar ve çeşitli destekler sağlamışlardır,

Gelir Politikası, pandemiden etkilenen kişi ve firmalar için geçici vergi indirimlerine gitmişlerdir. Sosyal güvenlik katkı paylarının ertelenmesi ve peşin vergi ödemelerinin azaltılması diğer tedbirler arasındadır. Örneğin, Çin turizm ve konaklama hizmetleri de dahil olmak üzere etkilenen bölge ve sektörlerde vergi yükünü hafifletmiş, İngiltere ağır zarar gören sektörlerdeki küçük işletmelerin emlak vergisini bir yıl boyunca indirime sokmuştur.

Türkiye, pandemi sürecinde dünyada uygulamaya sokulan genişletici maliye politikası uygulamaları ile paralellik gösteren politikalar izlemiştir. Türkiye'de uygulanan ana maliye politikası başlıkları, genişletici tüketim politikası, vergi indirimleri ve serbestisi, doğrudan gelir destekleri ve parafiskal kolaylıkları olarak sıralanabilir. Salgının olumsuz etkilerinin giderilmesi amacıyla 18 Mart 2020 tarihinde "Ekonomik İstikrar Kalkanı" paketini uygulamaya sokmuş, paket ile 100 milyar liralık kaynak kullanıma sokulmuştur. Ayrıca para politikası uygulamalarında Merkez Bankası faiz oranında indirime gitmiş (100 baz puanlık indirim ile %9,75 seviyelerine düşürülmesi), bankalara likidite desteği sağlamıştır (Durmuş ve Şahin, 2020: 937-939)

SONUÇ

Sanayi devriminden günümüze ekonomik krizler kaçınılmaz bir iktisadi olgu olarak varlığını devam ettirmektedir. Hükümetler krizlerden çıkış amacıyla para ve maliye politikalarına başvurmakta, uygulanan politika tercihleri ise içinde bulunulan ekonomik konjonktüre ve krizin ortaya çıkış nedenlerine bağlı olarak değişmektedir.

Dünyanın yaşadığı ilk büyük kriz olarak nitelendirebileceğimiz 1929 krizi maliye politikasının uygulama alanı bulduğu ilk kriz olarak nitelendirilebilir. Keynes'in teorik tavsiyeleri ABD'de uygulamaya geçirilmiş ve durgunluktan çıkış için telafi edici kamu harcamaları tercih edilmiştir. ABD yanı sıra Avrupa ülkelerinde de uygulanmaya konulan Keynesyen politikalar kısmi iyileşmeler yaratmasına karşın işsizlik sorununa istenen düzeyde bir çözüm yaratamamış, ilerleyen yıllarda İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik tahribat da eklenince bunalım derinleşmiştir.

Bu dönemde Abba-Lerner öncülüğünde fonksiyonel maliye yaklaşımı literatüre girmiş, devletin ekonomiye müdahalesi kamu harcamalarını arttırmaktan öteye taşınmıştır. Tam istihdam ve fiyat istikrarın sağlanması ve yaşam standardının yükseltilmesi gibi amaçlar devletin asli makroekonomik görevleri olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu yaklaşım ile sadece durgunluk dönemlerinde değil, enflasyonist dönemler ve farklı ekonomik konjonktürlerde devletin gerekli mali politikalar aracılığıyla ekonomide dengeyi sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Hükümetler içinde bulunulan ekonomik koşullara göre para ve maliye politikalarını uygulamalıdır.

Kamu müdahalelerine dayalı maliye politikası temelinde şekillenen Keynesyen yaklaşım 1945-1970 döneminde en popüler çağını yaşamış, sadece ekonomik durgunlukla mücadele eden sanayileşmiş batı ekonomilerinde değil, gelişmekte olan ülkelerde de kalkınma ekonomisinin belkemiğini oluşturmuştur. Öte yandan 1950 ve 1960'lı yıllarda Tobin ve Samuelson tarafından geliştirilen Neo-Klasik yaklaşım ile teorik düzlemde klasik iktisadi ekol ile Keynesyen yapı bir anlamda sentezlenmiş, kısa dönemde Keynesyen müdahaleler kabul edilirken, uzun dönemde klasik iktisadın geçerliği olduğu savunulmuştur. Maliye ve para politikalarının her ikisini de fonksiyonel kabul eden bu yaklaşım uygulamada Bretton-Woods sistemi koşullarından dolayı maliye politikası ağırlıklı bir nitelik sergilemiştir.

1973 yılında yaşanan petrol krizi ile dünya ekonomileri enflasyon ve durgunluğun (işsizliğin) bir arada yaşandığı stagflasyon olgusu ile karşılaşmıştır. Stagflasyonda enflasyon ve işsizlik ile büyüme düşüşleri, bütçe açıkları ve cari açık gibi önemli sorunlar baş göstermiş, özellikle sanayileşmiş ülke ekonomileri ciddi kayıplar yaşamıştır. İçine girilen bunalımdan çıkış için Keynesyen politikaların yeterli olmayacağı görüşü hâkim olmuş ve hatta yaşanan krizin maliye politikalarından kaynaklandığı dillendirilmiştir.

Bu dönemde Friedman tarafından geliştirilen monetarist teori Keynesyen maliye politikasını yoğun eleştiriye tutmuş, ekonomik buhranların talep arttırıcı politikalardan ziyade arzı arttırıcı politikalar ile aşılabileceğini vurgulamıştır. Keynesyen politikaları eleştiren bir diğer akım kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımıdır. Buchanan ve Tullock tarafından geliştirilen yaklaşım "devletin başarısızlığı" argümanı ile devletin küçültülmesi, bütçenin denk olması, borçlanmanın sınırlandırılması gibi uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için mali bir anayasa yapılmasını önermektedir. Keynesyen maliye politikaları ile özde tamamen çelişen bu yaklaşımlar 1980-1990'lı yıllar boyunca popülerliğini korumuş ve uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde maliye politikalarının etkinliğine olan inanç neredeyse tamamen yıkılmış, maliye politikası hantal ve demode bir politika olarak görülmüştür.

1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan Asya ülkelerinde finansal krizler dizisi baş göstermiştir. 1995

Meksika, 1997 Güneydoğu Asya krizi ve devamında 2001 Türkiye ve 2002 Arjantin krizi ile sonlanan krizler bu ülke gruplarında 1980’li yıllardan itibaren uygulanagelen döviz baskılayarak yabancı kaynak sağlama ve bu kaynakla büyümeyi gerçekleştirme politikasının terk edilmesine yol açmıştır.

2000’lerin başında ABD ve Avrupa’da görülen resesyon belirtileri genişletici maliye politikalarının tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. 2001 yılında vergi indirimleri devreye sokulmuştur. 2007 yılında yaşanan kriz ile maliye politikalarına tam bir dönüş yapıldığı söylenebilir. Krizin başlangıç evresinde uygulanan para politikasının etkisizliği ile maliye politikaları devreye sokulmuş, ABD hükümeti tarafından büyük hacimli devletleştirmeler ve mali paketler yürürlüğe sokulmuştur. Benzer mali önlemler sürecin ilerlemesi ile AB ve Türkiye’de de gözlenmiştir.

Yaşanan ekonomik krizler ve krizlerden çıkış politikaları bize göstermektedir ki maliye politikaları tüm eleştirilere (esnek olmaması, gecikmeli işlemesi, popülizme açık olması vb.) rağmen krizlerden çıkışta başvurulan en etkin politika olma özelliğini korumaktadır. Finansal küreselleşmenin en üst düzeyde yaşandığı günümüz ekonomik düzeninde başta finansal krizler olmak üzere kriz yaşanma sıklığı artmış, krizler küresel niteliğe bürünmüş ve krizden çıkışta para politikaları yetersiz kalmıştır. Mahfi Eğilmez’in deyişiyle “Keynesyen yaklaşımın yürürlükte olduğu dönemlerde pek kriz çıkmadığını, Friedmancı yaklaşımın yürürlükte olduğu dönemlerde ise kriz çıktığını görüyoruz. Kriz çıktığında da genellikle göreve çağırılan model Keynesyen model oluyor”. Yaşanan son krizler ve pandemi koşulları göstermiştir ki Keynesyen maliye politikaları krizlerden çıkışta en etkili ekonomi politikasıdır.

KAYNAKÇA

- Ağcakaya, S. ve Yücel, Ö. (2016), Küresel Ekonomik Krizlere Panoramik Yaklaşım, S. Ağcakaya, B. Afşar, S. Ögreci içinde, KRİZ Disiplinlerarası Bir İnceleme, (87-113), Bursa: Ekin Yayınevi
- Ağcakaya, S. ve Yücel, Ö. (2020), Kapitalizmin Tarihsel Krizleri ve Sosyo Ekonomik Yansımaları, S.Ağcakaya içinde, Mali Sosyoloji, 217-246, Bursa: Ekin Yayınevi
- Aktan, C.C. ve Sakal, M. (2007), Geleneksel Maliye Politikasının Temelleri, C.C. Aktan, D. Dileyici, İ.Y. Vural içinde, Kurumsal Maliye Politikası, (9-33), Ankara: Seçkin Yayınevi
- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2001), Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 42(2), ss.1225-1230
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015), Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), ss.11-32
- Bingül, B. A. vd. (2020), Covid-19 Bağlamında Tarihteki Büyük Salgınlar ve Ekonomik Sonuçları, Journal of Turkish Studies, 15(4), ss.189-200
- Danışoğlu, A.Ç. (2007), Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 0(2), ss.1-11
- Demir, Y. (2009), 1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8(18), ss. 209-227
- Durmuş, S. ve Şahin, D. (2020), Covid 19 Küresel Salgında Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, Journal of Turkish Studies, 15(4), ss.923-943
- Eğilmez, M. (2020), Küresel Finans Krizi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eğilmez, M. (2020), Değişim Sürecinde Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eğilmez, M. (2021), Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eğilmez, M. (2021), Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Engin, C. ve Göllüce, E. (2016), 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları, Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), ss.27-40
- Ezer, F. (2010), 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye’ye Etkileri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), ss.427-442
- Fırat, E. (2013), Ekonomik Kriz ile Mücadelede Maliye Politikasının Rolü, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), s.309
- Fırat, M. (2020), Covid-19 Krizi ve IMF Destekli Maliye Politikalarının Gerekliliği, Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(3), ss.209-222
- Romer, C.D. (2012), Fiscal policy in the crisis: Lessons and policy implications, “IMF Fiscal Forum, April 2012, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.409.2653&rep=rep1&type=pdf> (28.12.2021)
- Şamiloğlu, F. (2001), Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme,

Mali Çözüm Dergisi, 55, ss.84-93

Gür, T.H. ve Tosuner, A. (2002), Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(1), ss. 9-36

IMF, (2020), Fiscal Monitor: Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID

Karaca, S. (2021), Covid 19 Pandemi Sürecinin Turizm Sektörüne Finansal Etkileri, International Journal of Social Science Research, 10(2), ss.

Karaçor, Z. vd. (2016), Finansal Krizler: Tarihsel ve Teorik Bakış Açısı, S. Ağcakaya, B. Afşar, S. Öğrekçi içinde, KRİZ Disiplinlerarası Bir İnceleme, (3-21), Bursa: Ekin Yayınevi

Karadağ, M.M. (2019), Finansal Krizler ve Asimetrik Enformasyon: Meksika ve Asya Krizleri, Maliye ve Finans Yazıları, Sayı: 112, ss.119-148

Karakurt, B. (2010), “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi,24(2), ss.186-188

Kaya, D. G. ve Durgun Kaygısız, A. (2015), 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış, Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi, 11(26), ss. 171-195

Kepenek, Y. (2019), Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi

Örki, A. (2019), 1973 Krizi ve Sonuçları, <http://acikerisim.rumeli.edu.tr:6060/xmlui/handle/1/42> (07.12.2021)

Öztürk, S. (2003), Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10(1), ss.171-185

Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017), 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), ss.1-12

Şen, H.ve Kaya, A. (2015), Ekonomik Krizlerin Değişmeyen İmdatçısı: Maliye Politikası, Sosyo Ekonomi Dergisi, 23(23), ss.55-86

Ural, M. (2003), Finansal Krizler ve Türkiye, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 18(1), ss.11-19

Yılmaz, Ö. vd. (2005), İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 0(24), ss.77-97

KENTSEL MEKÂNLARA DUYULAN AİDİYET HİSSİNİN KADINLARIN SİYASAL/ YÖNETSEL KATILIMINA ETKİSİ: BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Seda TAPDIK¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 20.11.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.12.2021

Atıf/©: Tapdik, S. (2021). Kentsel Mekanlara Duyulan Aidiyet Hissinin Kadınların Siyasal/YönetSEL Katılımına Etkisi: Batı Karadeniz Bölgesi'nde Bir Alan Araştırması. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 52-69

Özet

Kadın ve erkek arasında kent yönetimine katılım boyutunda nüfusla orantılı bir temsiliyetin gerçekleşmemesi durumu günümüzde insan hakları ihlali çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca demokrasi kültürü açısından oldukça önem arz eden bu durum, ülkelerin gelişmişlik düzeyi için de etkilidir. Yaşanılan kente karşı hissedilen aidiyet duygusunun kent halkının yönetime katılım göstermesi için önemli olduğu düşüncesinden yola çıkılarak gerçekleştirilen bu araştırmada, yönetsel düzeyde katılım gösteren kadınlarla yapılan bir anket çalışması ile durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı örneklem olarak seçilen kentlerde, kentsel mekânlara karşı duyulan aidiyet hissini kadınların kent yönetimine katılım göstermesinde etkili olup olmadığının tespit edilmesidir. Çalışmanın sahası Batı Karadeniz Bölgesi'nde seçilen Bolu, Zonguldak ve Sinop'tur. Bu sahada edinilen bulgular kentlerin hepsinde kadın yöneticilerin yaşadıkları kentlere karşı duydukları sahiplenme duygusunun oldukça yüksek olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, kentlerin sahip olduğu birtakım özellikleri (sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentin sahip olduğu toplumsal kültür) ile kadınların sahip olduğu bazı özelliklerinin (sosyo-ekonomik düzey, kentte geçirilen yaşam süresi, yönetsel görev ve düzey, etkin sosyal-siyasal yaşam) kente karşı hissedilen aidiyet duygusu ile ilişkilendirilmesi gerekliliği araştırmaya ilham vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet, Kent Yönetimi, Katılım, Toplumsal Cinsiyet, Batı Karadeniz.

JEL Kodu: L26, O18, R11, B21.

THE EFFECT OF A FEELING OF BEING OF URBAN SPACES ON WOMEN'S POLITICAL/ADMINISTRATIVE PARTICIPATION: A FIELD RESEARCH IN THE WEST BLACK SEA REGION

Citation /©: Tapdik, S. (2021). Kentsel Mekanlara Duyulan Aidiyet Hissinin Kadınların Siyasal/YönetSEL Katılımına Etkisi: Batı Karadeniz Bölgesi'nde Bir Alan Araştırması. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 52-69

Abstract

The fact that there is no representation between men and women in proportion to the population in terms of participation in the city administration is evaluated within the framework of human rights violations. In addition, it is a very important issue in terms of democracy culture, which is also seen as effective for the development level of countries. In this research, which was carried out based on the idea that the sense of belonging to the city they live in has a very effective importance for the participation of the people of the city in the administration, it was tried to determine the situation with a survey study conducted with women who participated in the administrative level. The aim of this study is to analyze whether the sense of belonging to urban spaces in the selected cities as a sample is effective in women's participation in the city administration. The field research of the study was carried out in the selected provinces of Bolu, Zonguldak and Sinop in the Western Black Sea Region, and the findings showed that the sense of ownership of female administrators towards the cities they lived in was quite high in all cities. This result shows that some features of cities (socio-economic development level, social culture of the city) and some features of women (socio-economic level, life time spent in the city, administrative duty and level, effective social-political life) It has created an impetus to try to be associated with the sense of belonging felt towards people. According to the results of the analysis made to get answers to these questions, it has been revealed that while the socio-economic development level of the cities is thought to be effective in being included in the city administration, it does not make a difference in the ownership of the city.

Keywords: Crise, Fiscal Policy, Fiscal measures

JEL Classification: L26, O18, R11, B21.

¹ Öğr. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Devrek MYO., Yönetim ve Organizasyon Bölümü, seda.tapdik@beun.edu.tr, ORCID:http://orcid.org/0000-0003-3411-1799.

1. GİRİŞ

Kent yönetiminde kadın-erkek arasında nüfusla orantılı bir katılım gösterilmesi durumu her şeyden önce demokrasinin gereği olan temel bir haktır. Ancak kadının konumunu güçlendirmek için durumun yasalarla destekleniyor olması kent yönetiminde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için her zaman yeterli olmamaktadır. Öncelikle kadın-erkek eşitliğinin bir kültür olarak yerleşmiş olması katılımın eşit sağlanması için ön koşul olabilmektedir. Ayrıca kadının toplumdaki yeri ülkelerin gelişmişlik düzeyi için de önem taşıdığından katılım noktasında cinsiyetler arasında sağlanacak fırsat eşitliği önemli bir çözüm kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için gelişmişlik düzeyinin yükselmesine sebep olan en önemli kriterlerden biri kadının toplumsal/ siyasal/ yönetimsel alandaki konumunun yükseltilmesi olarak görülmektedir. Bu aynı zamanda ülkelerde demokrasinin gelişmesi ve yerleştirilmesi için de gereklidir. Gerçek bir demokrasi için ise özellikle katılım boyutu önem taşımaktadır. Kadınların, kent yönetimine katılımlarını engelleyen ya da güdüleyen bir takım faktörler bulunmaktadır. Kente karşı duyulan aidiyet ve kent yönetiminin sahiplenilmesi de katılım noktasında teşvik edici faktörlerden biridir. Ayrıca kent sakinlerinin aralarında kurdukları sağlıklı iletişim sorunlara yönelik ortak çözüm geliştirmenin önünü açacaktır.

Bu çalışmada, araştırma için örneklem seçilen kentlerde (Bolu, Zonguldak, Sinop) öncelikle kentlere karşı hissedilen aidiyet duygusunun kent yönetimine katılım göstermede etkili olup olmadığı; daha sonra ise kentlerin gelişmişlik düzeyinin ve kentin sahip olduğu toplumsal kültürün kent yönetimine karşı duyulan aidiyet duygusuna etki edip etmediği merak konusu olmuştur. Araştırma için hazırlanan anket yönteminde elde edilen bulgular SPSS Programıyla analiz edilmiştir. Veri analizi için temel istatistik testler, kentlere dair nitelikler ve aidiyet arasındaki ilişkiyi ölçmek için ise faktör analizinden faydalanılmıştır. Kente yönelik hissedilen aidiyet kent yönetimine katılma için önemli bir koşuldur savından yola çıkılarak aidiyet hissetme ile ilişkili olduğu düşünülen kentte doğup büyüme ve kentteki yaşam süresi arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığının sorgulanması için kentte doğup büyüme, kentte yaşam süresi için katılımcıların cevapları ve kente ait hissetme ifadesi çapraz testlere tabi tutulmuş ve sorulara cevap aranmıştır.

2. SİYASAL VE YÖNETSEL KATILIMDA KADIN VE KENTSEL AİDİYET

Geçmişten günümüze kentleşme konusu uygarlaşma ve gelişmişlik ile ilişkilendirilmiştir. Dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşıyor olması günümüz kentlerine, yalnızca yerleşim alanı olmanın çok ötesinde nitelikler yüklemektedir. Bu durum, kentleşme süreçlerine ise evrensel düzeyde bir önem kazandırmaktadır. Türkiye'de kentleşme süreci 1950'li yıllarla birlikte hız kazanmıştır. Bu süreci kentlerin hızlı bir şekilde büyümesi takip etmiştir. Günümüze değin süregelen hızlı kentleşmenin yarattığı sorunlar kent düzeyinde oluşturulan politikalarla ve hukuki düzenlemelerle de çözülmeye çalışılmaktadır Böylece kentleşme sürecinde yaşanan sorunlar evrensel olarak tanımlanmış ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca da ele alınmıştır. Sorunlara çözüm bulma arayışıyla yapılan yasal düzenlemeler kentlere özellikleri bakımından yeni bir form kazandırmıştır. Çünkü düzenli olarak artan kent sayısı ve kentli nüfusu özellikle alt yapısı hazırlanmamış olan kentlerde sorunların artmasına neden olmuş böylece literatürde kentlerin gelişmişlik kriterleri de yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin yönetimsel yapısı içinde nüfus kriterine bakılmaksızın ülkedeki bütün il ve ilçe merkezleri kent olarak kabul edilir. Kentleşme süreçleri bugün iktisadi, teknik, politik ve sosyo-psikolojik unsurların etkileriyle birlikte yaşanmaktadır ve kentsel unsurların birbirlerinden ayrılması imkânsızdır çünkü her bir unsur diğer unsurdan etkilenmektedir ve dolayısıyla iç içe geçmiş durumdadırlar (Keleş, 2013: 35). Yani, kentsel yerleşmenin fiziksel yapısı, ekonomik durumu ve kentteki üretim biçimi de o alanın kent

olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı hakkında bilgi verir (Altan, 2011: 13). Ayrıca kentsel mekânlar üretim örgütlenmesinde ve toplumsal ilişkileri şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu rol ise, kentsel toplumsal yapının oluşmasında kendini gösterir (Harvey, 2006: 277). Bu noktada kadınların kentte üretime yani istihdama ne kadar katılım gösterdikleri kuşkusuz ki kentin sosyo-ekonomik gelişmişliğini de etkilemektedir.

Antik dönem kentlerinden günümüze gelene kadar kadınlar, özel alanla sınırlandırılırken, kamusal alan daha çok erkeklere ait olarak görülmüştür. Bir başka deyişle kentler, “erkeklerin mekânları” ile “kadınların mekânları” olarak ayrılmış ve “erkeklerin mekânları kamusal ve ekonomik” iken “kadınların mekânları ise özel ve toplumsal” nitelikte değerlendirilmiştir (McKenzie, 2002). Böylece kent yaşamına kamusal katılım daha çok erkeklere ait bir alan olarak yerleştiğinden, oluşturulmuş eril özelliklere ait kentlerde kadınların bugün kamusal/siyasal katılımının artırılması için daha fazla teşvik edici unsura ihtiyaç duyduğu açıktır.

Kent yönetimine katılım, kentin fiziksel yapısı, kentlilik bilinci, kentin toplumsal kültürü gibi birçok özelliği içinde barındıran kent kimliği ile de yakın bir ilişki içindedir. Kente ait sosyo-ekonomik gelişmişliğin kentte yaşayan bireylerle ve kent kimliğiyle ilgili olmasının yanında etkin bir yönetim anlayışının da sosyo-ekonomik gelişmiş düzeyinin yükselmesinde etkisi oldukça büyüktür. Katılım, yerel siyasi otoritenin demokratik meşruiyetini ve hesap verilebilirliğini güçlendiren bir uygulama şeklidir. Temsille birlikte temsil olunanların haklarını ve çıkarlarını denetime açık hale getirmesi ise katılımın en güçlü yönüdür (İzci, 2014: 35). Demokratik ve katılıma dayalı bir yönetim anlayışı toplumun yarısını oluşturan kadınların erkeklerle dengeli bir şekilde temsil etmesini gerektirir. Çünkü bir vatandaş ve kent paydaşı olarak kadının günlük hayatını direkt ilgilendiren kararlara katılım göstermemesi halinde verilen kararlar kadınların beklenti ve ihtiyaçlarından oldukça uzaklaşacaktır. Katılım en nihayetinde pratik olarak yerel düzeyde yaşamını devam ettiren vatandaşların günlük yaşantılarını ve aralarında kurdukları ilişkiler için söz söyleme fırsatı sunarak demokratik bir kamu yönetiminde halkın egemenliğini hedefler. Buna göre pratikte katılım ülkede aktif yurttaşların varlığına izin verir ayrıca demokratik yollarla ortak yaşam üzerinde fikirler beyan etme, belirleme hakkını sunmuş olur (İzci, 2014: 25). Türkiye’de kadınların yönetsel/ siyasi katılımları hala oldukça düşük seyretmektedir. 24 Haziran 2018’de yapılan son Milletvekili Genel Seçimlerinde toplam 600 milletvekilinden, 496 erkek ve 104 kadın milletvekili sayısı ile kadın temsil oranının %17,3 olduğu görülmüştür (tuik.gov.tr). Şubat 2021 itibariyle kadın temsiline son durumuna baktığımızda, 585 milletvekilinin 484’ü erkek milletvekili iken; kadın temsil oranını değişmemekle birlikte kadın milletvekili sayısı 101’e (%17,3) düşmüştür (tbmm.gov.tr). Ayrıca 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimleri ile uygulamaya konulan Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde kabinede 17 bakandan sadece 2’si (%12,5) kadındır. Bunun yanında Bakanlıklarda görev yapan Bakan Yardımcılarının sadece 4’ü (%7,1) kadındır. 1980 yılından sonra bakan sayısı 29 ile 16 arasında değişen hükümetler incelendiğinde; kadın bakan sayısı 0 ile 2 arasına değişmektedir (tuik.gov.tr). 31 Mart 2019 yerel seçim sonuçlarına göre 30 büyükşehir belediye başkanından 3’ü kadındır (Gaziantep, Aydın, Van Büyükşehir Belediyeleri) Daha sonra, Van Büyükşehir Belediyesi’nde devam eden yargı süreçleri nedeniyle görev değişikliği olmuştur ve şu an yalnızca 2 büyükşehir belediye başkanı kadındır. Toplam 1389 belediye başkanından (büyükşehir, büyükşehir ilçe, il belediye, ilçe belde belediyeleri) 42’si (%3) kadındır. Toplam 20.745 belediye meclis üyesinden ise, 2.284’ü (%11), 1.271 il genel meclisi üyesinden 48’i (%3,8) kadındır. Ayrıca 31 Mart 2019 yerel seçim sonuçlarına göre 115 köy muhtarı ve 970 mahalle muhtarı ile Türkiye genelinde toplam 1085 (%2,16) kadın muhtar seçilmiştir (tuik.gov.tr). Kent yönetiminde kadınların bu denli eksik temsil edilmesi, kentlerin günlük hayata dair kararların alındığı ve politikaların oluşturulduğu alanlar olması özelliğiyle düşünüldüğünde, kadınların kentlerde temel haklarına ulaşamaması anlamına da gelmektedir.

Kadınların kent yönetimine siyasal ve yönetimsel katılımlarının yanı sıra ekonomik katılımları da ayrıca önem arz etmektedir. Türkiye'de kadınların ekonomik hayata katılımları da erkeklere kıyasla farklılık göstermektedir. TÜİK, Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2018 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %47,4'dir. Söz konusu istihdam oranı kadınlarda %29,4, erkeklerde ise %65,7 olarak tespit edilmiştir. En yüksek kadın istihdam oranı ise, %40,4 ile TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) bölgesindedir. Örneklem seçilen illerden birinin Sinop olması bu bilgiyi önemli kılmaktadır (TÜİK, 2019). Kadınların yaşadıkları kentte ekonomik hayatta görünür olmaları kuşkusuz ki toplumsal/ siyasal/ yönetimsel hayattaki görünürlüklerine de katkı sağlayacaktır.

Kenti yaşatan şeyin özünde insan faktörü olduğu göz önünde bulundurulduğunda; birey olarak toplumsal hayatın içinde aktif olma halinin kent için vazgeçilemez bir durum olduğunu bu nedenle de her kesimin katılımının kent yönetimlerinde dikkate alınmasının gerekliliğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yani, kentlerin gelişmişlik ya da kalkınma düzeyinin artırılması için kentte yaşayan her bir birey oldukça etkili konumda bulunmaktadır. Kent yönetimince tercih sebebi (seçilme kaygısı, demokratik yönetim anlayışı, halkın takdirini kazanmak, diğer kentlerle rekabet etmek) farklı olsa bu noktada kentsel mekânlar için tanımlanan gelişmişlik kriterlerinden bir tanesi de tüm kesimlerin kentsel hizmetlere erişim ve katılım düzeyidir. Kentsel hizmetlere erişim ve katılım gibi haklar 5393 Sayılı Kanunda tanımlandığı üzere aynı zamanda bir vatandaşlık hakkıdır. Bu tanıma göre, "Vatandaşlar ikamet ettiği yerin hemşehrisidir ve hemşehrilerin belediye karar ve hizmetlerine katılım belediye faaliyetleri konusunda bilgilendirme ve belediye yönetiminin yardımlarından faydalanma hakları vardır" (5393 md.13/1). Yani kent yönetimine katılım aynı zamanda bir kent hakkıdır. Kent hakkı kavramı, ilk kez Henri Lefebvre tarafından 1968 tarihinde 'Le Droit à la Ville' adlı kitabında kullanılmıştır. Kent hakkı, kent kaynaklarına bireysel olarak erişme özgürlüğünden daha fazlasını içinde barındırmaktadır (Harvey, 2008: 1). Bugün literatürde kent hakkı, kentli hakkı, kentsel haklar gibi kavramlar birbirinin yerine kullanılırken ama özde anlatılmaya çalışılan sosyal haklardır. Kent hakkı kavramı yasal süreçlere müeyyideleri ile dâhil edilmemiş olsa da demokratik kentlere ulaşmak için birtakım düzenlemelerin yapıldığı ve bunların sosyal haklarla desteklendiği görülmektedir.

Kentler için belirtilmesi gereken temel sorunlardan biri de; kentte yaşayan sakinlerin kendilerini kentlerine ait hissetmemeleri ya da bir başka deyişle kenti/ kent yönetimini sahiplenmemeleridir. Bu durumun kültürel, sosyal ve ekonomik nedenleri olabilmektedir. İnsanlar, yaşadığı kentte kaliteli bir yaşam imkânına sahip olmayı arzular. Eğer bir kentte imkânlar yeterli değilse halkın kentine karşı aidiyet duygusu geliştirmesini beklemek çok gerçekçi olmayacaktır (Göymen, 2010: 135). Ayrıca, hemşehrilik bilincinin varlığı ya da oluşması da sahiplenme/ aidiyet duygusu için oldukça etkili olabilmektedir. Dezavantajlı gruplar için kente dair duyulan aidiyet hissini varlığı ayrıca önemlidir. Çünkü kente dair hissedilmeyen aidiyet düşük katılım düzeyine de sebep olmaktadır. Her türlü kenttaş için temsil ve katılım düzeyinin düşük olması ise bugünün yerel yönetim anlayışından uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Ayrıca kent hayatında bireylerin hissettiği eşitsizlik ve adaletsizlik hissi her şeyden önce kentte demokrasinin varlığından söz edilememesine bir gerekçe olarak gösterilebilir. Bu nedenle kent yönetiminin bilhassa adaletsizlik ve eşitsizlik hissine neden olabilecek uygulamalardan ve kararlardan kaçınması kentsel politikalarla hayata geçirilen uygulamalar kadar değerlidir. Kentsel mekânlara duyulan aidiyet bireysel seçimlere dayanıyor gibi görünse dahi; bireyin tek başına geliştirebileceği bir duygu değildir. Birey ile toplum arasında karşılıklı bir güvene ve etkileşime dayalı yazısız bir sözleşmenin olduğu söylenebilir. Birey ile kentsel alan uyumu hissedilen aidiyet duygusu için oldukça önemli bir yerdedir. Hagerty ve Patuskı (1995) tarafından tanımlanan ait olma duygusu, bir topluluğa katılma, değerli hissetme ve uyma olarak ifade edilmiştir. Yani bireyin kentsel alanla kurduğu ilişki ve ona uyum sağlayabilme duygusu kentsel aidiyetle ilişkilendirilebilmektedir. Kentsel alana hissedilen

uyum kente ait özelliklerle (gelişmişlik, ölçek) ilgili olabileceği gibi kent paydaşlarının sahip olduğu demografik özelliklerle (doğduğu kent olma, kentte geçirilen yaşam süresi, cinsiyet, meslek, çalışma durumu) de ilgili olabilmektedir. Kentsel mekâna hissedilen aidiyet duygusu ve kent yönetimine katılım arasında karşılıklı ve güçlü bir ilişki olması çok muhtemeldir. Yani kişi yaşadığı mekânı sahiplendikçe yönetime katılma isteği artabileceği gibi; katılım göstermeye başlayan kişinin de bir süre sonra aidiyet duygusunu hissetmesi beklenebilir bir sonuç olmaktadır.

Son olarak demokrasinin beşiği kentlerdir ve kentler ikincil vatandaş durumundaki kadının kendini en rahat ifade edebileceği mekânlardır. Çünkü kentlerde kadının yerel mekanizmalarda kararlara katılımı daha kolaydır. Dolayısıyla kent aktörlerinin gerekirse yerele özgü yapacağı bir takım teşvik edici politikalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

3. ÇALIŞMAYA DAİR LİTERATÜR ÖZETİ

Kadınların kent yönetimine katılım göstermeleri ile kente duyulan aidiyet hissi arasında önemli bir ilişki olduğu düşüncesiyle yola çıkılan bu çalışma için literatür taraması yapılırken bilhassa yaşanan mekâna yönelik aidiyet ve bağlılık hissi üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Yaşanılan yerle kurulan ilişki, söz konusu yerin kültürüyle de ilişkilendirilebileceği gibi literatürde çok fazla alan araştırması yapılan çalışmaya rastlanamamıştır.

Kırlı Özer; Çahantimur; Kırlı (2020) tarafından yapılan “Aidiyet Duygusu Kentlerin Algılanmasında Etkili Etkenlerden Birisi midir? Bir Pilot Çalışma” adlı çalışmanın amacı aidiyet duygusunun bir kentin algılanmasında etkili olup olmadığının tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Araştırma, Bursa’da oturan iki farklı grubun İznik kentini nasıl algıladığını ölçmek için Genel Aidiyet Ölçeği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre aidiyet duygusunun bir kentin algılanmasında oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Göregenli; Karakuş; Kösten; Umuroğlu (2014) tarafından hazırlanan ve “Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği İle İlişkisi İçinde İncelenmesi” ismiyle konuyu mahalle düzeyinde ele alan çalışmada, alan araştırması İznik’in Ali Kahya Mahallesi’nde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ‘Günlük Yaşam Alanlarına İlişkin Memnuniyet Ölçeği’, ‘Mahalleye Bağlılık Ölçeği’ ve ‘Kent Kimliği Ölçeği’ uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda katılımcıların yaşadıkları mahalleye ilişkin geliştirdikleri bağlılık düzeyinin Duygusal Bağlılık, İlgi ve Sosyal Bağlılık olmak üzere üç temel bağlılık boyutu temelinde ifade edildiği görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre mahalleye bağlılık düzeyine katkısı olan değişkenlerin sırasıyla mahallede yaşamaktan memnuniyet, mahallede yaşama süresi, mahalle sakinleriyle ilişkilerden memnuniyet, sokaktaki yaşamdan memnuniyet, cinsiyet ve son olarak İznik Kent Kimliği olduğu görülmüş bu da oldukça ilgi çekici ve bu çalışmayı da destekleyen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutlu ve Göksel (2014) tarafından kaleme alınan “Kent Kültürü Oluşturma Aracı Olarak Kültürel Belediyecilik: Selçuklu Örneği” adlı çalışmada, Konya’nın en genç ve en büyük ilçesi olma özelliğini taşıyan Selçuklu’da yapılan bir araştırma sonucu toplanan verileri içermektedir. Araştırmada Selçuklu Belediyesi’nin kültürel belediyecilik anlayışı, bu anlayışın insanlarda kente dair yarattığı aidiyet duygusu ve bir kent kültürü oluşturma çabası, belediyenin 2009-2012 yılları arasında yürüttüğü faaliyet ve projelerle incelenmeye çalışılmıştır.

Şen Beyazlı ve Aydemir (2008) tarafından yapılan “Kentlilik Bilinci ve Mekân: Trabzon Kenti Örneği” adlı çalışmada, yapılan ampirik çalışma Trabzon ili baz alınarak ve 4 soru etrafında şekillendirilmiştir. Bunlar: 1) Kentlilik bilinci zamanla kazanılan bir mezyet midir? 2) Kentli olma ile kentlilik bilincine

varma arasındaki ilişki nedensel bir ilişki midir? 3) Kentlilik Bilinci, kentlinin yaşam standartları ve yaşam çevresinin niteliği ile doğrudan ilişkili midir? 4) Kentlilik bilincinin yüksek olabilmesi için bireylerin, öncelikle mekân aidiyetlerinin güçlü olması gerekmektedir. Kent ve kentli arasında kurulan bağ, kentlerin korunmasını ve denetlenmesini etkiler mi? Yapılan analiz sonuçlarına göre bu araştırma için en dikkat çekici sonuçlardan biri "kentlilik bilincinin yüksek olabilmesi için bireylerin, öncelikle mekân aidiyetlerinin güçlü olması gerekmektedir. Kent ve kentli arasındaki bağ ne kadar güçlü ise kentlerin gelişimi, korunması ve denetimi de o derece başarılı olacaktır." varsayımının doğrulanmış olmasıdır.

4. BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın öncelikli amacı kente karşı geliştirilen aidiyet duygusunun kadınların kent yönetimine katılmasında etkili olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu tespit sonrasında kente karşı hissedilen aidiyet duygusunun kadınların yönetimsel/ siyasal katılımına nasıl bir etkisinin olduğunun saptanması için kentlerin (sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentin sahip olduğu toplumsal kültür) ve kadınlar (demografik özellikler ve sosyo-ekonomik düzey) için oluşturulan birtakım varsayımlarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin her şeyden öte bir kültür olduğu ve bu kültürün ancak kentlerde başlayabileceğine dair geliştirilen yaygın görüşe dayanılarak, kentte yaşayan tüm kesimlerin kent yönetimine katılımının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Katılım gösterme(me) birçok sebeple ilişkilendirilebileceği gibi tüm kesimlerin yaşadığı kenti sahiplenmesi ile de yakından ilişkili bir durumdur. Kadınların kent siyaseti/ yönetiminde eksik temsil edilmesi maalesef Türkiye'de hala güncelliğini koruyan bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Demokrasi söylemi içerisinde katılım davranışının yeri ve evrensel bir sorun olarak kadına yönelik ayrımcılık, şiddet mücadelesinin önemi düşünüldüğünde bu gerekçelere dayanarak ortaya çıkan araştırmaların tamamı önemli olarak adlandırılabilir. Bahsedilen konunun hem güncel bir sorun olması (kadın temsili) hem de kente duyulan aidiyet hissinin etkileri ve sonuçlarının literatürde sık rastlanan bir konu olmaması araştırmanın önemini bir kez daha ortaya çıkarmış olmaktadır. Ayrıca konusu itibarıyla seçilen kentlere dair yapılan ilk araştırma olması yine çalışmayı önemli kılan farklı bir nedendir. Bu araştırma örneklem olarak seçilen kentlerde tüm yerel aktörleri kapsadığı için geniş bir yelpazeyi ifade etmektedir. Bu nedenle bölgede yapılan saha araştırmalarının ve elde edilen verilerin, yönetimsel/ siyasal düzeyde sorunların kaynağına ulaşılabilmesi için önem taşıdığı düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Alan araştırması için Batı Karadeniz Bölgesi evren olarak belirlenmiş ve bu evrende üç il (Bolu, Zonguldak, Sinop) SEGE verilerine göre farklı gelişmişlik düzeyleri baz alınarak seçilerek araştırmanın örnekleme oluşturulmuştur. Örneklemi oluşturan bu üç ilde kent aktörleri içerisinde yönetimsel düzeyde temsiliyeti bulunan kadınlar araştırmanın hedef kitlesi olarak sınırlandırılmıştır. Örneklem olarak belirlenen illerde tüm aktörler dâhil toplam 186 katılımcıya ulaşılabilmiştir. Bu katılımcıların %23,7'si toplam 44 yönetici kadın Bolu'dan katılım gösterirken; % 44,6'sı toplam 83 yönetici kadın Zonguldak'tan ve %31,7'si yani toplam 59 yönetici kadın Sinop'tan katılım göstermiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada verilerin toplanma sürecinde tüm kütle tam sayım ve olasılıksız örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak seçilen illerde alt-orta- üst düzey olmak üzere yönetimsel düzeyde bulunan kadın sayılarına ulaşılmıştır. Daha sonra yönetici kadınlarla araştırmacı tarafından hazırlanan anket

görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu anketlerden elde edilen verilerle, örneklem olarak seçilen illerde (Bolu, Zonguldak, Sinop) kent aktörlerine yönetsel düzeyde katılım gösteren kadınların;

- Kentte doğup büyüme durumları,
- Kente gelme sebepleri,
- Kentte yaşam süreleri,
- Kent yönetimine katılma
- Kadınların kente duydukları aidiyet hissi, ölçümlenmek istenmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın soruları şunlardır:

- Kentte doğup-büyüme durumu ile kente duyulan aidiyet hissi arasında bir ilişki var mıdır?
- Kentte geçirilen yaşam süresi ile kente duyulan aidiyet hissi arasında bir ilişki var mıdır?
- Kente duyulan aidiyet hissi ile kent yönetimine katılma arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmada elde edilen veriler; temel istatistik testler, faktör analizi ve bunların arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için de ifadeler arası çapraz testler kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

4.4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: Kentte Doğup Büyüme Durumu

	Frekans	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	120	64,9	64,9
Hayır	65	35,1	100
Toplam	185	100	
Boş bırakılan değer	1		
Toplam	186	100	

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere katılımcıların %64,9’u sakini olduğu kentte doğup-büyüdüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla katılımcıların yarıdan fazlası söz konusu kentlerde doğup büyüdüğünden sonradan kente yerleşenlere kıyasla kenti daha fazla sahiplenmeleri beklenen bir sonuçtur. Bu noktada geriye kalan %35,1’lik dilimde kalan katılımcıların kente gelme sebepleri önem arz etmektedir. Zira kente gelme sebebinin de kenti sahiplenmede etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2: Kente Gelme Sebebi

Nedenler	Frekans	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Göç	3	4,6	4,6
Eğitim	2	3,1	7,7
Evlilik	18	27,7	35,4
Çalışma	33	50,8	86,2
Diğer	9	13,8	100
Toplam	65	100	
Boş bırakılan değer	121		
Toplam	186		

Tablo 2’de sakini olduğu kentte doğup büyüyenlere yani katılımcıların % 35,1’ine kente yerleşme sebepleri sorulmuş ve alınan cevaplar ışığında denilebilir ki ifadeyi yanıtlayan katılımcıların %50,8’i çalışma sebebiyle sakini oldukları kente yerleşmiş görünmektedir. Çalışma sebebiyle kente gelen katılımcılardan sonra ise en fazla evlilik (%27,7) sebebiyle kentte yaşamaya başladıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda kentte yaşam süresinin ne düzeyde olduğu önem arz etmektedir ki yaşam süresi ile aidiyet duygusu arasında bir ilişki kurulabilir. Kentteki yaşam sürelerine ait bulgular tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: Kentte Yaşam Süresi

Süre	Frekans	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-5	14	21,9	21,9
6-10	9	14,1	35,9
11-15	4	6,3	42,2
16-20	11	17,2	59,4
21+	26	40,6	100
Toplam	64	100	
Kayıp Değer	122		
Toplam	186		

Tablo 3’ten anlaşılacağı gibi katılımcıların % 40,6’sı 21 yıl ve daha fazla süredir sakini olduğu kentte yaşamını sürdürmektedir. Bu sonuç önemli bir çoğunluğun uzun süredir o kentte yaşadığına işaret etmekle birlikte aidiyet duygusuna önemli bir etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 4: Kente Aidiyet Hissetme

	Frekans	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	159	85,5	85,5
Hayır	27	14,5	100
Toplam	186	100	

Katılımcıların %85,5’i yaşadığı/ sakini olduğu kente karşı aidiyet hissettiğini belirtmiştir. Bu da göstermektedir ki katılımcıların oldukça büyük bir kısmı sakini olduğu kente dair sahiplenme duygusunu yaşamaktadır. Bu sonuca göre, katılım için önemli bir etkisi bulunan aidiyet hissi yüksek olan kentlerde etkin bir katılım olması beklenmektedir. Ayrıca kente duyulan aidiyet hissini kentte doğup büyüme ile ilişkisini tespit etmek amacıyla bu iki değişken çapraz teste tabi tutulmuştur ve sonuç Tablo 5’te paylaşılmıştır.

Tablo 5: Kentte Doğup Büyüme ile Kente Ait Hissetme Çapraz Test

Yıl			Kente Ait Hissetme		Toplam
			Evet S %	Hayır S %	
Kentte Doğup Büyüme (S1)	Evet	Sayı	109	11	120
		% within s1	90,80%	9,20%	100,00%
		% within s4	69,00%	40,70%	64,90%
		% of toplam	58,90%	5,90%	64,90%
Toplam	Hayır	Sayı	49	16	65
		% within s1	75,40%	24,60%	100,00%
		% within s4	31,00%	59,30%	35,10%
		% of toplam	26,50%	8,60%	35,10%
		Sayı	158	27	185
		% within s1	85,40%	14,60%	100,00%
		% within s4	100,00%	100,00%	100,00%

Araştırmada bu doğrusal ilişkinin özellikle kendini kente ait hissedenden kadın katılımcıların, kentin yönetimine katılma/dâhil olma konusunda görülüp görülmediğine yine frekans ve çapraz testler ile bakılmıştır.

Tablo 6: Kentte Yaşam Süresi Kente Ait Hissetme Çapraz Test

	Yıl		Kente Ait Hissetme (S4)		Toplam
			Evet S %	Hayır S %	
Kentte Yaşam Süresi(S3)	0-5	Sayı	8	6	14
		% within s3	57,10%	42,90%	100,00%
		% within s4	16,70%	37,50%	21,90%
		% of toplam	12,50%	9,40%	21,90%
	6-10	Sayı	5	4	9
		% within s3	55,60%	44,40%	100,00%
		% within s4	10,40%	25,00%	14,10%
		% of toplam	7,80%	6,20%	14,10%
	11-15	Sayı	3	1	4
		% within s3	75,00%	25,00%	100,00%
		% within s4	6,20%	6,20%	6,20%
		% of toplam	4,70%	1,60%	6,20%
	16-20	Sayı	9	2	11
		% within s3	81,80%	18,20%	100,00%
		% within s4	18,80%	12,50%	17,20%
		% of toplam	14,10%	3,10%	17,20%
	21 ve üzeri	Sayı	23	3	26
		% within s3	88,50%	11,50%	100,00%
		% within s4	47,90%	18,80%	40,60%
		% of toplam	35,90%	4,70%	40,60%
Toplam	Sayı	48	16	64	
	% within s3	75,0%	25,0%	100,0%	
	% within s4	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of toplam	75,0%	25,0%	100,0%	

Bir kentte belli bir süredir yaşıyor olmanın söz konusu kent ile duygusal anlamda bir bağıllık ilişkisi kurulmasında ve söz konusu kente karşı aidiyet duygusunun hissedilmesinde oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın katılımcıları arasında, sakini oldukları kentte doğup büyüdüğünü belirten 109 katılımcıdan %69'u, kente dair aidiyet hissini var olduğunu ifade etmektedir. Bu duruma ek olarak, kentte geçirilen yaşam süresi değerlendirildiğinde söz konusu kentte 20 yıldan az süredir yaşam süren katılımcıların kente aidiyet duygularının, 20 yıl ve üzeri süredir kentte yaşayan katılımcılardan düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 6 incelendiğinde; 0-5 yıl için, %16,7; 6-10 yıl için, %10,4 gibi. 20 yıl ve daha fazla süredir yaşayanlarda ise %47,9 olarak kentsel aidiyet içinde olunduğuna dair bir durum tespiti ortaya koyulabilmektedir. Tüm bu bulgular ışığında kentte yaşam süresinin artmasıyla kente karşı hissedilen aidiyet duygusunun da doğrusal bir şekilde arttığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Eğer kişi yaşadığı kente aidiyet duygusunu hissediyorsa ve harekete geçerek sahiplenirse, bu duygu durumu hali bir kent sakini, kent bütünü içindeki sorunlara/ konulara karşı da duyarlı ve sorumlu olmak/hissetmek isteyecektir görüşünü destekleyebilir.

Tablo 7: Kent Yönetimine Dâhil Hissetme

	Frekans	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	108	58,1	58,1
Hayır	78	41,9	100
Toplam	186	100	

Kent yönetimine dahil olmak eylemi ile kent yönetimine dahil hissetme/ hissedebilme duygusu durumu birbirinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Kent yönetiminde temsiliyeti bulunan kişiler, etkin ve verimli bir şekilde katılma fırsatı elde edemediğini düşündüğünde, bu durum katılım kavramının sözde kalmasına ve dolaylı olarak da boşalmasına sebep olacaktır. Oysa bu durum katılımcı demokrasi mantığıyla bir hayli ters düşen bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu tartışmalar ışığında yaşanan kente aidiyet duygusu hissetme ve kent yönetimine/ yönetsel düzeyde katılma arasındaki ilişkisi tespit etmek amacıyla yapılan çapraz testlerin sonucu Tablo 8 ve 9'da paylaşılmıştır.

Tablo 8: Kente Aidiyet Hissetme Kent Yönetimine Katılma Çapraz Test

			Kent Yönetimine Katılma (S7)		Toplam	
			Evet S	%		Hayır S
Kente Aidiyet Hissetme (S4)	Evet	Sayı	98		60	158
		% within s4	62,00%		38,00%	100,00%
		% within s7	90,70%		77,90%	85,40%
		% of toplam	53,00%		32,40%	85,40%
	Hayır	Sayı	10		17	27
		% within s4	37,00%		63,00%	100,00%
		% within s7	9,30%		22,10%	14,60%
		% of toplam	5,40%		9,20%	14,60%
	Toplam	Sayı	108		77	185
		% within s4	58,40%		41,60%	100,00%
		% within s7	100,00%		100,00%	100,00%
		% of toplam	58,40%		41,60%	100,00%

Tablo 9: Kente Aidiyet Hissetme Kent Yönetimine Katılma Düzeyi Çapraz Test

		Kent Yönetimine Katılma Düzeyi (S12)			Toplam	
		alt düzey	orta düzey	üst düzey		
Kente Aidiyet Hissetme (S4)	Evet	Sayı	68	72	20	160
		% within s4	42,50%	45,00%	12,50%	100,00%
		% within düzey	84,00%	86,70%	87,00%	85,60%
		% of toplam	36,40%	38,50%	10,70%	85,60%
	Hayır	Sayı	13	11	3	27
		% within s4	48,10%	40,70%	11,10%	100,00%
		% within düzey	16,00%	13,30%	13,00%	14,40%
		% of toplam	7,00%	5,90%	1,60%	14,40%
	Toplam	Sayı	81	83	23	187
		% within s4	43,30%	44,40%	12,30%	100,00%
		% within düzey	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
		% of toplam	43,30%	44,40%	12,30%	100,00%

Kente karşı duyulan aidiyet hissi ve kent yönetimine a katılma/dâhil olma yolu ilişkisine crosstab testi ile bakılmıştır ve sonuca bakıldığında aralarındaki ilişkinin doğrusallığı göze çarpmaktadır. Tabloda ortaya çıkan sonuca göre değerlendirildiğinde kente karşı aidiyet hissini ifade eden katılımcıların %90,7 oranı ile kent yönetimine katıldıklarını da belirttikleri görülmektedir. Bu sonuçla ilişkili olarak yönetime katılma düzeyi açısından da incelendiğinde, kente aidiyet hisseden katılımcı kadınların kent yönetimine alt, orta ve üst düzey biçimlerinde sırasıyla %84, %86,7 ve %85,6 oranında katıldıkları tespit edilmiştir. Bu noktada katılımcı kadınların hangi demografik özelliklerinin makul ölçüde de olsa katılım noktasında etki ettiğinin tespit edilebilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmada belirlenen sosyal-siyasal yaşam ve sosyo-ekonomik özelliklerin ne ölçüde etki ettiği aşağıdaki tablolarda (Tablo 10-14) verilmiştir.

Tablo 10. Sosyal Siyasal Yaşam -Kent Yönetimine Dâhil Olma

	REGR factor score 1 foranalysis 1
Mann- Whitney U	3140, 000
Wilcoxon W	11918,000
Z	-1,087
Asymp. Sig.(2-tailed)	,277

Tablo 11. Sosyal Siyasal Yaşam-Yönetimsel Düzeyde Katılım

	REGR factorscore 1 foranalysis 1
Mann- Whitney U	3092, 000
Wilcoxon W	11870,000
Z	-1,233
Asymp. Sig.(2-tailed)	,218

Tablo 10 ve 11 incelendiğinde yapılabilecek yorumlar şu şekilde olmaktadır: Bir kentin sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe o kentteki sosyal-siyasal yaşamın da daha aktif olması beklenir. Bu düşünceden hareketle yapılan analiz sonucuna göre p değeri > 0,05 olduğu için örneklem olarak seçilen kentlerde sosyal-siyasal yaşamın kent yönetimine dahil olmada etkisinin bulunmadığı ortaya çıkmış olmaktadır. Ayrıca Tablo 11’de p değeri > 0,05 olduğu için örneklem olarak seçilen kentlerde sosyal-siyasal yaşamın yönetsel düzeyde katılıma etkisi olmadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Tablo 12. Kadının Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Kent Yönetimine Dâhil Olmaya Etkisi

	REGR factorscore 1 foranalysis 1
Mann- Whitney U	3275, 000
Wilcoxon W	4706,000
Z	-,677
Asymp. Sig.(2-tailed)	,498

Tablo 13. Kadının Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Yönetsel Düzey Katılıma Etkisi

	REGR factorscore 1 foranalysis 1
Chi-Square	1,455
Df	2
Asymp. Sig.(2-tailed)	,483

Tablo 14. Kadının Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Yönetsel Göreve Etkisi

	REGR factor score 1 for analysis 1
Mann- Whitney U	3728, 000
Wilcoxon W	7644,000
Z	-1,485
Asymp. Sig.(2-tailed)	,138

Kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, toplumsal/ siyasal katılım göstermesinde etkili olmaktadır görüşü literatürde daha önce çalışılmış birçok araştırma/ çalışma ile desteklenmiştir. Buna ek olarak, kadının çalışma hayatına girmesi yani ekonomik özgürlüğünü elde etmesi kuşkusuz ki toplumsal/ kamusal yaşama katılmasına önemli ölçüde etkili olmaktadır. Dolayısıyla kadının sosyoekonomik özelliklerinin farklılaşması, kent yönetimine toplumsal/ siyasal/ yönetsel anlamda katılım göstermesine olumlu anlamda bir hayli katkı sağladığının söylenmesi yanlış olmayacaktır. Tablo 12, 13 ve 14 göstermektedir ki, bu araştırmada örneklem olarak seçilen kentlerde kadının sosyo-ekonomik özelliklerinin kent yönetimine katılım göstermesinde etkili midir? Sorusundan hareketle hazırlanmış olan ankette 8. İfade olan “kent yönetimine dahil olma”; 9. İfade olan “dahil olunan kent aktörü”; 10. İfade olan “yönetsel görev” ve yönetsel düzey soruları ile teste tabi tutulmuştur.

Analiz sonucuna göre bir değerlendirme yapılacak olursa kadının sosyo-ekonomik özellikleri kent yönetimine katılma durumunda etkili olmamaktadır. Bu durumun değerlendirilmesi şu şekilde yapılabilir; sosyo-ekonomik anlamda daha üst düzeyde bulunan bireylerin yaşam kaygısı daha düşüktür bu da kent yönetimine katılma noktasındaki istek ve ilgilerinin çok yüksek olmaması sonucunu ortaya çıkarabilir yani bu noktada etkisinin olmayacağı da düşünülebilir.

Tablo 15. Kenti Sahiplenmenin Yönetmel Düzeye Etkisi

	REGR factor score 1 for analysis 1
Chi-Square	1,216
Df	2
Asymp. Sig.(2-tailed)	,544

Tablo 16. Kenti Sahiplenmenin Dâhil Olunan Kent Aktörüne Etkisi

	REGR factor score 1 for analysis 1
Chi-Square	3,014
Df	4
Asymp. Sig.(2-tailed)	,555

Tablo 17. Kenti Sahiplenmenin Yönetmel Göreve Etkisi

	REGR factor score 1 for analysis 1
Mann- Whitney U	3388, 000
Wilcoxon W	7304,000
Z	-2,419
Asymp. Sig.(2-tailed)	,016

Sakini olunan kente karşı dolaylı olarak da kent yönetimine karşı aidiyet hissetmenin yönetime katılmaya, katılma biçimine ve göreve etkisinin olması beklenebilmektedir. Çıkan analiz sonucu Tablo 15, 16 ve 17'ye göre değerlendirilecek olursa, kenti sahiplenmenin yönetmel düzey ve dâhil olunan kent aktörüne bir etkisi olmadığı ortaya çıkmışken; yönetmel göreve bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 18. Kentlerin Gelişmişliğinin Kenti Sahiplenmeye Etkisi

	REGR factor score 1 for analysis 1
Chi-Square	5,731
Df	2
Asymp. Sig.(2-tailed)	,057

Kentlerin gelişmişlik düzeyleri, kente duyulan aidiyet hissinde bir diğer deyişle, kentin sahiplenilmesinde farklılık yaratabilir. Ayrıca, gelişmişlik düzeyi artan kentlerde yaşayan sakinlerin de mutluluk ve refah seviyesi yükselebilir. Bu durum ise en nihayetinde kente karşı duyulan aidiyet hissinin artmasına dolayısıyla kent yönetiminin daha fazla sahiplenilmesine etki edecektir. Bu düşünceden hareketle analiz edilen ifade için de Tablo 18'de görüldüğü üzere p değeri > 0,05 olduğu için araştırma yapılan kentlerde katılımcıların görüşlerine istinaden kentlerin gelişmişlik düzeyinin kent yönetiminin sahiplenilmesinde bir farklılık yaratmadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Tablo 19: Kent Yönetimine Katılım ve Kentlerin Gelişmişliği ile İlişkili İfadelerin Ortalaması

İfadeler	Bolu	Zonguldak	Sinop
Kent ölçeği (Büyük-Orta- Küçük kent olma) kadının yönetimine katılmasına etki eder.	3,4318	3,4458	3,5424
Çalışıyor olması, kadının kent yönetimine dâhil olmasına etki eder.	3,6136	3,9639	3,8305
Mesleği kadının kent yönetimine dâhil olmasına etki eder.	3,6136	3,8193	3,6102
Eğitim düzeyi kadının kent yönetimine dâhil olmasına etki eder.	3,7955	3,7349	4,2034
Siyasete olan ilgi düzeyi kadının kent yönetimine dâhil olmasına etki eder.	4,0682	4,0843	4,3220
Sosyal yaşamda etkin olması, kadının kent yönetimine dâhil olmasına etki eder.	4,1364	4,241	4,5593
Ölçek Ortalaması	3,472484	3,57965	3,756117
Kentin ekonomik anlamda gelişmişlik düzeyi, kadının yönetime katılmasına etki eder.	3,9773	4,1566	4,2373
Kentin sosyal yaşam konusunda (tiyatro, sinema, hobiler, vb.) gelişmişlik düzeyi, kadının yönetime katılmasına etki eder.	4,1818	4,3012	4,1356
Kentteki kadın istihdamının düzeyi, kadının kent yönetimine katılmasına etki eder.	4,1136	4,1566	4,1525
Kentte yaşayanların eğitim düzeyi, kadının yönetime katılmasına etki eder	4,1818	4,1446	4,339
Kentin geleneksel toplum yapısı kadının kent yönetimine dâhil olmasını etkiler.	4,2273	4,3494	4,5763

Tablo 19 göstermektedir ki, belirlenmiş olan ifadelere yönelik genel anlamda olumlu bir tutum sergilenmiştir. Bu çalışmada kadınların kente yönelik hissettikleri aidiyet duygusunu da etkilediği düşünülerek, kadınların siyasal/ yönetsel hayata katılımında engel teşkil eden faktörler kente ve yönetimine özgü ya da kişisel tercih olmak üzere iki farklı şekilde incelenmiştir. Kadınların bireysel olarak içselleştirdikleri engellerin yanı sıra kentlere özgü niteliklerden kaynaklı faktörler de katılma eyleminin önünde bir engel olabilir. Bireysel/ şahsi özellikler için, toplumsal kodlanmalar en önemli etken olabilecekken yaş, eğitim seviyesi, gelir düzeyi gibi demografik özelliklerin de sayılabilmesi mümkündür. Kentlere dair ise, kent ölçeğinin yanı sıra kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentteki sosyal yaşamın etkinliği ya da kentin sahip olduğu toplumsal kültür gibi genel bir yorum yapılabilir. Kadınların aktif siyasete katılımı için ailesinin de siyasete karşı yüksek ilgi düzeyinde olması etkili olmakla birlikte başka faktörlerle de etkili olabilmektedir. Bunlar çevre, yaşanan kentin sahiplenilmesi ve kentsel yaşamdaki sorunlara ve kent yönetimine ilgi düzeyinin de katılmada etkisinin olduğu söylenebilir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Çalışmanın çıkış noktası kentsel mekâna karşı duyulan aidiyet duygusunun kadınların kent yönetimine katılım göstermesindeki etkisinin saptanması olarak belirlenmiştir. Belirlenen araştırma soruları çerçevesinde, örneklem olarak seçilen illerde (Bolu, Zonguldak, Sinop) kent aktörlerine yönetsel düzeyde katılım gösteren kadınların sakini oldukları kentte doğup büyüdüğünü belirten 109 katılımcıdan %69'u, kente dair aidiyet hissinin varlığını ifade ederken, söz konusu kentlerde 20 yıldan az süredir yaşam süren katılımcıların kente aidiyet duygularının, 20 yıl ve üzeri süredir kentte yaşayan katılımcılardan

düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kentte doğup-büyüme ve kentte geçirilen yaşam süresi ile kente yönelik duyulan aidiyet hissi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bir diğer araştırma sorusu ise kente duyulan aidiyet hissi ve kent yönetimine katılma arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik oluşturulmuştur ve çıkan sonuca göre kente karşı aidiyet hissini ifade eden katılımcıların %90,7 oranı ile kent yönetimine katıldıklarını da belirttikleri görülmektedir. Bu oldukça yüksek bir oran olup kente duyulan aidiyet ve kent yönetimine katılma arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu da ortaya çıkarmış olmaktadır.

Kente dair hissedilen aidiyet- kent yönetimine katılım arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için yapılan bu araştırmada örneklem seçilen kentlerde yönetici kadınlar için kente aidiyet hissetme duygusunun yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ifadeler analiz yapılmadan dahi kent yönetimine bilhassa yönetsel düzeyde katılım gösterme ile kenti sahiplenme arasında güçlü bir ilişki kurulabileceği açıktır. Zira bulgular değerlendirildiğinde kenti sahiplenme yönetsel görevde etkilidir varsayımı da doğrulanmıştır.

Söz konusu kentlerin tamamında yüksek seyreden aidiyet duygusu kentlerin ve kadınların hangi özelliklerinin bu aidiyet duygusunu pekiştirdiğinin tespit edilmeye çalışılması noktasında bir merak uyandırmıştır. Bu sebeple kent ölçeğinin, kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin, sahip olduğu toplumsal kültürün ve yönetsel düzeyde katılım gösteren kadınların demografik özelliklerinin, sosyo-ekonomik düzeyinin kent yönetimine katılımlarında etkili olup olmadığının tespit edilmesi çalışmanın ikinci amacını belirlemiştir.

Bulgular değerlendirildiğinde yine ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri kentin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin kadınların kent yönetimine katılımları konusunda oldukça etkili olduğudur. Yapılan bu araştırmada kentlere duyulan aidiyet hissi açısından durum, %85,5 oranı ile olumlu seyretmektedir. Yani, katılımcıların genel olarak yaşadıkları kentlere karşı aidiyet hissettikleri görülmektedir. Örneklem olarak seçilen her bir il için ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise sonuç, Bolu için %81,8, Zonguldak için %79,8 ve Sinop için %96, 6 olarak tespit edilmiştir.

Bir kentte doğup büyüme ile sakini olmak ya da bir kentte uzun süredir yaşıyor olmak, o kent ile bağlılık ilişkisi kurulmasında ve o kente ait hissedilmesinde oldukça önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bu düşünceden hareketle, kentte doğup büyüme ile kente ait hissetme arasındaki ilişkiye araştırma genelinde bakıldığında %69 oranında doğrusal bir ilişki görülmektedir. Buna göre, yaşadıkları kentte doğup büyüyen katılımcılar kendilerini kentlerine ait hissettiğini ifade etmektedir. Aynı inceleme üç kentte için ayrı ayrı yapıldığında da yine benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları kentte doğup büyüdüğünü belirten katılımcılardan Bolu'da, %66,7'si Zonguldak'ta %71,2'si ve Sinop'ta %67,9'u kendilerini kente ait hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Kente duyulan aidiyet hissi ile kent yönetimine herhangi bir yolla katılım gösterme ilişkisine bakıldığında bu ilişkinin paralellik göstermiş olması da oldukça dikkat çekicidir. Araştırma genelinde yönetime katılma düzeyi açısından da kente ait hissedilen kadın katılımcıların kent yönetimine alt, orta ve üst düzey biçimlerinde sırasıyla, %84, %86,7 ve %85,6 oranında katıldıkları tespit edilmiştir. Araştırmada katılma (dâhil olma) ve dâhil hissetme arasındaki fark da merak konusu olmuştur. Çünkü katılımcıların tamamı kent yönetimine dâhil olmasına karşılık dâhil hissedip hissetmedikleri sorulduğunda %58,1'i 'evet', %41, 9'u ise 'hayır' cevabını vermiştir. Bu bulgu araştırma için oldukça önemli ve dikkat çekici bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, bu durum kent yönetimine katılım gösteren kadınların sadece yönetimde ya da kent aktöründe varlık gösterdiklerini ancak etkili olmadıklarını ortaya çıkarmış olmaktadır. Bu sonuç ise etkin kent siyaseti/ yönetimi kavramlarının

önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, bu durum kent yönetiminin sahiplenilmesinde de yine olumsuz bir etkiye sebep olacaktır. Kent yönetimine dâhil hissetme konusu üç kent açısından incelendiğinde ise, Bolu'da %39,5, Zonguldak'ta %54,2 ve Sinop'ta %72 oranları ile olumlu bir seyir göstermiştir. Kentler arasında bir kıyaslama yapılacak olursa Sinop ilinde katılımcıların daha fazla yönetime dahil hissettiği görülmektedir. Kendini kente ait hissetmediğini ifade eden büyük yüzdenin (özellikle Bolu ve Zonguldak'ta) varlığı, kent-yönetim-katılım ilişkisinde kadın açısından görünümün istenen düzeyde olmadığını göstermektedir. Çünkü yönetime katılım gösteren bir kimsenin yönetime dahil hissediyor olması, yerel idarenin yönetim tarzı, kent gelişmişliği, katılım araçlarının yaygınlığı ve bu anlayışın yerleşmişliği ile ilişkili bir durum olabilmektedir.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri kentin sahiplenilmesinde oldukça etkilidir ki bu durumda sahiplenme duygusu arttıkça katılım düzeyinin de artması beklenen bir sonuç olmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı söz konusu üç ilde sahiplenme duygusu oldukça yüksek seyretmesine karşılık kadınların kent yönetimine katılım düzeyinde henüz yeterli temsili gösteremiyor olması konunun farklı araştırmalarla (kentsel toplumsal kültür) desteklenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun için ise verilerin yeterli ve ulaşılabilir olması ayrıca önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Altan, M. (2011). Kent Dindarlığı, TİMAŞ Yayınları: İstanbul.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, Y.Ö., Umuroğlu İ. (2014). Mahalleye Bağlılık Düzeyinin Kent Kimliği İlişkisi İçinde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 73-85.
- Göymen, K. (2010). Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma. Boyut Yayınları, İstanbul.
- Hagerty, B., & Patusky, K. (1995). Developing a measure of sense of belonging. *Nursing Research*, 44, 9-13.
- Harvey, D. (2008). Right to the City, *New Left Review*, 53, <http://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2021).
- Harvey, D. (2013). Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları: Ankara.
- İzci, İ. (2014). Katılımcı Yerel Yönetim. Kalkedon Yayıncılık: İstanbul.
- Keleş, R. (2013). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi: Ankara.
- Kırlı Özer, G.,Çahantimur, A. Kırlı, S. (2020). Aidiyet Duygusu Kentlerin Algılanmasında Etkili Etkenlerden Birisi midir? Bir Pilot Çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 285-291.
- Kutlu, Ö., Göksel, Z.S.(2014). Kent Kültürü Oluşturma Aracı Olarak Kültürel Belediyecilik: Selçuklu Örneği. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı*, 75-91.
- Mackenzie, S. (2002). Kentte Kadınlar (249-285). 20. Yüzyıl Kenti. Editörler: Duru, B. ve Alkan, A. Ankara: İmge Yayınevi.
- Şen Beyazlı, D., Aydemir, Ş.(2008). Kentlilik Bilinci ve Mekân: Trabzon Kenti Örneği. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Doktora Tezi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı İş gücü Araştırması 2018-2019. <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 6 Kasım 2021).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), <https://tbmm.gov.tr/> (Erişim tarihi: 6 Ekim 2021)

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE TEMALARININ ALGILANMASINA YÖNELİK TEORİK BİR ÇALIŞMA: ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ SÜTÇÜLER PROF. DR. HASAN GÜRBÜZ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Yusuf YILDIRIM¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 15.12.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 30.12.2021

Atf/©: Yıldırım, Y. (2021). Muhafazakar Düşünce Temalarının Algılanmasına Yönelik Teorik Bir Çalışma: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 70-84

Özet

Fransız Devrimi ile birlikte siyasal ve düşünsel alanda karşı etki olarak gelişen muhafazakarlık son dönemlerde dünyada ve ülkemizde günlük hayat içinde sıkça karşılaştığımız kavramlar arasında yer almaktadır. Toplumsal değerlerin korunmasından yana tavır alan muhafazakarlık aile, devlet, din ve mülkiyet gibi konulara önem vermektedir. Ülkemiz geleceğinde rol alması beklenen üniversite öğrencilerinin muhafazakâr düşünceye olan yaklaşımları toplumsal sürekliliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Çalışma bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin muhafazakâr düşünce temalarına ilişkin yaklaşımlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Uzman görüşleri doğrultusunda muhafazakâr temalar belirlenmiş ve değerlendirme ölçeği hazırlanmıştır. Araştırmanın hedef kitlesi Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu öğrencileridir. Çalışmada genel anket sonuçlarının değerlendirilmesinin yanı sıra muhafazakâr düşünce içinde yer alan konulardan katılımcılar nezdinde analiz değeri yüksek olanlar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr Düşünce, Muhafazakâr Temalar, Üniversite Öğrencileri, Muhafazakâr Temaların Algılanması Ölçeği.

A THEORETICAL STUDY ON THE PERCEPTION OF CONSERVATIVE THOUGHT THEMES: ISPARTA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, SÜTÇÜLER PROF. DR. HASAN GÜRBÜZ VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS EXAMPLE

Citation /©: Yıldırım, Y. (2021). Muhafazakar Düşünce Temalarının Algılanmasına Yönelik Teorik Bir Çalışma: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. Journal of Public Economy and Pubic Financial Management, 1(1), 70-84

Abstract

Conservatism, which developed as a counter-effect in the political and intellectual field with the French Revolution, is one of the concepts that we frequently encounter in our daily life in the world and in our country. Conservatism, which takes a stand for the protection of social values, gives importance to issues such as family, state, religion and property. The approaches of university students, who are expected to play a role in the future of our country, to conservative thought are important in terms of ensuring social continuity.

From this point of view, the study aims to measure university students' approaches to conservative thought themes. Conservative themes were determined in line with expert opinions and an evaluation scale was prepared. The target audience of the research is Isparta University of Applied Sciences, Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Vocational School students. In the study, besides the evaluation of the general survey results, the subjects with high analysis value were determined among the subjects included in the conservative thought.

Keywords: Conservative Thought, Conservative Themes, University Students, Conservative Themes Perception Scale

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, yusufyildirim@isparta.edu.tr. Çalışma Etik Kurul Onayı alınarak hazırlanmıştır. ORCID:0000-0002-9082-3443

GİRİŞ

Latince “conservare” kelimesinden gelen muhafazakarlık kavramının kökü muhafaza kelimesidir. Türkçe sözlükte koruma ve saklama (TDK Yay., 1998: 1584) şeklinde tanımlanan kavramın türetilmiş hali muhafazakarlık kavramıdır. Tutuculuk anlamına gelen kavram, Türkçe sözlükte “özellikle siyasal ve toplumsal düzeni olduğu gibi sürdürme görüşü” (TDK Yay., 1998: 2259) şeklinde tanımlanmıştır.

Son dönemlerde sıkça duymaya başladığımız muhafazakarlık kavramının bir tavır olarak algılanması tarihin ilk dönemlerine kadar uzanabileceği araştırmacılar tarafından ifade edilirken siyasal-düşünsel anlamda ortaya çıkmasının on üçüncü yüzyılda olduğu ileri sürülmektedir. Dünya’da toplumsal hayattaki değişikliğin Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi gibi gelişmelerle kendini göstermesi beraberinde düşünsel alanda yeni görüşlerin ortaya çıkmasına (Özipek, 2004: 9) ve önceki değer ve düşüncelerin tenkit edilmesine neden olmuştur.

Toplumların kendine özgü yapısı karşılaştığı olaylara farklı tepki göstermesini muhtemel kılmaktadır. Ancak muhafazakârlar; topluma ve bireye yaklaşımları, kurumlara duydukları saygı ve değişime temkinli yaklaşımlarıyla (Safi, 2007: 51) ortak değerlerde buluşurlar. Bu ortak değerler arasında din, aile, devlet ve mülkiyet hakkı gibi konular belirtilebilir.

Türkiye’de muhafazakâr düşünce anlayışının Osmanlı Devleti’nin son dönemleri itibariyle gelişme gösterdiği söylenebilir. Avrupa’da on sekizinci yüzyıl itibariyle ortaya çıkan gelişmeler beraberinde karşı bir tepkiyi de ortaya çıkarmıştır. Özellikle yönetsel alanda yaşanan değişimler farklı kültürlerden oluşan imparatorlukları yıpratmaya başlamıştır. (Karabulut, 2016: 51) Başta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmak üzere birçok büyük devlet ayrılık hareketlerinden olumsuz etkilenmiştir.

Avrupa’da yaşanan bu gelişmeler komşusu olan Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Başta Sırplar olmak üzere azınlıklar ulusal devletlerini kurmak için ayaklanmışlardır (İnalçık, 2016: 42). Yaşanan gelişmeler karşısında Osmanlı yönetimi askeri, idari ve eğitim gibi farklı alanlarda yenilik hareketlerine başlamıştır. (Kasalak, 2009: 73) Osmanlı toplumunu bir arada tutan değerler dikkate alınarak yeni oluşan dünya düzenine uyum sağlama yoluna gidilmiştir.

Batı toplumlarına uyum süreci olarak ileri sürülen Tanzimat dönemi, yenilik hareketlerinin başladığı dönem olarak belirtilebilir. Islahat hareketlerinin öncü padişahlarından olan II. Mahmut’un “Ben tebaamın Müslüman’ını camide, Hristiyan’ını kilisede, Musevi’sini havrada fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.” (Tekin-Okutan, 2011: 67) Şeklindeki ifadesi Osmanlı Devleti’nde toplumlar arasında eşitliğin kabul edildiğini ve Batı medeniyetine uyum sağlanacağı düşüncesini destekler niteliktedir. (İnce, S.2: 37) Bu dönem itibariyle milletler arasında herhangi bir ayırım yapmadan birlikteliği sağlama amacının öne çıktığı söylenebilir.

Tanzimat ve Islahat fermanları doğrultusunda şekillenen fikirsiz oluşumlar Osmanlı fikir akımlarının gelişmesini sağlamıştır. Avrupa’da on beşinci yüzyıl itibariyle kendini gösteren fikir akımlarının on altıncı yüzyıl itibariyle Osmanlı’da oluşmaya başladığı söylenebilir. (URL-1) Tanzimat’la birlikte gelişen bu fikir akımlarının muhafazakâr düşünce temelinde devleti düşmüş olduğu durumdan kurtarmaya yönelik görüşlerde (Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi) teşekkül ettiği ileri sürülebilir.

Osmanlı Devleti’nde fikirsiz alanda karşılık gören muhafazakâr düşünce, Cumhuriyet dönemi itibariyle hem düşünsel hem de siyasal alanda yer bulmuştur. Politik katılımın genişlemesiyle birey ülke yönetiminin parçası olmuştur. (Ahmad, 2010: 122) 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat

Parti söylem ve uygulamalarıyla muhafazakâr değerlere önem verdiğini göstermiştir. Örneğin ezanın tekrar Arapça okunması gibi (Cumhuriyet, 17.06.1950). Bu dönem itibariyle siyasal alanda kendini göstermeye başlayan muhafazakâr düşünce dünyadaki gelişmelerle birlikte Türk siyasi hayatı içinde de daha geniş yer buldu. Özellikle sağ kanatta yer alan parti sayısının artmasıyla muhafazakarlık kavramının toplumsal ve siyasal alanda daha fazla karşımıza çıktığı ileri sürülebilir.

Çalışmada bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin muhafazakâr temalar arasında belirtilen; aile, din, devlet, mülkiyet gibi temel değerlere ilişkin tutumları ele alınacaktır. Öğrencilerin muhafazakarlık algısı, muhafazakâr temalara olan yaklaşımları incelenerek muhafazakâr tutumlar açısından farklı düşüncelerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de muhafazakarlığın ağırlıklı olarak sağ çizgide olması, İslami ve milliyetçi akımlarla kendini göstermesine neden olmuştur. Bunun yanında yolunun liberalizmle de kesişmesi Türkiye’de muhafazakarlıkla ilgili farklı görüşlerin çıkmasına neden olabilir.

1.YÖNTEM

Araştırmanın hedef kitlesi Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu’nda öğrenim gören öğrencilerdir. Pandemi nedeniyle eğitim-öğretimin uzaktan yapılması nedeniyle veri toplama internet tabanlı araştırma (online survey) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı itibariyle meslek yüksekokulu bünyesinde aktif öğrenim gören 350 öğrenci bulunmaktadır (URL-2). Araştırmaya 175 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin 89’u kadın, 82’si erkek, 4 kişi ise cinsiyetini belirtmemiştir. Araştırmaya Avcılık ve Yaban Hayatı programından 34, Ormancılık ve Orman Ürünleri programından 21, İş Sağlığı ve Güvenliği programından 74, Lojistik programından 10, Maliye programından 17, Posta Hizmetleri programından 12 öğrenci katılmıştır. Araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. İnternet ağı üzerinden uygulanan anket, tüm öğrencilere anket linki gönderilerek yapılmıştır. Anket beşli likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Öğrenci cevapları Ki-Kare testine göre değerlendirilmiş (Çingı, 2009: 70) anketteki ifadeler arasında ilişki değeri yüksek olanlar belirlenmiştir. One-Way Anova Testi sonuçlarına (Çingı, 2009:70) göre anket sonuçlarının genel değerlendirmesi yapılmıştır.

2.BULGULAR

2.1. Ki- Kare Testine Göre İfadelerin Değerlendirilmesi

Ki-Kare testine göre ilişki değeri yüksek olanlar; 3., 7., 8., 10., 13., 18., 20. ve 24. ifadelere verilen cevaplardır. Cinsiyet, yaşanılan şehir ve öğrenim görülen program ile anketteki ifadeler arasında değer ifade edebilecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde Ki-Kare testine göre 13. ifade de ilişki bulunmuştur. “Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir.” Değer ilişkisi ($p < 0,001$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme erkek öğrencilerin yarısına yakını (34 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) verirken, kız öğrencilerin önemli kısmı (27 kişi) 3 cevabını (kararsızım) vermiştir. Toplumun sürekliliğine önem veren muhafazakâr düşünceye göre toplumu bir arada tutan bağların korunması önemlidir. Bireyin toplum içinde kendini güvende göreceği ve kendine olan öz güveninin artacağı kabul edilir. (Bottomore-Nisbet, 1997: 103) 13. ifadeye verilen cevaplarda toplumun erkek öğrenciler nezdinde ön planda tutulduğu görülürken kadın öğrencilerin bir kısmının kararsız kaldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Ki-Kare Testine Göre 13.İfadenin Değerleri

Cinsiyet * 13.Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir.							
		13.Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir.					Toplam
		1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katılıyorum)	5(Tamamen Katılıyorum)	
Cinsiyet	Erkek	8	7	13	20	34	82
	Kadın	16	18	27	14	14	89
	Belirtilmemiş	1	1	2	0	0	4
Toplam		25	26	42	34	48	175
Ki-Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2-taraflı)				
Pearson Ki-Kare	25,308 ^a	8	0,001				
Olasılık Oranı	27,284	8	0,001				
Doğrusal Bağlantı	19,546	1	0,000				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 5 hücre (%33,3) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,57'dir.							

Yaşanılan şehir ile anketteki ifadeler arasında Ki-Kare testi sonucunda önemli ilişki bulunanlar; 3., 8., 10., 20. ve 24. sorulara verilen cevaplardır. Yaşanılan şehir farklılığı ile 3. ifade olan “inancı olmayan bir toplum başarılı olamaz.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme Antalya şehrinde yaşayan öğrencilerin büyük çoğunluğu (33 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Muhafazakâr düşünceyi savunanlara göre hiçbir toplum dinden bağımsız olarak varlığını devam ettiremez. Din otoritesi, sembolleri ve kurumları aracılığıyla toplumun bütünlüğünü korumaya katkı sağlayarak (Kışlalı, 2000: 52-54) birlikteliği pekiştirdiği ileri sürülür.

Tablo 2. Ki-Kare Testine Göre 3. İfadenin Değerleri

Yaşadığınız Şehir *							
3.İnancı olmayan bir toplum başarılı olamaz.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
	3.İnancı olmayan bir toplum başarılı olamaz.						Toplam
		1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katılıyorum)	5(Tamamen Katılıyorum)	
Yaşadığınız Şehir	1	5	0	5	4	13	27
	2	0	2	1	8	33	44
	3	1	1	1	1	4	8
	4	1	3	0	2	4	10
	5	0	0	0	2	7	9
	6	1	1	0	2	3	7
	7	0	0	1	0	2	3
	8	0	1	0	1	2	4
	9	6	1	12	11	33	63
Toplam		14	9	20	31	101	175
Ki Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarafli)				
Pearson Ki-Kare	48,402^a	32	0,032				
Olasılık Oranı	50,337	32	0,021				
Doğrusal Bağlantı	0,631	1	0,427				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 35 hücre (%77,8) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,15'tir.							

Yaşanılan şehir farklılığı ile 8. ifade olan, “özel mülkiyet devlet tarafından korunmalıdır.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme Isparta ve Antalya şehrinde yaşayan öğrenciler önemli oranda (15-23 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Muhafazakâr düşüncede toplumsal düzenin korunması için mülkiyete önem verilir. Aksi takdirde insanın elinde olan iktidar mülkiyete zarar verebilir. (Akkaş, 2004: 114) Bu durumun yaşanmaması için mülkiyet hakkının korunması gerektiği savunulur.

Tablo 3. Ki-Kare Testine Göre 8. İfadenin Değerleri

Yaşadığınız Şehir *							
8.Özel mülkiyet devlet tarafından korunmalıdır.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
	8.Özel mülkiyet devlet tarafından korunmalıdır.						Toplam
	1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katılıyorum)	5(Tamamen Katılıyorum)		
Yaşadığınız Şehir	1	1	0	7	4	15	27
	2	3	2	8	8	23	44
	3	0	0	2	4	2	8
	4	1	1	1	6	1	10
	5	0	0	3	1	5	9
	6	2	2	1	0	2	7
	7	0	0	0	1	2	3
	8	0	0	1	0	3	4
	9	2	2	10	6	43	63
Toplam		9	7	33	30	96	175
Ki Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarafli)				
Pearson Ki-Kare	55,830^a	32	0,006				
Olasılık Oranı	47,649	32	0,037				
Doğrusal Bağlantı	1,909	1	0,167				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 36 hücre (%80,0) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,12'dir.							

Yaşanılan şehir farklılığı ile 10. İfade olan “Toplum içinde yenilikler zamanla olmalıdır.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Antalya şehrinde yaşayan öğrenciler önemli oranda (22 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Muhafazakâr düşünceyi savunanlara göre değişim bir anda değil zamana yayılarak (Bottomore-Nisbet, 1997: 116) mutedil bir biçimde olmalıdır.

Tablo 4. Ki-Kare Testine Göre 10. İfadenin Değerleri

Yaşadığınız Şehir *							
10.Toplum içinde yenilikler zamanla olmalıdır.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
10.Toplum içinde yenilikler zamanla olmalıdır.							Toplam
	1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katılıyorum)	5(Tamamen Katılıyorum)		
Yaşadığınız Şehir	1	2	0	5	11	9	27
	2	2	0	9	11	22	44
	3	1	2	2	1	2	8
	4	0	0	2	3	5	10
	5	0	0	1	3	5	9
	6	2	1	1	0	3	7
	7	0	0	2	1	0	3
	8	0	0	0	1	3	4
	9	1	1	4	22	35	63
Toplam	8	4	26	53	84	175	
Ki Kare Testi							
	Değer	Df	Asimptotik Önem (2-tarflı)				
Pearson Ki-Kare	58,640^a	32	0,003				
Olasılık Oranı	45,263	32	0,060				
Doğrusal Bağlantı	4,580	1	0,032				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 37 hücre (%82,2) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Minimum beklenen sayı ,07'dir.							

Yaşanılan şehir farklılığı ile 20. ifade olan, “varlığını koruyabilen (sürdüren) örf ve adetler toplum tarafından uygulanmaya devam eder.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme Antalya şehrinde yaşayan öğrenciler önemli oranda (28 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Toplum tarafından benimsenen, uygulanmaya devam eden örf, adet ve geleneklerin varlıklarını devam ettirecekleri muhafazakârlar tarafından ileri sürülürken (Özipek, 2004: 8) gelenek ve göreneklerin korunması gerektiği savunulur.

Tablo 5. Ki-Kare Testine Göre 20. İfadenin Değerleri

Yaşadığınız Şehir * 20.Varlığını koruyabilen (sürdüren) örf ve adetler toplum tarafından uygulanmaya devam eder.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
20.Varlığını koruyabilen (sürdüren) örf ve adetler toplum tarafından uygulanmaya devam eder.							Toplam
		1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katlıyorum)	5(Tamamen Katlıyorum)	
Yaşadığınız Şehir	1	1	0	5	11	10	27
	2	1	0	4	11	28	44
	3	0	0	3	2	3	8
	4	0	2	2	4	2	10
	5	0	0	0	3	6	9
	6	0	0	1	0	6	7
	7	0	0	2	0	1	3
	8	0	0	0	2	2	4
	9	0	1	11	19	32	63
Toplam		2	3	28	52	90	175
Ki Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarafli)				
Pearson Ki-Kare	47,517 ^a	32	0,038				
Olasılık Oranı	39,068	32	0,182				
Doğrusal Bağlantı	0,149	1	0,700				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 36 hücre (%80,0) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,03'tür.							

Yaşadığınız şehir farklılığı ile 24. ifade olan, “Toplumda din ve vicdan hürriyeti korunmalıdır.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme neredeyse tüm şehirlerde yaşayan öğrencilerin büyük çoğunluğu 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Toplumsal düzenin korunmasında dinin önemine vurgu yapan muhafazakarlara göre özgürlük, gelenekle bağlantılı hukuk düzeni içinde yasal bir hak olarak görülmektedir. (Ergil, 1986:272)

Tablo. 6 Ki-Kare Testine Göre 24. İfadenin Değerleri

Yaşadığınız Şehir * 24. Toplumda din ve vicdan hürriyeti korunmalıdır.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
			24. Toplumda din ve vicdan hürriyeti korunmalıdır.				Toplam
			1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katılıyorum)	
Yaşadığınız Şehir	1	1	2	8	16	27	
	2	1	0	5	38	44	
	3	0	1	3	4	8	
	4	0	3	2	5	10	
	5	0	2	0	7	9	
	6	1	0	0	6	7	
	7	0	0	2	1	3	
	8	0	0	0	4	4	
	9	0	3	6	54	63	
Toplam		3	11	26	135	175	
Ki Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2- Taraflı)				
Pearson Ki-Kare	47,698 ^a	24	0,003				
Olasılık Oranı	42,409	24	0,012				
Doğrusal Bağlantı	2,979	1	0,084				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 27 hücre (%75,0) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,05'tir.							

Öğrenim görülen program ile anket ifadeleri arasında Ki-Kare testi sonucunda önemli ilişki bulunanlar; 7. ve 18. ifadelere verilen cevaplardır. Burada öğrencilerin okuduğu bölüm farklılıkları ile 7. ifade olan, “aile üyeleri arasında saygı önemlidir.” Değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme neredeyse tüm programlarda okuyan öğrencilerin büyük çoğunluğu 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Muhafazakâr düşünceyi savunanlara göre aile toplumsal gerçekliğin en somut şeklidir. (Özipek, 2004: 83) Aile hem bireyi toplumun değerleri doğrultusunda yetiştirir ve değerlerini öğretir hem de toplumu muhafaza eden bir kurum olarak görülür.

Tablo 7. Ki-Kare Testine Göre 7. İfadenin Değerleri

Okumakta olduğunuz Bölüm * 7.Aile üyeleri arasında saygı önemlidir.						
Çapraz Tablo						
Sayı						
	7.Aile üyeleri arasında saygı önemlidir.					Toplam
		1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katlıyorum)	
Okumakta olduğunuz Bölüm	1	0	3	4	27	34
	2	0	1	0	20	21
	3	0	0	5	69	74
	4	1	0	0	9	10
	5	0	0	0	17	17
	6	0	0	1	11	12
	7	0	0	1	6	7
Toplam		1	4	11	159	175
Ki Kare Testi						
	Değer	df	Asimptotik Önem (2- Taraflı)			
Pearson Ki-Kare	32,383 ^a	18	0,020			
Olasılık Oranı	24,016	18	0,155			
Doğrusal Bağlantı	1,751	1	0,186			
Geçerli Vaka Sayısı	175					
a. 21 hücre (%75,0) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Beklenen minimum sayı ,04'tür.						

Öğrencilerin okuduğu bölüm farklılıkları ile 18. ifade olan, “adaletin sağlanması, devlete olan bağlılığın sağlanabilmesinde önemlidir.” İfadesi arasında Ki-Kare testi sonucunda ilişki değeri ($p < 0,005$) bulunmuştur. Bu ifade de dikkat çeken değerlendirme neredeyse tüm programlarda öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Özellikle İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) programında öğrenim gören öğrencilerin oranı daha yüksektir. Muhafazakarlara göre düzenin temsilcisi olarak görülen devlet, kusurlu olan insan tarafından oluşturulmuştur. Dolayısıyla gücü elinde tutan insanın istenmeyen olaylara sebebiyet verebileceği öngörülür. (Özipek, 2004: 138) Bu durumun yaşanmaması için toplumsal hayatı koruyucu yasaların ve adaletin sağlanması düşüncesi devlete olan bağlılığın sağlanabilmesinde önemli görülür.

Tablo 8. Ki-Kare Testine Göre 18. İfadenin Değerleri

Okumakta olduğunuz Bölüm * 18.Adaletin sağlanması, devlete olan bağlılığın sağlanabilmesinde önemlidir.							
Çapraz Tablo							
Sayı							
18.Adaletin sağlanması, devlete olan bağlılığın sağlanabilmesinde önemlidir.							Toplam
		1(Hiç Katılmıyorum)	2(Katılmıyorum)	3(Kararsızım)	4(Katlıyorum)	5(Tamamen Katlıyorum)	
Okumakta olduğunuz Bölüm	1	1	0	5	9	19	34
	2	0	1	4	3	13	21
	3	5	0	5	21	43	74
	4	3	1	0	2	4	10
	5	0	0	3	4	10	17
	6	0	0	4	2	6	12
	7	0	0	3	1	3	7
Toplam		9	2	24	42	98	175
Ki Kare Testi							
	Değer	df	Asimptotik Önem (2-tarafli)				
Pearson Ki-Kare	41,97 5 ^a	24	0,013				
Olasılık Oranı	34,42 4	24	0,077				
Doğrusal Bağlantı	0,819	1	0,366				
Geçerli Vaka Sayısı	175						
a. 25 hücre (%71,4) 5'ten az beklenen sayıya sahiptir. Minimum beklenen sayı ,08'dir.							

3. One-Way Anova Testi Sonuçlarına Göre İfadelerin Değerlendirilmesi

One-Way Anova testine göre; Mean square değişken değerinin 5 veya üstünde olması beklenmektedir. Significant yani önem seviyesi değerleri 0,05'den küçük olması önemli olduğu anlamına gelmekle birlikte ortalama kare değerlerinin 5 ve üzerinde olursa yorumlamanın yapılabileceği ifade edilmektedir. Burada bu kurala uyan 5.(Ms=5,375 ve p=0,040), 6.(Ms=7,097 ve p=0,030), 13.(Ms=18,915 ve p=0,000) ve 15. (Ms=6,413 ve p=0,046) ifadelerdir.

One-Way Anova testine göre değerlendirmeye alınan 5.ifade de, “Toplumlar gelecekle için mevcut durumdan yana tavır almalıdır.” Anova testine göre değer ilişkisi (Ms=5,375 ve p=0,040) bulunmuştur. Muhafazakâr düşünceyi savunanlara göre değişim toplumsal yapıyı hızlı bir şekilde değiştirmek yerine toplum tarafından özümşenerek yapılmalıdır. (Bottomore-Nisbet, 1977:118) Toplumsal çatışmanın önlenmesi için değişimin zamana yayılarak yapılması öngörülmüştür.

Tablo 9. One-Way Anova Testine Göre 5. İfadenin Değerleri

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önem
5.Toplumlar gelecekle için mevcut durumdan yana tavır almalıdır.	Gruplar arası	10,750	2	5,375	3,280	0,040
	Gruplar içi	281,844	172	1,639		
	Toplam	292,594	174			

One-Way Anova testine göre değerlendirmeye alınan 6.ifade de, “Aile de asıl etkili güç “baba” dır.” İfadenin değer ilişkisi (Ms=7,097 ve p=0,030) bulunmuştur. Muhafazakarlar göre aile bireyin gelişiminde, toplumsal değerlerin öğrenilmesinde ve kişinin toplumsallaşmasında önem arz eder. Aile bir bütündür ve parçalara ayrılamaz. Bu yapının bütünleyici unsuru olarak da baba görülür. (Bottomore-Nisbet, 1977:109) Baba ailedeki otoriter güçtür ve aile bireylerini bir arada tutan güç olarak görülür.

Tablo 10. One-Way Anova Testine Göre 6. İfadenin Değerleri

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önem
6.Aile de asıl etkili güç “baba” dır.	Gruplar arası	14,193	2	7,097	3,567	0,030
	Gruplar içi	342,184	172	1,989		
	Toplam	356,377	174			

One-Way Anova testine göre değerlendirmeye alınan 13.ifade “Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir.” İfadenin değer ilişkisi (Ms=18,915 ve p=0,000) bulunmuştur. Muhafazakâr düşünceyi savunanlara göre doğası gereği kusurlu olan insan sadece aklıyla hareket ederse toplumdan uzaklaşır ve bireyselleşir. Toplumunu bir arada tutan değerlerden uzaklaşabilir. (Kışlalı, 2000: 52-54) Toplumunu koruyan ve ayakta tutan değerler kişisel isteklerden önce gelmelidir. Bu sayede toplumsal sürekliliğin sağlanabileceği öngörülmüştür.

Tablo 11. One-Way Anova Testine Göre 13. İfadenin Değerleri

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önem
13.Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir.	Gruplar arası	37,831	2	18,915	10,936	0,000
	Gruplar içi	297,507	172	1,730		
	Toplam	335,337	174			

One-Way Anova testine göre değerlendirmeye alınan 15.ifade “Toplumunun en küçük parçası birey değil ailedir.” İfadenin değer ilişkisi ($M_s=6,413$ ve $p=0,046$) bulunmuştur. Muhafazakâr düşüncüyü savunanlara göre birey varlığını aileye ve dolayısıyla topluma borçludur. Eğer toplum korunmazsa doğuştan kusurlu olarak kabul edilen insan tek başına doğruyu bulamaz ve hatalar yapar. İnsanın kusurlarını ve eksikliklerini gideren hata yapmasını engelleyen ailedir. (Özipek, 2004: 83) Dolayısıyla toplumun en küçük parçası olarak aile kabul edilir.

Tablo 12. One-Way Anova Testine Göre 15. İfadenin Değerleri

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Önem
15.Toplumunun en küçük parçası birey değil ailedir.	Gruplar arası	12,827	2	6,413	3,127	0,046
	Gruplar içi	352,750	172	2,051		
	Toplam	365,577	174			

SONUÇ

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu’nda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin muhafazakâr temaları nasıl algıladıklarının araştırılması amacı ile yapılan bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir. Çalışmada ilişki analizleri sonucunda elde edilen bulgular Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhafazakâr düşüncenin ana temaları arasında belirtilen din, aile, devlet ve mülkiyet konularının yer aldığı ifadeleri destekledikleri, özellikle toplumun geleceği, özel mülkiyetin korunması, yeniliklerin zamanla yapılması, toplumda din ve vicdan hürriyetinin korunması, adaletin sağlanması ve aile yapısının korunmasına ilişkin ifadelerin değer seviyelerinin önem ifade ettiği tespit edilmiştir. Cinsiyet, yaşanılan şehir ve öğrenim görülen program ile anketteki ifadeler arasında değer ifade edebilecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde Ki-Kare testine göre 13. ifadede ilişki bulunmuştur. “Toplumun geleceği, bireyin önceliğinden daha önemlidir” değer ilişkisi ($p<0,001$) bulunmuştur. Burada dikkat çeken değerlendirme erkek öğrencilerin yarısına yakını (34 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) verirken, kız öğrencilerin önemli kısmı (27 kişi) 3 cevabını (kararsızım) vermiştir. Yaşanılan şehir farklılığı ile 3. ifade olan “İnancı olmayan bir toplum başarılı olamaz” değer ilişkisi ($p<0,005$) bulunmuştur. Antalya şehrinde yaşayan öğrencilerin büyük çoğunluğu (33 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Yaşanılan şehir farklılığı ile 8. ifade olan, “özel mülkiyet devlet tarafından korunmalıdır” değer ilişkisi ($p<0,005$) bulunmuştur. Isparta ve Antalya şehrinde yaşayan öğrenciler önemli oranda (15-23 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Yaşanılan şehir farklılığı ile 10. İfade olan “Toplum içinde yenilikler zamanla olmalıdır” değer ilişkisi ($p<0,005$) bulunmuştur. Antalya şehrinde yaşayan öğrenciler önemli oranda (22 kişi) 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Yaşanılan şehir farklılığı ile 20. ifade olan, “varlığını koruyabilen (sürdüren) örf ve adetler toplum tarafından uygulanmaya devam eder” değer ilişkisi ($p<0,005$) bulunmuştur. Yine yaşanılan şehir farklılığı ile 24. ifade olan, “Toplumda din ve vicdan hürriyeti korunmalıdır” değer ilişkisi ($p<0,005$) bulunmuştur.

Öğrenim görülen program ile anket ifadeleri arasında Ki-Kare testi sonucunda önemli ilişki bulunanlar; 7. ve 18. ifadelere verilen cevaplardır. Burada öğrencilerin okuduğu bölüm farklılıkları ile 7. ifade olan, “aile üyeleri arasında saygı önemlidir” değer ilişkisi ($p < 0,005$) bulunmuştur. Neredeyse tüm programlarda okuyan öğrencilerin büyük çoğunluğu 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Öğrencilerin okuduğu bölüm farklılıkları ile 18. ifade olan, “adaletin sağlanması, devlete olan bağlılığın sağlanabilmesinde önemlidir” İfadesi arasında Ki-Kare testi sonucunda ilişki değeri ($p < 0,005$) bulunmuştur. Bu ifadeye de neredeyse tüm programlarda öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu 5 cevabını (tamamen katılıyorum) vermişlerdir. Özellikle İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) programında öğrenim gören öğrencilerin oranı daha yüksektir.

Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin mevcut düzenin devamından yana bir tavır benimsedikleri tespit edilmekle birlikte yeniliklere karşı olmadıkları, yeniliklerin zaman içerisinde yapılması gerektiği belirlenmiştir. Ankete katılım sağlayan öğrencilerin toplumun geleceğini bireyin önceliğinden daha önemli gördükleri, inancı olmayan bir toplumun başarılı olamayacağı, özel mülkiyetin devlet tarafından korunması gerektiği, aile üyeleri arasında saygının önemli olduğu, varlığını koruyabilen örf ve adetlerin toplum tarafından uygulanmaya devam edeceği, adaletin sağlanmasıyla devlete olan bağlılığın güçleneceği yönünde düşüncelere sahip olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak; ankete katılım sağlayan Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu öğrencilerine göre muhafazakâr düşünce temalarından aile ve din temalarına ilişkin konuların önem derecesinin yüksek olduğu görülmekle birlikte öğrencilerin zihnindeki muhafazakarlık kavramının belirsiz olduğu ileri sürülebilir. Çalışmanın muhafazakarlık, muhafazakarlık temaları, üniversite öğrencilerinin muhafazakarlık algısı ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve muhafazakâr anlayışın değerlendirilmesine ilişkin çalışmalara katkı sağlaması açısından önem arz edeceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, F. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akkaş, H.,H. (2004). Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke, Ankara: Kadim Yayınları.
- Bottomore, T.-Nisbet, R. (1997). Sosyolojik Çözülmenin Tarihi (Haz. Mete Tuncay – Aydın Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Çıngı, H. (2009). Örnekleme Kuramı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- İnalçık, H. (2016). Osmanlı ve Modern Türkiye, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E.- Sarıbey, Y. (2014). Türk Siyasal Hayatı (Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme) içinde “Tanzimat Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim”, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Kışlalı, A., T. (2000). Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özipek, B., B.(2004). Muhafazakarlık Akıl Toplum Siyaset, Ankara: Liberte Yayınları.
- Safi, İ, (2007). Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar, Ankara: Lotus Yayınları.
- Tekin, Y.- Okutan, M., Ç. (2011). Türk Siyasal Hayatı (Osmanlı’dan Çok Partili Döneme Geçişe Kadar), Ankara: Orion Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Yayınları, (1998). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Makale

- Ergil, D. (1986) “Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri. Muhafazakarlık ve Yeni Muhafazakarlık” Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 41, No:1-4, Ocak- Aralık 1986, Ankara, 1986, s. 272.
- İnce, Y. “II.Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı” Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 32, S. 2, s. 37.
- Karabulut, M. (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, 2016, Yıl. 1, S. 2, s. 51.
- Kasalak, K. (2009) “Cumhuriyet Fikrinin Öncüleri”, SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, S. 20, s. 73.

İnternet

- URL-1 Halil İnalçık vd, “Osmanlı Araştırmaları XXV”, http://english.isam.org.tr/documents/_pdflet/osmanli_arastirmalari_dergisi/osman1%C4%B1_sy25/2005_25_ANDREWSWG.pdf (06.04.2021)
- URL-2 Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Öğrenci İstatistikleri, <https://obs.isparta.edu.tr/Public/AnalizOnlisans.aspx> (08.06.2021)

Gazete

- “Meclis, Arapça Ezan Yasağını Kaldırdı”, (17.06.1950), Cumhuriyet, s.1.